

T.U.ISMOILOV

**FUTBOL
VA UNI O'QITISH
METODIKASI**

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA‘LIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

TURABJON UMIRZAQOVICH ISMOILOV

**FUTBOL VA UNI O‘QITISH
METODIKASI**

DARSLIK

60112200 – jismoniy madaniyat ta‘lim yo‘nalishi uchun

NAMANGAN – 2023

Ismoilov, Turabjon Umirzaqovich

Futbol va uni o'qitish metodikasi: darslik / T.U.Ismoilov. –
Namangan, 2023. – 148 bet.

Muallif:

Ismoilov Turabjon Umirzaqovich – pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Taqrizchilar:

N.N.Azizov – pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

S.S.Niyazov – pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

ANNOTATSIYA

Ushbu darslik 60112200 – jismoniy madaniyat yo'nalishi talabalari uchun mo'ljallangan bo'lib, darslikda futbol o'yini tarixi, rivojlanish bosqichlari, o'yin qoidalari, o'yin texnikasi va taktikasi asoslari bayon etilgan.

АННОТАЦИЯ

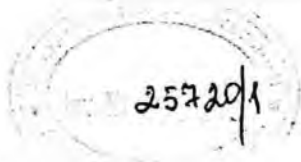
Учебник предназначен для студентов курса физической культуры 60112200. В учебнике описаны история игры в футбол, этапы ее развития, правила игры, основы техники и тактики игры.

THE SUMMARY

The textbook is intended for students of the 60112200 – course of physical culture. In this textbook describes the history of the football game, the stages of its development, the rules of the game, the basics of game techniques and tactics.

Mazkur darslik O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 27.03.2023 yildagi 68-334-sonli nashr ruxsatnomasi asosida chop etildi.

© T.U.Ismoilov, 2023

I-BOB. FUTBOL O‘YININING KELIB CHIQISHI VA RIVOJLANISH TARIXI

1.1. Futbol o‘yining jahonda va O‘zbekistonda paydo bo‘lishi hamda rivojlanish tarixi

Futbol eng qadimgi o‘yinlardan biridir. Inglizlarning e‘tirof etishlaricha, oyoq bilan to‘p o‘ynash Britan orollarida IX asrdayoq juda mashhur bo‘lgan.

1863-yil 26-oktyabrda Londonda Angliya futbol uyushmasining tashkil etilishi paytida bu o‘yinning 13-moddadan iborat bo‘lgan ilk rasmiy qoidalari tasdiqlangan. Keyinchalik bu qoidalar boshqa barcha milliy uyushmalari uchun futbol o‘yining asosi bo‘lib qoldi.

Futbol o‘yining ilk qoidalarida belgilanishicha, maydon uzunligi 200 yard (183 metr) dan, kengligi 100 yard (91 metr) dan oshiq bo‘lmasligi kerak. Darvozalar ikki ustundan iborat bo‘lib, ular orasidagi to‘sin bo‘lmagan va ustunlar orasidagi masofa 8 yard (7,32 m) bo‘lgan. 1866 yilda balandlikni cheklash uchun ustunlar orasiga arqon tortib qo‘yilgan. Yana 10 yil o‘tib, bu arqonni yag‘och to‘singa almashtirishgan.

Darvozabonning qo‘li bilan o‘ynashga haqqi yo‘q edi. 1871 yilda o‘ng qo‘l bilan o‘ynashga ruxsat berilgan, u ham bo‘lsa faqat darvoza maydoni ichida. Darvozabonning jarima maydoni ichida ham qo‘l bilan o‘ynash huquqini qo‘lga kiritish uchun 30 yildan ko‘proq vaqt kerak bo‘ladi (1902).

Uzoq vaqt moboynida na jarima to‘pi, na 11 metrlik zarba bo‘lgan. Qoidabuzarlik uchun erkin zarbalar bilan chegaralanib qolinaverardi. Nihoyat, 1891 yil eng qat‘iy jazolardan biri 11 metrlik zarba kiritildi, uni inglizcha so‘z bilan “penalti” deb ataydilar.

Futbol shakllanayotgan davrlarda jamoa sardorlari o‘yin qoidalariga rioya qilinishini kuzatib turardilar. Futbol maydonida hakam 1880 yilda paydo bo‘ldi, 1 yildan so‘ng esa hakam ikkita yordamchisi bilan maydonga chiqq boshladi. Hushtak 1878 yilda kiritildi, bunga qadar hakam to‘xtatish yoki o‘yinni qayta boshlash uchun ovozdand yoki qo‘l harakatlaridan foydalanardi. O‘sha yillarda barcha milliy futbol

uyushmalari uchun qoidalar bir xil yoki majburiy bo'lmagan. Bu vaziyat xalqaro uchrashuvlar o'tkazish yoki xalqaro musobaqalar tashkil etishda qiyinchiliklar tug'dirgan.

1882 yili to'rt mustaqil ittifoqlarining, ya'ni Angliya, Shotlandiya, Uels va Irlandiya ittifoqlarining birlashuvi bo'lib o'tdi. Bunda yagona qoidalar qabul qilindi va futbol qoidalarida u yoki bu o'zgarishlarni amalda oshirish huquqiga ega bo'lgan xalqaro kengash tasdiqlandi.

1871 yilda Angliyada mamlakat Kubogining yo'nalishi tasdiqlandi. Bu kubok uchun hozirda ingliz futbol klublari kurash olib boradilar. Xalqaro miqyosidagi ilk futbol uchrashuvi Angliya va Shotlandiya jamoalari o'rtasida 1873 yilda bo'lib o'tdi. O'yinchilar soni 11 kishidan ortiq bo'lsa, ularning jamoadagi joylashishi hozirgidan boshqacharoq bo'lgan. Angliya jamoasida 7 ta o'yinchi hujumda, 1 tasi yarim himoyada bo'lgan, shuningdek, 2 ta himoyachi va 1 ta darvozabon bo'lgan. Shotlandiya jamoasi tarkibida esa 6 ta hujumchi, 2 ta yarim ximoyachi bo'lgan edi.

XIX asming 80-yillarida futbol o'yini Evropa qit'asidagi mamlakatlarga yoyila boshladi. 1875 yilda futbol Gollandiyaga, keyinroq esa Daniyaga kirib keldi. 1882 yildan boshlab Shveysariyada, 1890 yildan Chexiyada, 1897 yildan esa Rossiyada futbol o'ynay boshiadilar.

1882 yilda xalqaro uyushmalar boshqarmasiga asos solindi. Nihoyat, 1904 yil 21 mayda Frantsiya tashabbusiga ko'ra hozirda 200 dan ortiq davlatlar a'zo bo'lgan Xalqaro Futbol Uyushmasi – FIFA tashkil etildi. FIFA bilan bir qatorda 1954 yildan boshlab Evropa futbol ittifoqi – UEFA ham faoliyat ko'rsatadi.

1930 yildan boshlab har 4 yilda futbol bo'yicha jahon chempionati, 1958 yildan boshlab esa milliy terma jamoalar qatnashadigan Evropa chempionatlari o'tkazilib kelmoqda. 1900 yilda futbol olimpiya sport turiga aylandi, ammo rasmiy jihatdan u Olimpiya o'yinlari dasturiga 1908 yilda kiritilgan.

Osiyo futbol konfederatsiyasi (OFK) 1954 yili tuzilgan bo'lib, hozirgi vaqtda 44 ga yaqin mamlakatlarni birlashtiradi.

O'zbekiston futbol federatsiyasi 1994 yildan FIFA va OFK ga a'zo bo'lgan, hozirda FIFA va OFK tomonidan o'tkaziladigan barcha rasmiy musobaqalarda qatnashib kelmoqda.

1.2. O'zbekistonda futbolning rivojlanishi

O'zbekistonda zamonaviy futbol o'tgan asrning boshlarida paydo bo'ladi va tezda mashxur o'yimga aylandi. Uning rivojlanish joylari Farg'ona, Toshkent, Andijon, Qo'qon va Samarqand shaxarlari bo'lgan.

Futbolni ilk bor Farg'ona shaxrida o'ynaganlar. Xuddi shu erda 1911 yilning oxirida birinchi futbol jamosi tashkil topgan.

Farg'onada tuzilgan futbol jamoalari soni 1912 yil avgustida "futbolchilar jamoasi"ga birlashishiga yo'l berdi.

Biroz vaqt o'tgach, Toshkentda xam futbol o'ynay boshladilar. Toshkentlik futbol ishqibozlar orasida eng mashxur jamoa bu TOLS – (Toshkentskoe obshestvo lyubiteley sporta) (TSIJ Toshkent sport ishqibozlari jamiyati) edi.

Bu jamiyat 1912 yilda tuzilgan bo'lib, juda qisqa vaqt ichida futbol xamda boshqa sport turlarining rivojlanishi uchun ko'p xizmat qilgan. 1912 yilning 2 yarmida O'zbekistonda futbol aytarli darajada yoyila boshiadi. Futbol o'yiniga Qo'qon, Andijon va Samarqandda xam qiziqish orta boshladi.

Bu yillardagi eng qiziqarli bosqich albatta Farg'ona, Toshkent, Andijon, Samarqand futbolchilarining uchrashuvi bo'ldi. Toshkentga tashrif buyurgan ilk futbolchilar Samarqand futbolchilari to'garagi (SFT) a'zolari edi.

1913 yil 29 avgustda ular TOLS futbolchilari bilan uchrashuv o'tkazdilar. Yaxshi tayyorgarlik ko'rgan Toshkent jamoasi 5:0 hisobi bilan g'alaba qozondi. 1913 yil iyunida Andijonda "Andijon futbolchilar klubi" tasdiqlandi.

Aytib o'tish lozimki, nafaqat Farg'ona Toshkent va Samarqandda, balki O'zbekistonning boshqa shaxarlarida xam futbolning muvaffaqiyat bilan tarqalishiga qaramay, uning rivojlanishi o'zi bo'larchilik bilan o'tayotgan edi. Jamoalarni o'rgatish yo'q edi, mashg'ulotlar o'ta sodda va vaqti-vaqti bilan o'tkazilar edi. Xar bir shaxarda futbol birinchiliklari

tashkillashtirilmagandi, shuning uchun xatto o'ndan ortiq jamoalar mavjud bo'lgan Toshkent shaxrida xam birona rasmiy musobaqa o'tkazilmagan edi.

1920 yildan boshlab futbol respublikamizning chekka qishloq va maxallalariga kirib borib, mashxur o'yigna aylandi. Yoshlar, talabalar, ishchi va dexqonlar futbolga talpina boshladilar.

1921 yil Moskva va Toshkent futbolchilarining ilk uchrashuvi o'tkazilgani bilan axamiyatga loyiqdir. 1925 yilda mamlakat jismoniy tarbiya kengashi tomonidan ommaviy jismoniy tadbirlarning taqvimini tuzildi. O'zbekistonda futbolni tashkillashtirish biroz tartibliroq tizimga ega bo'ldi.

Snunday qilib, Toshkent birinchiligi 3 toifa bo'yicha o'tkazildi va unda 28 jamoa ishtirok etdi. 1927 yilda o'zbek sportchilarini tayyorlashda muhim bosqich bo'lgan I-Umum-o'zbek spartakiadasi o'tkazildi.

Spartakiada finalida doimiy raqib bo'lib qolgan Toshkent va Farg'ona jamoalari uchrashdilar. Ikkala tarkibda ham O'zbekiston terma jamoa a'zolari chiqish qildilar. Katta qiyinchiliklar bilan 2-taymda toshkentliklar hal qiluvchi golni urdilar va 2:1 hisobi bilan g'alaba qozondilar.

1928 yil Moskvada bo'lib o'tgan xalqaro spartakiadada qatnashish O'zbekiston futbolchilari uchun nihoyatda jiddiy imtihon bo'ldi.

Futbol bo'yicha spartakiada birinchiligi uchun 22 jamoa kurash olib bordi, ular qatorida Angliya, Germaniya, Avstraliya, Shveysariya va Finlyandiyaning ishchi klublardan iborat terma jamoalari ham bor edi.

Shveysariya va O'zbekiston jamoalarining uchrashuvi futbol ishqibozlarida katta qiziqishga sazovor bo'ldi. O'zbek futbolchilari bu o'yinda jamoaviy o'yin, chiroyli va chaqqon kombinatsiyalar namoyish etdilar. Ammo asosiy vaqt 3:3 hisobi bilan yakunlangani sababli, golibni aniqlash uchun qo'shimcha 30 daqiqa qo'shib berildi. So'nggi 15 daqiqa ichida O'zbekiston futbolchilari Shveysariyaliklar qarshiligini engal oldilar va raqib 8:4 hisob bilan O'zbekiston futbolchilari g'alaba

qozondilar. Bir kundan so'ng esa qiyin kechgan o'yinda o'zbek futbolchilari Rossiya jamoasiga 1:2 hisobida g'alabani boy berdilar.

Keyingi yillarda o'rtoqlik o'yinlarini o'tkazish uchun O'zbekistonga Norvegiya, Germaniya, Finlyandiya, Moskva, Leningrad, Ukraina, Kavkaz orti mamlakatlaridan ko'plab kuchli futbol jamoalari keldi.

Misol uchun, 1931 yil 4 oktabrda bo'lib o'tgan Norvegiya terma jamoasiga qarshi O'zbekiston kasaba uyushmalari terma jamoasi chiqdi. Norvegiyaliklar texnikali futbol namoyish etib, 5:2 hisobida g'olib chiqdilar. Uch kundan so'ng Skandinaviyalik mehmonlarga qarshi Toshkentning birinchi terma jamoasi maydonga tushdi. O'zbekistonliklar o'yinni yuqori tezlikda olib borib, 4:2 hisobida muvaffaqiyatga erishdilar.

Norvegiyalik va o'zbekistonlik futbolchilarning uchinchi uchrashuvi 2:2 hisobidagi durang bilan yakunlandi.

1932 yilda O'zbekistonga nemis futbolchilari tashrif buyurdilar. Bu jamoa ishchi sport klublarining eng yaxshi futbolchilaridan tuzilgan bo'lib, ulardan ko'pchiligi Germaniya chempionati ishtirokchilari edi. O'zbek futbolchilari bu bo'lajak o'yinga qattiq tayyorgarlik ko'rdilar va 4:2 hisobidagi g'alabani qo'lga kiritdilar.

Birinchi uchrashuvdan so'ng nemis jamoasi sardori Lor shunday degan edi: «Toshkentliklar jipslashgan jamoa bo'la olishdek ajoyib xususiyatga ega va ular biz hech narsa bilan taqqoslay olmaydigan yuqori tezlikda o'ynadilar. Yuqori darajali jamoa bo'lish uchun O'zbekiston futbolchilarida barcha imkoniyatlar mavjuddir».

Takroriy uchrashuvda nemis futbolchilari bir oz ustunroq kelib, yuqori darajadagi taktik tayyorgarlikni namoyish etdilar va 3:1 hisobi bilan g'olib bo'ldilar.

Norvegiyalik, nemis, fin futbolchilari bilan o'tkazilgan o'yinlar O'zbekistondagi ilk xalqaro o'yinlar edi. Ular texnik va taktik tayyorgarlik borasida tajriba almashishga, o'yinning yangi-yangi tizim(sistema)lari bilan tanishishga yordam berdi.

1934 yil O'zbekiston poytaxtida ilk O'rta Osiyo spartakiadasining ochilishi sharafiga bag'ishlab 36 ming nafar jismoniy tarbiya

1939 sobiq Ittifoq Kubogi uchun ko'rashda Toshkent dinamoachilarining chiqishi katta muvaffaqiyatga sazovor bo'ldi. 28 avgustda Moskvadagi «Dinamo» stadionida o'zbek futbolchilari chorak finalda Bokuning «Temp» jamoasiga qarshi to'p surdilar. O'yin juda o'tkir va shiddatli kurashda o'tdi. Toshkent dinamoachilari 2:1 hisobida g'alaba qozonib, Kubok yarim finalmga yo'l oldilar. Bunda ular Rossiyaning eng kuchli jamoalaridan bo'lgan «Stalinet» (Zenit) bilan uchrashdilar va 3:0 hisobi bilan yutqazdilar. Finalda esa Moskvaning «Spartak» jamoasi leningraddiklardan 3:2 hisobida ustun keldi.

1941 yilning futbol mavsumiga Toshkent dinamoachilari jiddiy tayyorgarlik ko'rgandilar. Chempionat o'yinlari taqvimiga ko'ra ular Olma-Otalik klublarni qabul qilishlari kerak edi. Ammo butun dunyo uchun fojeaviy bo'lgan 1941 yilning 22 iyunida Ulug' Vatan urushi boshlandi, shuningdek, O'zbekiston sport hayoti ham vaqtincha to'xtatildi.

1942 yilda O'zbekiston Kubok uchun kurashda Toshkentdan ikkita, Farg'ona va Samarqanddan bittadan jamoa ishtiroq etdi.

1943 yili Olma-Otada urush davrining qiyin sharoitlarida O'rta Osiyo mamlakatlari va Qozog'iston Spartakiadasi o'tkazildi. Respublikamiz futbolchilari texnik futbol o'yinini namoyish etib, Turkmaniston jamoasini 9:0, Tojikistonni 3:0, Qirg'zistonni 5:0 hisobi bilan mag'lubiyatga uchratdilar. Hatto o'zlarining qozoqlar bilan bo'lgan o'yindagi mag'lubiyatiga qaramay, 1-o'rinni egallay oldilar.

1950 yilning boshida O'zbekistonda «Paxtakor» sport jamiyati tashkil etildi. Hozirgacha mustaqil O'zbekiston chempionatida va rasmiy xalqaro musobaqalarda muvaffaqiyatli o'yinlar ko'rsatib kelayotgan, respublikamizning eng kuchli jamoasi bo'lgan «Paxtakor»ning tuzilishi ham shu jamiyat bilan bog'liq.

1960 yildan 1991 yilgacha (tanaffuslar bilan) «Paxtakor» sobiq Ittifoqning oliy ligasida ishtirok etib keldi. Bu islohotlar va tub o'zgarishlar davri bo'lgan edi. Kichik guruh (podgrupp)lardagi saralash o'yinlaridan keyingina chempionatga yo'l olinardi. Oliy ligaga chiqish uchui tayyorlanadigan jamoa Toshkentniig ikki jamoasi asosida tuzilgan

bo'lib, bular «Paxtakor» va «Mehnat zahiralari» («Trudovoy rezerv») klublari edi. «Paxtakor»ning barcha ko'zga ko'rinarli muvaffaqiyatlari uning kuchlilar guruhidagi chiqishlari bilan bog'liq. Yigirma yil tanaffus bilan ikki bora 1962 va 1982 yillarda Paxtakor oliy ligada faxrli 6-chi o'ringa sazovor bo'lgan. 1968 yilda fmalga chiqib, unda Moskvaning «Torpedo» jamoasiga 0:1 hisobida g'alabani boy berishi «Paxtakor»ning Ittifoq Kubogi o'yinlaridagi eng katta muvaffaqiyati edi.

1965 yil chempionati natijalariga ko'ra Moskva jamoalari bilan o'tkazilgan uchrashuvlardagi eng yaxshi ko'rsatkichlari uchun paxtakorchilar «Moskva oqshomi» gazetasining maxsus sovrini bilan taqdirlandilar (toshkentliklar «Dinamo»ni 2:0, «TSSKA»ni 2:0, Spartakni 1:0 va «Lokomotiv»ni 2:0 hisobida mag'lub etgandilar). Sobiq Ittifoq chempionatlarida qatnashish yillari mobaynida «Paxtakor» uch jamoaviy sovrinni qo'lga kiritdi: «G'alabaga ishonch» (1971), «Groza avtoritetov» hamda «Adolatli o'yin» uchun sovrin (1983).

Ikki marotaba «Paxtakor» futbolchilari oliy liga chempionatining eng yaxshi hujumchilari deb tan olingan. 1968 yil B.Abduraimov Tbilisi «Dinamo»si o'yinchisi bilan birga (22 tadan gol) va 1982 yilda A.Yakubik (23 ta gol).

Sobiq Ittifoqning ilk terma jamoasi tarkibida 5 ta paxtakorchi o'ynar edi: V.Fedorov, Yu.Pshenichnikov, G.Krasnitskiy, M.An, A.Pyatnitskiy. Turli yillarda eng yaxshi 33 futbolchi qatorida Yu.Pshenichnikov (1966, 1967), M.An (1974, 1978), B.Abduraimov, V.Xadzipanagis (1974), A.Yakubik (1982) va A.Pyatnitskiy (1991) nomlari bor edi.

O'sha yillarda O'zbekiston futbol ishqibozlarida katta qiziqish uyg'otgan o'yinlar sirasiga 1964 yil paxtakorchilarning «Pirasikaba» (Braziliya) hamda (1:0), Urugvayning 25 karra chempioni «Nasonal» (Montevideo) jamoalari bilan uchrashuvlar kiradi. Urugvayliklarning harchand urinishlari va qarshiliklarga qaramasdan «Paxtakor» 2:1 hisobida g'alaba qozondi.

17 nafar iste'dodli futbolchining hayotini olib ketgan 1979 yilgi avia halokatdan so'ng 1980 yilda Paxtakor yangi tarkibda sobiq Ittifoq chempionatining oliy ligasiga yo'l oldi. U erda Tbilisi dinamochilarini

3:0, Donetskning «Shaxtyor» jamoasini 2:1 hisobida mag'lub etdi, Kievning «Dinamo»si bilan durang o'ynadi va «Groza avtoritetov» sovrinini qo'lga kiritdi.

60-90 yillarning paxtakorchilari O'zbekiston futbolining rivojlanishida yorqin iz qoldirganlar.

Bu davr mobaymida «Paxtakor»ni sobiq Ittifoq chempionatidagi chiqishlarga tayyorlashda M.Yakushin, B.Arkadev, G.Kachalin, V.Solovev, B.Abduraimov, X.Raxmatullaev kabi murabbiylarning hissasi beqiyosdir. Respublika terma jamoalari va yuqori malakali jamoalar uchun zahira tayyorlashda G.Sorvin, X.Muxitdinov, A.Mosheev kabi ustoz murabbiylarning mehnati katta bo'lgan.

Xuddi shu yillarda bir qator malakali hakamlar etishib chiqqanini aytib o'tish joizki, ular qatorida V.Doljenkov, B.Baklunov, F.Sultonov va boshqalar bor.

Murabbiy kadrlar tayyorlash bo'yicha O'zbekiston davlat jismoniy tarbiya institutining o'zbek futboliga qo'shgan hissasi o'ta muhimdir. Institut 1955 yilda ochilgan bo'lib, u paytda futbol mutaxassisligi sport o'yinlari kafedrasini tarkibiga kirar edi, biroq 1966 yilda u mustaqil kafedra sifatida ajralib chiqdi. O'z faoliyati mobaynida bu kafedra futbol bo'yicha murabbiy kadrlar tayyorlash o'chog'iga aylandi. Natijada ko'pgina bitiruvchilar murabbiylik ishida ma'lum muvaffaqiyatlarga erishib, O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan murabbiy unvoniga sazovor bo'ldilar. Bular B.Abduraimov, V.Tixonov va boshqalardir. Ayni paytda futbol kafedrasining ko'pchilik bitiruvchilari O'zbekistonning turli viloyatlari va chet ellarda ishlab kelmoqda.

1992 yil mustaqil O'zbekiston Respublikasining ilk chempionati yili edi. Mamlakatimiz futboli tarixida yangi sahifa ochildi. Bu chempionatning oliy ligasida 17 ta, birinchi ligasida 18 ta, ikkinchi ligasida esa 42 ta jamoa ishtirok etdi. O'zbekiston chempioni unvoni uchun kechgan shiddatli kurashda «Paxtakor»ga asosan Parg'ona vodiysining «Neftchi», shuningdek, «So'g'diyona» (Jizzax) va «Nurafshon» (Buxoro) jamoalari kuchli qarshilik ko'rsatdilar.

1994 yil 7 iyunda O'zbekiston Futbol federatsiyasi «FIFA»ga, shu yilning dekabr oyida esa Osiyo Futbol konfederatsiyasiga azo bo'ldi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1993 yil 18 martdagi «O'zbekistonda futbolni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarorining mamlakatimizda futbolni rivojlantirishdagi ahamiyati juda kattadir.

Oltin medal sovrindorlari nomi uchun kurashda o'zbek futbolchilari Saudiya Arabiston (4:1), Malayziya (5:0), Gonkong (1:0) va Tailand (5:4) terma jamoalari ustidan g'alaba qozondilar. Chorak finalda Turkmaniston terma jamoasini 3:0 hisobida, yarim finaldagi shiddatli va o'ta murakkab o'yinda Janubiy Koreyaning kuchli jamoasini 1:0 hisobida mag'lub etdilar. Finalda Xitoy terma jamoasini 4:2 hisobi bilan engdilar. Bu jamoa murabbiylari dotsent R.Akramov va sport ustasi B.Abduraimovlar edi. Asosiy tarkibning 7 nafar o'yinchisi O'zDJTI talabalari bo'lganini aytib o'tish joizdir.

Shu yilning o'zida Osiyo chempionlari Kubogida ilk bor qatnashgan Farg'onaning «Neftchi» klubi futbolchilari uchinchi sovrinli o'rinni egalladilar.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1996 yil 17 yanvardagi «O'zbekistonda futbolni rivojlantirish tamoyillari va tashkillashtirish asoslarini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori O'zbekistonda futbolning keyingi rivoji uchun katta ahamiyat kasb etdi. Bu farmonda kelgusi futbolni klublar asosida rivojlantirish va 1996 – 1997 yillarda viloyat markazlarida futbol bo'yicha o'smirlar maktab-internatlari ochilishi ko'rsatilgan edi.

1992 yildan 2005 yilgacha bo'lgan vaqt ichida Toshkentning «Paxtakor» va Farg'onaning «Neftchi» klublari chempionat etakchilari bo'lib keldi. Paxtakorchilar besh marotaba O'zbekiston chempioni bo'lganlar (1992, 1998, 2002, 2003, 2004) va 6 marotaba mamlakat Kubogi sovrindorlari qatoridan joy odganlar (1993, 1997, 2001, 2002, 2003, 2004). «Neftchi» ham besh karra respublika chempioni (1992 – 1995, 2001) va 2 karra O'zbekiston Kubogi sohibi (1994, 1996) bo'lgan.

O'zbekiston chempioni unvoniga yana «Navbahor» (1996), MHSK (1997) va «Do'stlik» klublari erishganlar. Shuningdek, 1994, 1995, 1998 yillarda «Navbahor» va 2000 yilda «Do'stlik» jamoasi O'zbekiston Kubogini qo'lga kiritganlar.

2002 yilgi Osiyo Chempionlari Kubogi uchun kurashda Qarshining «Nasaf» jamoasi ishtirok etadi. Saralash bosqichlarida 5 g'alabani qo'lga kiritib, yarim finalga chiqdilar. Ammo bronza medali uchun kechgan bu o'yinda qarshiliklar «Istiqlol» (Eron) jamoasiga 2:5 hisobida g'alabani boy berib, 4-o'rinni egallaydilar.

2003 yilda Toshkentda bo'lib o'tgan chempionlar ligasi chorak finalmda paxtakorchilar katta ustunlik bilan Turkmanistonniig «Nissa» jamoasini 3:0, Eropning «Piruz»ini 1:0 va Iroqning «Al-Taliba» kabi jamoalarini 3:0 hisobida engdilar. Yarim finalda ikki match natijalariga binoan Tailandning «Bek-Tero Sosana» jamoasi ustun keldi.

2002 – 2003 yillarda O'zbekistonning yoshlar terma jamoasi futbolchilari katta yutuqlarga erishdilar. Qatarda Tailand terma jamoasini 4:0, Katami 5:4 hisobida engib, so'ng Janubiy Koreyaga 0:2 hisobida g'alabani boy berib, futbolchilarimiz chorak finalga yo'l oldi va Suriya Arabistonini 4:0 hisobida maglub etdilar. Yarim finalda o'zbek futbolchilari Yaponiya terma jamoasi bilan uchrashdilar. Shiddatli va qizg'in o'tgan o'yinning asosiy vaqti 1:1 hisob bilan yakunlandi. 11 metrli zarbalar yo'llashda yaponlar bir oz ustunroq chiqib, 4:2 hisobida g'olib bo'ldilar.

To'rtinchi o'rinni egallagan O'zbekiston yoshlar futbol terma jamoasi dunyoning eng kuchli 16 jamoasi qatorida maydonga chiqish imkoniyatini qo'lga kiritdi.

Jahon chempionati 2003 yilning dekabr oyida BAAda bo'lib o'tdi. O'zbekiston futbolchilari chiroyli va bahamjihat o'yin ko'rsatdilar, lekin 1/8 finalga chiqa olmadilar. Biroq, mutaxassislar va ishqibozlar O'zbekiston terma jamoasi o'yinini yuqori baholadilar. Uch o'yin davomida ular o'z tengdoshlari bilan kurash olib bordilar, lekin Mali jamoasiga (Afrika chempioni) 2:3, Argentina termasiga (ayni paytda jahon chempioni) 1:2, Ispaniya terma jamoasiga (Evropa chempioni) 0:1 hisobi bilan g'alabani boy berdilar.

Moskvada futbolning paydo bo'lishi «futbolchilarning Sokolniki to'garagi» bilan bog'liqdir. Uyushgan futbol bu erda shu to'garakdan boshlangan edi. Ko'p o'tmay Moskva yaqinidagi Bikovoda, keyin yana boshqa joylarda futbol o'yinlari o'ynaladigan bo'lib qoldi. Moskva

futbol ligasi tuzilgan 1909 yil Moskva futboli taraqqiyotida hal qiluvchi yil bo'ldi.

Futbol jamoalari va klublarining ko'payishi rus futboli tarixiniig 1900 – 1910 yillar oralig'idagi davrga xos xususiyatdir. Shu vaqtga kelib Peterburgda «Sportchilarning Narva to'garagi», «Kolomyati», Moskvada «Union», «Novogireevo», «Zamoskvoreche sport klubi» va boshqa ko'pgina klublar paydo bo'ldi. Rossiya janubidagi Xarkov, Odessa, Kiev va boshqa shaharlarda jamoa va klublar soni ko'payadi. Mamlakatning bir qator shaharlarida futbol klublari Peterburg va Moskvadan namuna olib, futbol ligalariga uyushadilar.

1911 yilda Butunrossiya futbol ittifoqi tashkil topadi. Bir yil o'tar-o'tmas uning tarkibiga Peterburg, Moskva, Kiev, Odessa, Xarkov, Tver, Sevastopol va Nikolaev shaharlarining futbol ligalari qo'shildi. 1912 yil oxiriga kelib 52 klub, yana bir yildan keyin esa 138 klub shu ittifoqqa birlashdi. 1912 yili Rossiya Xalqaro futbol federatsiyasiga a'zo bo'lib kiradi.

Peterburg va Moskva jamoalarining uchrashuvlari rus futbol tarixida alohida o'rin tutadi. Bu shaharlar terma jamoalarining birinchi o'yini 1907 yili o'tgan bo'lyb, 2:0 hisobida Peterburg jamoasining g'alabasi bilan tugaydi. Bundan keyin ham to 1917 yilga qadar ko'p uchrashuvlarda Peterburg jamoasi g'olib bo'lib kelgan.

1912 – 1914 yillarda «Unitas», «Kolomnyagi», «Narva», «Sport» (Peterburg), «Sport klubi – Orexovo», «Sokolniki sport klubi», «Novogireevo», «Mamontovka» (Moskva), Xarkov, Odessa, Tver va Kievning ayrim klublari Rossiyadagi eng kuchli futbol klublaridan hisoblanar edi.

Chor hukumati keng xalq ommasi orasida sport, shu jumladan, futbolning rivoj topishiga unchalik yaxshi g'amxo'rlik qilmas edi. Futbol ligalari futbol jamoalariga ishchi yoshlar kirib qolishidan qo'rqib, a'zolik badalini juda qimmat qillib qo'yardilar. 1905 yil revolyutsiyasidan keyin, rus kapitalistlari ham G'arbiy Evropa burjuaziyasidan o'mak olib, sportdan, birinchi galda futboldan, ishchilarni revolyutsion kurashdan chalg'itish vositalaridan biri sifatida foydalana boshlaydilar. Ko'pgina fabrika egalari o'z korxonalarida sport klublari tuzadilar. Chunonchi,

to'qimachilik' sohasidagi yirik fabrikachi boy Morozov 1910 ylli Orexovo-Zuevo fabrikasidagi ishchilar futbol bilan shug'ullanishi uchun maydon qurib beradi.

1912 - 1914 yillari Rossiyaning Vladivostok, Irkutsk, Omsk, Qozon, Saratov, Samara va boshqa shaharlarda futbol jamoalari paydo bo'ladi.

1912 yil Rossiya birinchiligi uchun birinchi bor futbol musobaqalari o'tkaziladi. Finalda Moskva bilan Peterburg futbolchilari uchrashadilar. Uchrashuvda g'olib jamoa aniqlanmay qoladi (2:2). Takror o'yin 4:1 hisobida Peterburg jamoasi foydasiga yakunlanadi.

1910 yili Praganing «Korintians» klubi Rossiyaga keladi. Shu sababli rus futbolchilari dastlabki marta xalqaro maydonga chiqdilar. 1911 yili Moskvaga Berlin klublaridan ikkitasining terma jamoasi, Peterburgga esa Angliyaning olimpiya jamoasi keladi. U vaqtlarda futbol texnikasi va taktikasining nozik tomonlarini bilmagan rus futbolchilari uchrashuvlarda chet elliklarga tuzukroq qarshilik ko'rsata olmay, ko'pincha yutqazaveradilar.

1912 yili Rossiya futbolchilari Olimpiada o'yinlarida ishtirok etadilar. Biroq rus futbolchilari Olimpiadaga nihoyatda yomon tayyorgarlik ko'rgan edilar. Peterburglik va moskvalik 18 o'yinchidan tuzilgan jamoada Rossiyadan jo'nab ketish oldidan bironta trenirovka o'tkazmagan, ko'p o'yinchilar hatto bir-birlarining uslublarini bilmas ham edilar. Natijada Rossiya futbolchilari birinchi uchrashuvda finlarga yutqazib qo'yadilar (1:2). Usha yilning kuzida Rossiya terma jamoasi Vengriyaga yutqazadi (0:12).

Chet el' jamoalari bilan o'yinlarda qattiq mag'lubiyatga uchralgan bo'lishiga qaramay, bu uchrashuvlar rus futbolchilarining o'yin darajasi o'sishiga yordam berdi. Rus futbolchilari o'sha vaqtda ko'proq takomil topgan o'yin texnikasi va taktikasi bilan tanishdilar. Bu esa o'z navbatida keyingi xalqaro uchrashuvlar natijasiga ta'sir etdi, albatta. Masalan, 1913 yili Rossiyaga kelgan Norvegiya futbol jamoasi Moskva terma jamoasiga yutqazib (0:3), Rossiya terma jamoasi bilan durang. (1:1) qila oldi xolos. «Sport» rus jamoasi Budapesht terma jamoasini mag'lub qila oldi (3:2), «Rossiya terma jamoasining Shvetsyya va

Norvegiya jamoalari bilan 1913 yilgi uchrashuvlari durang (2:2 va 1:1) natija bilan tugaydi.

1.3. Sobiq ittifoqda futbol

Sovet hokimiyati o'ratilgan paytdan boshlab mamlakatimizda chinakam ommaviy futbol taraqqiyoti uchun qulay sharoit yaratilmoqda. Shu vaqtdan boshlab keng xalq ommasi jismoniy tarbiya va sportga jalb etila boshladi. V.I.Leninning ko'rsatmasi bilan Vsevobuchning sport tashkilotlari tuziladi. Bu tashkilotlarning faoliyati natijasi o'laroq futbol mamlakatning eng olis burchaklarigacha yetib borib, mashhur sport o'yini bo'lib qoldi. Shaharcha va qishloqlarda yangidan-yangi jamoalar tuzildi. Futbol musobaqalari shaharlardagina emas balki chekka joylarda ham uyushtirildi. Tver, Oryol, Voronej, Smolensk, Saratov va boshqa shaharlarning futbolchilari shahar musobaqalari va shaharlararo uchrashuvlar o'tkazadilar. U vaqtdagi jamoalarning birontasida murabbiy bo'lgan emas. Uning vazifasini qisman futbol sektsiyasining raisi yoki jamoa sardori bajarar edi. Mashg'ulot amalda, bor-yo'g'i darvozaga to'p tepishdangina iborat bo'lib, keng ma'nodagi jismoniy tayyorgarlik qo'llanmas, taktik mashqlar to'g'risida umuman gapirmasa ham bo'ladi. Lekin keyinchalik sovet futbol uslubiga asos bo'lgan printsiplik – jamoa (kollektivizm) printsiplari vatan futboli qaror topayotgan o'sha boshlang'ich davridayoq aniq tarkib topayotgan edi.

1922 yili Povolje, Ural, (Ukraina va Moskva terma jamoalarining ishtirokida birinchi bor rasmiy mamlakat birinchiligi o'tkazildi. Finalda Moskva jamoasi Ukraina jamoasini 8:0 hisobida yutib chiqadi. O'sha yili birinchi xalqaro uchrashuv o'tkaziladi: «Zamoskvoreche sport klubi»ning jamoasi fin-ishchilar sport soyuzi («Tul») terma jamoasini qabul qilib, 7:1 hisobida g'alaba qiladi.

Jismoniy tarbiya kengashlari (1923 yilda) tuzilgandan keyin shaharlarning futbol birinchiliklari uyushqoqlik bilan o'tkaziladigan bo'ldi. Futbol jamoalari ham ko'payib qoldi. Bu vaqtga kelib, Petrograddagi 46 tashkilotda futbol jamoalari bor edi, Moskvada esa bunday jamoalarning soni 30 dan oshib ketdi. Moskvada «Saxarniki», «Trexgorka», «Krasnaya Presnya» kabi yangi klublar paydo bo'ladi.

Iste'dodli yoshlar endi yuzaga chiqa boshlaydi: 1923 yilda o'tkazilgan I Butunrossiya jismoniy tarbiya bayramida bu ayniqsa yaqqol ko'zga tashlanadi. Bayramda Boshqirdiston, Zakavkaze, Irkutsk, Ivanovo, Gomel, Yaroslavl futbolchilari eng yirik shaharlar komandalari bilan bir qatorda ishtirok etdilar. Shu yili Moskva va Leningrad futbol jamoalari o'yinchilaridan tuzilgan RSFSR terma jamoasi Norvegiya va Shvetsiyaning juda kuchli professional jamoalariga qarshi o'ynaganda sovet futbolchilari jiddiy xalqaro imtihondan o'tdilar. Rossiya Federatsiya futbolchilarining chet elga birinchi safari nihoyatda muvaffaqiyatli chiqadi. Ular Norvegiya terma jamoasi ustidan 3:2 hisobida. va Osloning eng kuchli jamoalaridan birining ustidan 4:1 hisobida g'alabaga erishadilar. Shvetsiyada esa RSFSR terma jamoasi Stokgolm terma jamoasi bilan o'yinni durang (5:5) qilib, Shvetsiya terma jamoasi ustidan g'alabaga (2:1) erishadi va Geteborg bilan Norcheping terma jamoalarini yutadi.

1924 yili birinchi bor Rossiya birinchiligi o'tkazildi. Birinchilik finalida Leningrad jamoasi Moskva jamoasini yutdi. Shu mavsumda II Butunrossiya jismoniy tarbiya bayramidagi futbol o'yinlari juda qiziq o'tdi. Musobaqalarda Ukraina terma jamoasi yuksak darajali o'yin namoyish qiladi. U yarim finalda Zakavkaze terma jamoasini (4:0) va finalda Rossiya terma jamoasini (2:1) hisobida yutib chiqadi.

1924 yilda birinchi marta mamlakatimizga Turkiya terma jamoasi keldi va to'rt uchrashuv o'tkazdi. Mamlakat terma jamoasi, Moskva va Odessa terma jamoalari turk futbolchilari bilan uchrashdilar. Bu uchrashuvlardagi to'plarning umumiy hisobi sovet futbolchilari foydasiga (6:4) hisobi bilan hal bo'lgan edi.

RKP (b) Markaziy Komitetining 1925 yil 13 iyul qarori sobiq ittifoqda jismoniy tarbiya va sportni (shu jumladan futbolni) yanada rivojlantirishda juda katta ahamiyatga ega bo'ldi. Bu qarorda ommani tarbiyalashning eng ta'sirchan metodlaridan biri bo'lgan jismoniy tarbiya va sportni keng rivojlantirish zarurligi ko'rsatilgan edi. Markaziy qo'mita qarori sovet futboli taraqqiyotiga nihoyatda katta ta'sir ko'rsatdi. Yangi-yangi jamoalar, shu jumladan Rostov-Don, Donetsk, Boku, Taganrog, Lugans va boshqa shaharlar jamoalari mamlakat futbol

hayotiga dadil kitib kela boshladi. Ommaviy bazani kengaytirish, tarbiyaviy ishni kuchaytirish, har yoqlama jismoniy tayyorgarlik, texnika va taktikani takomillashtirish, sovet futbol o'yini uslubini shakllantirish endilikda sovet futbolchilarining eng asosiy vazifasi bo'lib qoladi. M. Rommning futboldan metodik qo'llanmasi chiqariladi. Unda futbol tarixiga, o'yin texnikasi va taktikasiga, shuningdek mashg'ulotni tashkil qilishga oid ma'lumotlar bor edi.

1927 yilda ikkinchi marta RSFSR birinchiligi o'tkaziladi. Unda Moskva, Smolensk, Qozog'iston, Povolje, Voronej, Ural, Sibir, Qavkaz va Nijniy Novgorod jamoalari qatnashadilar. Bu birinchilikda moskvaliklar g'olib chiqdilar.

Moskvada o'tkazilgan Butunittifoq spartakiadasi 1928 yildagi eng yirik sport voqeligi bo'ldi. Spartakiadaga tayyorgarlik davrida viloyat, o'lka va respublikalarda ko'plab musobaqalar, shaharlararo va xalqaro uchrashuvlar bo'lib o'tadi. 20 dan ortiq jamoada, shu jumladan Angliya, Urugvay, Finlyandiya va Shveysariya ishchi futbolchilari Spartakiada futbol birinchiligi uchun bahslashdilar. Petrovskiy parkida yangi qurilgan «Dinamo» stadionida o'tgan o'yinlar Moskva jamoasidan keyin mamlakatdagi eng kuchli futbol jamoalari Ukraina va Leningrad ekanini ko'rsatdi.

Mamlakat sport hayotida, sovet jismoniy tarbiya tizimini yanada rivojlantirishda VKP(b) Markaziy qo'mitaning 1929 yil 23 sentabr qarori muhim rol o'ynadi. Bu partiya hujjatida jismoniy tarbiya tashkilotlari ishdagi jiddiy kamchiliklar, avvalo keng xalq ommasi jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarining xilma-xil shakllari bilan sust qamrab olinganligi qayd etilgan edi. Qaror mamlakatda butun jismoniy tarbiya ishini, shu jumladan futbol sohasidagi ishlarni keskin qayta qurishga sabab bo'ldi. Butunittifoq jismoniy tarbiya kengashining tuzilishi (1930 y.) hamda «Mehnat va sobiq ittifoq mudofaasiga tayyor» kompleksida sovet jismoniy tarbiya tizimining shakllanishi (1931 y.) futbol taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Mamlakatdagi futbol jamoalari jiddiy tashkiliy va uslubiy ishlarni amalga oshiradilar: shahar kalendarlari anchagina barqaror bo'lib qoladi, o'quv-trenirovka ishlari yaxshilanadi, shaharlar (birinchiligida

qatnashadigan jamoalar ko'payadi. Chunonchi, 1932 yidi Leningradda 80 tashkilotdan 327 jamoa, 1934 yilda esa 434 jamoa shahar birinchiligida ishtirok etadi. Mamlakatning boshqa shaharlarida ham xuddi shunday o'sish yuz beradi. Bunga zavod spartakiadalari o'tkazilishi ham anchagina ta'sir ko'rsatdi.

1934 ytli futbol mavsumini sovet futbol darajasini yuksaltirish uchun qat'iy kurash boshlangan mavsum, deb qarash kerak bo'ladi. Eng yaxshi futbol jamoalarida muntazam suratda mashg'ulotlar yo'lga qo'yiladi. Tajribali o'yinchilar murabbiylik ishiga jalb etiladi, iste'dodli yoshiar bilan ishlash tashkil qilinadi. Ko'rilgan tadbirlar futbolchilarimiz o'yin darajasiga ta'sir etmay qolmaydi, albatta. 1934 yilda futbolchilarimiz Turkiya, Shvetsiya, Frantsiya, Norvegiya, Chexoslovakiya, Finlyandiyaning juda kuchli professional jamoalari bilan uchrashuvlarda muvaffaqiyatli o'ynaydilar. Moskva terma jamoasining Chexoslovakiyada «Jidenitse» professional jamoasi bilan uchrashuvi o'sha yildagi asosiy uchrashuv bo'lgan edi. Bu uchrashuv Chexoslovakiyadagina emas, balki boshqa mamlakatlarda ham katta qiziqish uyg'otdi. Chet el matbuoti moskvaliklar yirik hisob bilan yutqazishini bashorat qilgan edi. Biroq moskvaliklar uchrashuvda yutib chiqdilar.

1935 yil ham futbol voqealariga boy bo'ldi. Ukraina terma jamoasi Frantsiya va Belgiyaning ishchi jamoalari bilan bir necha uchrashuv o'tkazdi. Ukraina futbolchilari hamma uchrashuvda yutib chiqadi. Ukraina terma jamoasining mashhur «Red Star» professional jamoasi bilan Parijda bo'lgan uchrashuvi asosiy uchrashuvlardan bo'lib, u 6:1 hisobida USSR futbolchilari foydasiga yakunlandi.

Salkam yigirma yil ichida futbol sovet yoshlari turmushida mustahkam o'rin egalladi. Endilikda oxiri ittifoqdosh respublikalar va Sovet Ittifoqi birinchiliklari bilan yakunlanadigan shahar va viloyat birinchiliklari, zavod spartakiadalari, talaba va o'quvchilar musobaqalari, shaharlarning o'zaro uchrashuvlari yil sayin o'tkaziladigan bo'lib qoldi. Shahar va respublikalarning terma jamoalari tarkibiga yangi, yosh o'yinchilar kirib keldi. Texnik va taktik mahoratlari kuchliligi tufayli ular uzoq yillar Sovet Ittifoqining eng kuchli futbolchilari hisoblanib keldilar. V.Pavlov, L.Korchebokov, M.Semichastniy, V.Granatkin,

V.Stepanov, aka-uka Starostinlar, M.Yakushin, P.Dementev, E.Eliseev, V.Fedorov va boshqa ko'pgina futbolchilar shaharlararo va xalqaro mas'uliyatli uchrashuvlarda shaharlar, respublikalar va mamlakat terma jamoalari shanini sharaf bilan himoya qilib keldilar.

Jismoniy tarbiya institutlaridagi tadqiqot va uslubiy ishlar jamoalar mashg'ulotini ilmiy asosda olib borishga yordam berdi. Jamoalarda doimiy murabbiy ishlaydigan bo'ldi, taktika intizomi mustahkamlandi, o'yinchilarning texnik-taktik, jismoniy va ma'naviy-irodaviy tayyorgarligi yaxshilandi. Endi murabbiylar o'z jamoalarining umumiy kuchi bilan har bir o'yinchining kuchini hisobga olibgina qolmay, balki raqib imkoniyatlarini, o'yin taktikasi va uslubini, uning o'yinchilari tayyorlik darajasi va boshqa omillarni ham hisobga oladigan bo'ldilar. 1936 yildan sovet futboli taraqqiyotida yangi bosqich boshlanadi. Keng havaskorlik va ko'ngilli sport jamiyatlari tashkil qilish negizida sobiq ittifoqda butun jismoniy tarbiya harakatini qayta qurish yo'li etakchi futbol jamoalarining ommaviy o'sishi va mahorati yuksalishini ta'minladi.

1936 yildan boshlab shaharlar terma jamoalarining uchrashuvlari emas, balki klub jamoalarining uchrashuvlari futbol musobaqalariga asos qilib olindi. 1936 yilda mamlakatimizda asosan ikkita butunittifoq futbol musobaqasi – mamlakat birinchiligi va sobiq ittifoq kubogi musobaqasi o'tkazila boshlandi. Ushandan beri o'tgan yillar mobaynida musobaqadagi grupp va qatnashchilarning miqdori, musobaqalarni o'tkazish printsipi o'zgaradiyu, ammo chempionlik unvoni uchun kurash o'zgarmay keladi. Ana shu kurashlarda mahorat tobora o'sdi, yangi taktika yo'llari qidirib topildi, sovet futbol uslubi barpo etildi.

1936 yili klub jamoalari o'rtasida o'tkaziladigan dastlabki sobiq ittifoq birinchiligida qatnashish uchun 27 ta eng yaxshi jamoaga ruxsat etildi. Bu jamoalar to'rt gruppaga bo'linadi. «A» gruppaga Moskvadan to'rt («Dinamo», «Spartak», «Lokomotiv», TSDKA), Leningraddan ikki («Dinamo», «Krasnaya Zarya»), Kievdan bir («Dinamo») jamoa kiradi. Futboldan Sovet Ittifoqining birinchi chempioni degan unvonni Moskva dinamo-chilari qo'lga kiritadilar. Ular turnining boshidan oxiriga qadar bironta ham mag'lubiyatga uchramay, 18 imkoniyatdan 18 ochko

to'playdilar (g'alaba uchun 3 ochko berilardi). Shundan keyingi musobaqalarning hech qaysisida boshqa bironta jamoa bunday natijaga erisha olmagan. Mamlakat birinchi chempioni bo'lgan jamoa tarkibida A.Kvasnikov, E.Fokin, L.Korchebokov, V.Teterin, E.Eliseev, A.Lapshin, A.Remin, S.Ilin, V.Pavlov, M.Semichastniy, V.Smirnov, M.Yakushinlar bor edilar.

1936 yil kuzgi birinchilikda esa 30 jamoada qatnashadi va bular ham to'rt gruppaga bo'linadi. Tbilisining bahorda «B» gruppada birinchi o'rinni olgan «Dinamo» jamoasi «A» gruppada chempionlik unvonini da'vo qiluvchi sakkizinchi jamoa bo'ldi. Qizg'in kurashda Moskvaning «Spartak» jamoasi birinchi o'rinni egallaydi. Moskva va Tbilisi dinamoachilari undan bir ochko ortda qoladilar. Sobiq ittifoq kubogi musobaqalarida 39 shahardan 83 jamoa ishtirok etadi. Bu erda Moskvaning «Lokomotiv» jamoasi finalda Tbilisi dinamoachilarini 2:0 hisobida yutib, muvaffaqiyatga erishadi.

1937 yilgi futbol mavsumi o'tgan yillardagiga qaraganda anchagina jonli o'tadi. Shaharlar, o'lkalar, viloyatlar, ittifoqdosh respublikalarning birinchiliklari va kubok o'yinlari minglab jamoalarni sport hayotiga jalb qilib oladi. Shu yili maktab jamoalarining butunittifoq birinchiligi va qishloq xo'jaligi jamoalari o'rtasida II Butunittifoq birinchiligi o'tkaziladi.

Mavsumdagi asosiy musobaqalar-sobiq ittifoq birinchiligi va Kubok o'yinlariga bir qancha yangi jamoalar qo'shiladilar. Sobiq ittifoq chempioni unvonini olish uchun «A» gruppadaga o'yinlar endi ikki davrada (o'z maydoni va raqib maydonida) o'tkaziladigan bo'ldi. Bu esa musobaqalarni anchagina keskinlashtirdi. Bunda birinchi o'rinni moskvalik dinamoachilar egallaydilar. Sobiq ittifoq kubogi o'yinlari shu yil mamlakat birinchiligi musobaqalaridan oldin o'tkazildi. Faxriy sovrin uchun 58 shahardan 125 jamoa kurashadi. Finalda moskvalik dinamoachilar tbilisilik futbolchilar ustidan g'olib chiqadilar (5:2). Shunday qilib, Moskva dinamoachilari ikkita eng faxrli futbol sovrinining sovrindori egasi bo'ladilar.

1937 yil mavsumida sovet futbolchilari Baskoniya futbol jamoasini qabul qiladilar. Bu jamoa Ispaniyaning Franko fashist rejimiga qarshi

kurash qatnashchilari bo'lgan eng yaxshi o'yinchilardan tuzilgan edi. Basklar sobiq ittifoqda to'qqizta uchrashuv (Moskva, Leningrad, Kiev, Minsk) o'tkazib, ularning ettitasida g'olib kelib, Leningrad terma jamoasi bilan o'yin natijasini durang qildilar va Moskvaning «Spartak» jamoasiga yutqazdilar. Basklar o'sha vaqtda bizga yangilik bo'lgan «Dublve» tizimi (sistemasi)da o'yin ko'rsatdilar.

«Spartak» jamoasining Antverpenda, o'tgan Xalqaro ishchilar olimpiadasida va ishchi jamoalari o'rtasida Parijda o'tgan jahon futbol kubogi o'yimlarida qatnashgani Sovet Ittifoqi jamoalarining chet ellardagi 1937 yilgi uchrashuvlari orasida eng qiziqarlisi bo'ldi. Sovet jamoasi yarim finalda ispan futbolchilaridan (2:1), finalda esa Norvegiya jamoasidan (2:0) ustun keldi. Parijda «Spartak» jamoasi Angliya (4:0) va Ispaniya (2:0) jamoalari ustidan g'alabaga erishdi.

Basklar bilan bo'lgan o'yin, keyin Antverpen va Parijda o'tkazilgan musobaqalar Sovet futbolchilarini eski taktik sxemalardan voz kechish zarurligiga uzil-kesil ishontirdi. 1938 yilgi sport mavsumi boshdan-oyoq «uch himoyachili» tizim (sistema)ni o'zlashtirish va yanada rivojlantirish shiori ostida o'tadi. Ayrim jamoalar, chunonchi, Moskvaning «Torpedo», «Spartak» jamoalari dadillik bilan yangi taktik sxemada o'ynashga o'tadilar. Novatorlar o'z navbatida munosib taqdirlanadilar: «Spartak» ikki yil qatorasiga (1938 va 1939 yillarda) sobiq ittifoq birinchiligida ham, kubok o'yinlarida ham yutib chiqadi.

1940 yil yangilangan «uch himoyachili» taktik sxemaning qaror topish yili bo'ldi. Yangi taktika 1940 yili moskvalik dinamochilar o'yinida juda ravshan ko'zga tashlandi, Ular asosiy e'tiborni hujumchilar o'yiniga qaratadilar. Hujumchilarning uzluksiz joy almashtirib turishi raqiblar himoyasini parokanda qilib yuborar, bo'sh joy tanlay bilish esa endilikda hujumchilarning asosiy va murakkab vazifalaridan biri bo'lib qolgan edi. Darvoza tomon so'ngi yakunlovchi zarba berish uchun yoki hal qiluvchi uzatish uchun to'p xuddi ana shu bo'sh joyga uzatib berilardi. Moskvalik dinamochilarning 1940 yilgi sobiq ittifoq birinchiligida g'alaba qozongani jamoa taktik kamolotining namoyishi bo'lgan. 1940 yilgi futbol mavsumi futbol taktikasi va texnikasi takomillashuvi bilangina emas, balki uning yanada ommaviy

rivojlanishi bilan ham ajralib turadi. Zavod va fabrikalarning, harbiy qismlarning, qishloq xo'jaligi hamda o'quv yurtlarining minglab yangi jamoalari shaharlar, viloyatlar, ittifoqdosh respublikalarning birinchiligiga va kubok musobaqalariga qo'shildilar. Masalan, masterlar jamoalari ishtirok etmaganda sobiq ittifoq kubogi o'yinlarida rekord miqdorda – 2150 jamoa qatnashdi.

1940 yilda sovet va bolgar futbolchilarining birinchi uchrashuvi bo'lib o'tgan. Moskvalik «Spartak» jamoasi Bolgariya poytaxti Sofiyada mamlakat chempioni «Slaviya» va poytaxt terma jamoasi bilan ikkita uchrashuv o'tkazib, 6:1 va 7:1 hisobida ikkala uchrashuvda ham g'olib chiqqan. Usha yili «Slaviya» komandasi sobiq ittifoqga kelib, Moskva va Leningradda uchta javob uchrashuvi o'tkazadi. Bolgariyalik futbolchilar ikki o'yinda (moskvalik «Dinamo» va «Spartak» jamoalariga bir xil – 0:4 hisobida) yutqazadilar, bir o'yinni esa (leningradlik dinamochilar bilan) durang natija bilan (2:2) tugallaydilar.

Ulug' Vatan urushi yillarida jismoniy tarbiya va sport harbiy davr vazifalariga bo'ysundirilgan edi. Ko'p sportchilar, shu jumladan futbolchilar ham frontga ketdilar. Shunga qaramay 1942 yili Moskva birinchiligi uchun o'tkazilgan o'yinlarda «Spartak» jamoasi g'olib bo'lgan. 1943 yili Moskva futbolchilari poytaxt birinchiligi va kubogi o'yinlari o'tkazadilar. 1944 yilning avgustida sobiq ittifoq kubogi o'yinlari yana o'tkazila boshlandi. Finalda TSDKA bilan Leningradning «Zenit» jamoalari uchrashadilar. Unda lening'radliklar g'olib chiqadilar (2:1). Faxriy sovrin birinchi bor Moskvadan olib ketiladi.

Ulug' Vatan urushi tugagandan keyin 1945 yili futbolchilarning shahar, viloyat, o'lka, respublika, sport jamiyati, mamlakat birinchiligi va kubogi musobaqalari yana o'tkazila boshlangan. 1945 yilda sobiq ittifoq birinchiligi uchun 30 jamoa ikki gruppaga bo'linib musobaqalashdi. Moskva dinamochilari qizg'in kurashda to'rtinchi marta chempion unvonini qo'lga kiritdilar, sobiq ittifoq kubogi o'yinlarida 32 jamoa qatnashdi. Finalda birinchi marta moskvalik ikki jamoa, Sovet Ittifoqining ikkita eng kuchli futbol jamoa – «Dinamo» bilan TSDQA jamoalari uchrashdilar. Bunda armiya futbolchilari g'alaba qozondilar (2:1).

ravishda rivoj topganidan dalolat berardi. Finalda moskvalik dinamochilarni 2:1 hisobida yutgan «Torpedo» (Moskva) jamoasi sobiq ittifoq kubogi egasi bo'ldi.

Sovet hokimiyati yillarida mamlakatimiz futbolchilari katta taraqqiyot yo'lini bosib o'tdilar. Futbol yoshlarning sevimli o'yini bo'lib qoldi. Mamlakatimizning Moskva, Leningrad, Kiev, Tbilisi va boshqa shaharlaridagi eng katta stadionlar ham, hatto oddiy uchrashuvlarni ko'rishni xohlovchilarni sig'dirolmay qolgan vaqtlar ham bo'ldi. Futbol ustalarining birinchi hamda ikkinchi avlodi o'miga iste'dodli yoshlar keldi. Vatanimiz futbol maktabi mas'uliyatli xalqaro uchrashuvlar sinovidan muvaffaqiyatli o'tib, qaror topdi. Masalan, «Dinamo» jamoasining 1945 yili Angliyada o'tkazgan uchrashuvlaridan keyin sovet charm to'p ustalarining o'yin mahorati yuksak ekanini hatto ing'liz futbol mutaxassisleri ham e'tirof etishga majbur bo'ldilar.

Urushdan keyingi yillarda chet el jamoalari bilan bo'lgan qariyb hamma uchrashuvlarda taktikadagi afzallik, shubhasiz, biz tomonda bo'lib keldi. Sovet murabbiylari taktik standartlardan dadillik bilan voz kechib, hujum va himoya qilishning yangi usullarini yaratdilar. Har bir uchrashuvga mo'ljallangan vazifalar aniq belgilab olingan jamoaviy o'yin majburiy bo'lib qoldi. Umumiy taktik hamkorlik va har qaysi o'yinchining individual qobiliyatidan foydalanish uyushqoq holatda bo'lib o'ynayotgan jamoalarimizga katta afzalliklar berar edi.

V 1950 yil birinchiligi o'tgan yillardagidan boshqacha ikki guruhga bo'lingan bitta gruppada («A» guruhida 19 jamoa, «B» guruhida 14 jamoada o'rtasida) o'tkazildi. Moskva armiyachilari to'rtinchi marta mamlakat chempioni bo'ldilar. Sobiq ittifoq kubogi o'yinlarida 12 mingdan ortiq jamoada qatnashdi. Uzoq davom etgan saralash kurashlari natijasida Moskva jamoalaridan «Dinamo» (to'rtinchi marta) bilan «Spartak» (oltinchi marta) finalda qatnashish huquqini qo'lga kiritdi. «Spartak» finalda juda yaxshi o'ynaydi: hisobning 3:0 bo'lishi izoh talab qilmasa kerak.

1951 yil mamlakatda milliondan ortiq futbolchi hisobga olingani bilan mashhur. Bu futbolimizning ommaviyligidangina emas, balki sport mahorati o'sishining istiqboli porloq ekanidan ham dalolat beradi.

Moskva armiyachilarining jamoasi hamon mamlakatdagi eng kuchli futbol jamoalaridan biri bo'lib kelardi. Ular beshinchi bor chempion bo'ldilar. Avvalo yosh, iste'dodli futbolchilarni tanlab olish yuzasidan katta, izchil ishlar amalga oshirilganligi TSDSA (1951 yilgacha TSDKA edi) jamoasining muzaffar yo'li boshlanishi omilidir. Bu jamoaga xos xususiyat ham o'yichning yangi variantlarini izlash bilan belgilanadi.

Yuksak o'yin texnikasi va o'yinchilarning biri-birini tushuna bilishi armiya futbolchilarining himoyachilar o'yinini boshqacha qilish imkonini berdi. TSDSA jamoasining himoyachilari raqib o'yinchisiga to'pni oldarmay hamma vaqt o'z sheriklariga uzatib berishga intildilar. 1950 yili armiya futbolchilari birinchi bo'lib, aralash himoya ishlatdilar: zonada o'yin o'ynashni qo'riqlanayotgan o'yinchi uchun shaxsan mas'ullik bilan birga qo'shib olib bordilar. Armiyachilar 1951 yili sobiq ittifoq kubogi o'yinlarida ham g'alaba qildilar (uchinchi marta).

Usha vaqtda armiya jamoasiga rahbarlik qilayotgan murabbiy B.A.Arkadev sovet futboli taraqqiyoti uchun ko'p ishlar qildi. B.A.Arkadevning 50-yillar boshida chiqqan «Futbol o'yini taktikasi» va «Yarim himoyachilar o'yini» kitoblari futbolchilar uchun ham, murabbiylar uchun ham, yaxshi dastur bo'ldi. 1952 yil sovet sport harakati tarixida sport ommaviyligi yanada o'sgan va sportchilarimiz xalqaro musobaqalarda muvaffaqiyatga qatnashgan yil hisoblanadi.

Shu yili Xelsinkida bo'lgan Olimpiadaga birinchi marta sovet futbolchilari ham boradilar. Aytish kerakki, o'sha yili yozida bir qancha xalqaro uchrashuvlarni, shu jumladan o'sha vaqtdagi eng kuchli Vengriya jamoasi bilan bo'lgan uchrashuvni ham jamoamiz muvaffaqiyatli o'tkazgan edi. Sobiq ittifoq terma jamoasida quyidagi atoqli futbolchilar bor edi: darvozabon L.Ivanov, himoyachilar K.Krijevskiy, A.Bashashkin va Yu.Nirkov, yarim himoyachilar A.Petrov va I.Netto, hujumchilar V.Trofimov, V.Nikolayev, V.Bobrov, Q.Beskoy. Lekin terma jamoamizdagi ko'pgina o'yinchilarning futbol olamidagi shon-shuhratga burkangan fasli o'tib bormoqda edi. Terma jamoamiz Bolgariya jamoasini yutib (2:1), Yugoslaviyaning kuchli jamoasiga

(bo'lajak finalchi jamoaga) 5:5 va 1:3 hisobida yutqazib qo'yadida, kurashdan chiqib ketadi.

Olimpiadadagi muvaffaqiyatsizlik murabbiylarni, sport rahbarlarini yosh, istiqbolli o'yinchilar topish va tarbiyalashni kuchaytirishga majbur etadi. Bu jihatdan 1954 yilgi ko'rsatkichlar ajoyib bo'lgan. Sportchilarimiz shu yili 50 uchrashuvda g'olib keladilar, 7 uchrashuvni durang natija bilan yakunlaydilar va 9 tasini yutqazib qo'yadilar. Bu o'yimlardagi kiritilgan va o'tkazib yuborilgan to'plar nisbati 219:65 bo'ladi.

«Oliy daraja»dagi musobaqalar ham navbat bilan o'tib turardi. 50-yillar moskvalik «Spartak» va «Dinamo» jamoalarining raqobat belgisi ostida o'tadi. Spartakchilar uzoq tanaffusdan keyin 1952 yili sobiq ittifoq birinchiligida yutib chiqdilar, 1953, 1956 va 1958 yillarda ham g'alaba qozondilar. Dinamochilar 1954, 1955, 1957 va 1959 yiliarda mamlakat chempioni bo'ldilar. Shuningdek Moskvaning armiya (1955, 1956 va 1958 yillarda), torpedo (1953 yilda), Tbilisining (1953 va 1959 yillarda) va Kievning (1952 yilda) Dinamo jamoalari ham, Minskning «Spartak» (1954 yilda) va Moskvaning «Lokomotiv» (1959 yilda) jamoalari ham mamlakatning eng kuchli uch jamoasi qatoriga kiradilar.

1956 yili sovet futboli XVI Olimpiada o'yinlarida katta g'alabaga erishdi. 1952 yilgi muvaffaqiyatsizlikdan keyin nihoyat jamoamizga yutuqlar yo'ldosh bo'ldi.

Olimpiada oltin medallariga erishish yo'lida sovet jamoasi birlashgan german jamoasini (2:1), Indoneziya jamoasini (0:0 va 4:0), Bolgariya jamoasini (2:1) va Yugoslaviya jamoasini 1:0 hisobi bilan dog'da qoldirdi. Olimpiada o'yinlari chempioni bo'lgan jamoa tarkibida darvozabonlardan L.Yashin va B.Razinskiy, himoyachilardan M.Ogonkov, A.Bashashkin, B.Kuznetsov, N.Tishchenko, yarim himoyachilardan A.Maslenkin, I.Netto, A.Paromonov, I.Betsa, hujumchilar B.Tatushin, A.Isaev, N.Simonyan, S.Salnykov, A.Ylin, E.Streltsov, B.Ivanov va V.Rijkinlar bor edilar. G.D.Kachalin jamoa murabbiyi bo'lib, uning rahbarligidagi sovet terma jamoasi yana to'rt yildan keyin Evropa kubogini ham qo'lga kiritadi.

1957 yili sobiq ittifoq terma jamoasinnng futbolchilari yana bir faxriy o'lja jahon chempionlariga beriladigan Jol Rime kubogi uchun kurashga kirishadilar. Kubok grek mifologiyasidagi g'alaba ma'budasi Nikening oltindan quyilgan haykalchasidan iborat edi.

Dastlabki o'yinlarda 48 jamoa start oladi. Sobiq ittifoq terma jamoasi Polsha va Finlyandiya futbolchilari bilan bir gruppaga kiritilgan edi. Bu jamoalarni yutib, futbolchilarimiz jahondagi eng kuchli 16 terma jamoaning 1958 yildagi final turnirida qatnashish huquqini oladi.

Final musobaqalarning shartiga binoan o'yinlar oldiniga to'rt kichik gruppada (har qaysisida to'rttadan jamoa) davra tizimi (sistemesi)da, bir davra o'ynalib, keyin esa kichik gruppalarning (har gruppadan ikkitadan) 8 ta g'olibi ko'chma sovrin uchun kurashadilar.

Chorak finaldan boshlab o'yinlar olimpiya tizimi (sistemesi)da, ya'ni yutqazgan jamoa kurashdan chiqib ketadigan tizimda o'tkaziladi.

Sobiq ittifoq terma jamoasi Avstriya, Angliya va Braziliya jamoalari bilan bir kichik gruppada o'ynadi. Inglizlar bilan bo'lgan birinchi o'yinda terma jamoamiz o'yinni 2:2 hisob bilan yakunladilar. Sovet sportchilari Avstriya terma jamoasi ustidan g'alaba qiladilar (2:0). Keyin Sobiq ittifoq terma jamoasi (keiingi o'yinlar ko'rsatgandek eng kuchli jamoa bo'lib chiqqan uchinchi raqib) Braziliya terma jamoasi bilan o'ynaydi. Uchrashuv (0:2) hisobi bilan tugaydi. Natijada IV gruppada sovet va ingliz sportchilari 3 tadan ochko to'plagan edilar, to'plar nisbati ham bir xil – 4:4. Chorak finalga chiqish uchun Sobiq ittifoq bilan Angliya futbolchilari o'rtasidagi kurash Gyoteborgda davom ettiriladi. To'qqiz kun mobaynida jahondagi eng kuchli jamoalar bilan nihoyatda keskin to'rtta uchrashuv o'tkazish qiyin bo'ldi. Sovet sportchilari bu sinovga bardosh beribgina qolmay, balki to'rtinchi o'yinda Angliya terma jamoasi ustidan g'alaba qozonib, chorak finalga chiqqa oldilar. Chorak finalda sobiq ittifoq terma jamoasi Shvetsiya terma jamoasiga yutqazib qo'ydi (0:2).

Yuksak o'yin texnikasi va o'ziga xos o'yin usuli bilan futbol ishqibozlarini maftun etgan Braziliya futbolchilari esa ilk bor jahon chempioni bo'ldilar. Pele, Garrincha, Didi singari mohir futbolchilarning nomi jahonga mashhur bo'ldi. Braziliyaliklar o'yinchilarni joylashti-

rishning hamma uchun kutilmagan 1+4+2+4 yangi tizimni qo'lladilar. Bu tizim futbol taktikasida to'ntarish yasab yuborib, tezda dunyodagi hamma jamoalar shu tizimda o'ynaydigan bo'lishdi.

1960 yil futbolimiz yilnomasida tarixiy bosqich bo'lib qoldi. U islohlilar va o'zgarishlar yili, sovet sportchilarining xalqaro uchrashuvlardagi yangi-yangi g'alabalar yili bo'ldi.

Mamlakat chempionati kichik gruppalarida dastlabki o'yinlar o'tkazildi. 10 ta yangi jamoa qo'shilishi chempionat «geografiyasi»ni kengaytirdi, futboldagi yangi rezervlarni ishga soldi. Mamlakat «doimiy» chempionlari bo'lib kelgan «Dinamo», «Spartak» va TSSKA jamoalari qatoriga to'rtinchi chempion moskvalik «Torpedo» jamoasi qo'shilganligini bu mavsumga xos xususiyat, deb hisoblamoq kerak. Torpedochilar to'pni boshqarishda yuksak texnika, taktik harakatlarda faollikni namoyish qilib, 1960 yilda mamlakat chempioni va sobiq ittifoq kubogi egasi bo'ldilar.

1960 yildan boshlab Evropada har to'rt yilda milliy terma jamoalar turniri o'tkaziladigan bo'ldi. Bu turnir oldiniga Evropa kubogi deb yuritilib, keyinchalik Evropa chempionati nomi bilan atala boshlandi. Sovet futbolchilari bu musobaqalarning birinchi g'olibi bo'ldilar. Ular 1956 yili, olimpiadada bo'lganidek finalda Yugaslaviya terma jamoasi ustidan bu gal ham 2:1 hisobi bilan g'alaba qildilar. Darvozabon L.Yashin, himoyachilar G.Choxeli, A.Maslenkin, A.Krutikov, yarim himoyachilar Yu.Voynov, I.Netto, hujumchilar S.Metreveli, V.Ivanov, V.Ponedelnik, V.Bubukin va M.Mesxilar Evropa kubogining dastlabki egalari bo'lishdi.

Boshqa eng yirik xalqaro turnirlarda terma jamoamiz bo'sh o'ynadi. Musobaqa nizomiga ko'ra 1958 yilgi jahon chempionligining qatnashchilari o'ynashi mumkin bo'lmagan 1960 yilgi Olimpiya o'yinlarining saralash turnirida jamoamiz Bolgariya terma jamoasiga g'alabani boy berib qo'ydi. Sobiq ittifoq terma jamoasining futbolchilari 1964 va 1968 yilgi Olimpiadalarning saralash turnirlaridan ham o'ta olmadilar. 1962 yilgi jahon chempionatida esa chorak finalda kurashdan chiqib ketdilar.

60-yillarning. o'rtalarida Kievning «Dinamo» jamoasi mamlakatimiz futbolida etakchi rol o'ynay boshladi. Bu 1966 – 1975 yillarda hech qoqilmay, turg'un o'ynab kelgan yagona jamoadir. O'yinchilarning universalligi va o'zaro almashinuvchanligi, jahondagi eng yaxshi jamoalar ilg'or tajribasini ijodiy o'zlashtirish, o'quv-mashg'ulot jarayonining yaxshi yo'lga qo'yilganligi, o'yinchilarning to'g'ri tanlanganligi – bularning hammasi kievlik dinamochilarni vatanimiz futbolining peshqadami qilib qo'yadi.

So'nggi 15 yil ichida Kievning «Dinamo» jamoasi etti marta (1961, 1966 – 1968, 1971, 1974 – 1975 yillarda) sobiq ittifoq chempioni bo'ldi va uch gal (1964, 1966, 1974 yillarda) sobiq ittifoq kubogini qo'lga kiritdi. Shu davr ichida. moskvalik «Spartak» (1962 va 1969 yillarda), moskvalik «Dinamo» (1963 yilda), tibilisilik «Dinamo» (1964 yilda), moskvalik «Torpedo» 1965 yilda), TSSKA (1970 yilda), voroshilovgradlik «Zarya» (1972 yilda) va erivanlik «Ararat» (1973 yilda) jamoalari ham mamlakat chempioni bo'ldilar. Donetsklik «Shaxtyor (1961 va 1962 yillar); moskvalik «Spartak» (1963, 1965 va 1971 yillarda), moskvalik «Dinamo» 1967 va 1970 yillarda), moskvalik «Torpedo» (1968 va 1972 yillarda), lvovlik «Karpati» (1969 yilda) va erivanlik «Ararat» (1973 va 1975 yillarda) sobiq ittifoq kubogi egasi bo'ldi.

Sovet terma jamoasining 1964 yil va 1972 yilgi Evropa chempionatlarida ikkinchi, 1966 yilgi jahon chempionatida to'rtinchi o'rin olganini xalqaro maydondagi muayyan muvaffaqiyat desa bo'ladi. 1968 yilgi Evropa chempionatida futbolchilarimiz to'rtinchi o'rinni egalladilar: Italiya jamoasi bilan yarim final o'yinida nollik durang bo'lgandan keyin tashlangan qur'a jamoasining oltin medallar tomon harakatini to'xtatib qo'ydi. 1972 yilgi Olimpiada yarim finalida ham jamoamizning bahti yurishmadi. Sovet futbolchilari olimpiadaning bo'lajak g'oliblari – polyaklarga (1:2) yutqazib qo'yib, bronza medal olishga muvaffaq bo'ldilar.

Bizning futbol 1975 yilda chinakam katta yutuqqa erishdi. Sobiq ittifoq chempionati o'yinlarini ham a'lo darajda o'tkazgan Kiev dinamochilari Evropa mamlakatlari kubok egalari kubogini qo'lga

kiritdilarda, keyin Superkubok uchun bo'lgan ikki uchrashuvda Evropadagi boshqa turnir – Evropa chempionlari kubogining g'olibi, myunxenlik «Bavariya»ni yutib chiqadilar. Shu tariqa birinchi marta sovet jamoasi Evropa qit'asidagi mutlaq yaxshi jamoa bo'lib qoladi. Ayni vaqtda sobiq ittifoq terma jamoasi Evropa chempionati saralash uchrashuvlarini muvaffaqiyatli o'tkazadi, Olimpiya terma jamoamiz esa 1976 yilgi olimpiya turnirida qatnashish xuquqini qo'lga kiritadi. Xozirgi sport ilmi va tajribasi nimaiki yangilik va progressiv metod, uslub va takliflar tavsiya etayotgan bo'lsa, xammasi bilan qurollanish lozim. Shunga amal qilgandagina eng yaxshi jamoalarimiz jaxon futbolida etakchi mavqega ega bo'lishlari mumki

Tayanch tushunchalar.

FIFA, UEFA, futbol, jahon birinchiligi, Olimpiyada, o'yin qoidasi, futbol maydoni, darvoza, futbol ittifoqi, hakam, kubok, terma jamoa, evropa chempionati, Sobiq ittifoq chempionati, sobiq ittifoq kubogi, kubok egalari kubogi.

Nazorat uchun savollar.

1. Futbol o'yini qaysi davlatda paydo bo'lgan?
2. Futbol o'yinini paydo bo'lish tarixi haqida?
3. O'zbekistonda futbol o'yini nechanchi yildan o'ynala boshlangan?
4. Rossiyaga futbol o'yini nechanchi yillarda kirib kelgan?
5. Birinchi jahon chempionati nechanchi yildan boshlab o'tkazila boshlangan?
6. Futbol bo'yicha Olimpiyada birinchiligi nechanchi yildan o'tkazila boshlagan?
7. Bizning futbol nechanchi yilda chinakam katta yutuqqa erishdi?
8. Nechanchi yil futbolimiz yilnomasida tarixiy bosqich bo'lib qoldi?
9. Nechanchi yili sovet futboli XVI Olimpiada o'yinlarida g'alabaga erishdi?
10. Nechanchi yilda ikkinchi marta RSFSR birinchiligi o'tkaziladi?

Foydalangan adabiyotlar

1. Iseyev Sh.T. Futbolchilarni yillik siklda tayyorlashni rejalashtirish. // O'quv qo'llanma. – Toshkent. ITA-PRESS, 2014. – 460 b.
2. Isroilov Sh.X., Nurimov Z.R., Abidov Sh.U., Davletmuratov S.R., Karimov A.A. Sport va harakatli o'yinlar (Futbol). – Toshkent. "Sano-standart", 2017. – 320 b.
3. Qurbonov O.A. Futbol. – Toshkent. 2012.
4. Мирзамахмудов Ш. Футбол ўйини техникаси ва тактикаси. – Toshkent. "Фан", 2006. – 137 б.
5. Нуримов Р.И. Футбол. Дарслик. – Toshkent. 2005.
6. Nurimov R.I., Abidov Sh.U., Nurimov Z.R., Davletmuratov S.R. Sport va milliy o'yinlar (Futbol). – Toshkent. ITA-PRESS, 2017. – 180 b.
7. Холмирзаев Э. Спорт ўйинлари ва ўқитиш методикаси. – Toshkent. DIZAYN-PRESS, 2011. – 244 б.
8. Usmanxodjayev T.S. Sport pedagogik mahoratini oshirish. – Toshkent. Cho'lpon nomidagi NMIU, 2018. – 272 b.
9. Футбол. Дарслик. Р.А. Акрамовнинг умумий тахрири остида. – Toshkent. ЎзДЖТИ, 2006.
10. Yusupov N.M., Shermuhamedov A.T., Artiqov A.A., Bektorov O.Yo. Sport pedagogik mahoratini oshirish (futbol). // O'quv qo'llanma. – Toshkent. Iqtisod-Moliya, 2015. – 152 b.

2-BOB. FUTBOL BO'YICHA MUSOBAQALAR O'TKAZISH VA HAKAMLIK QILISH

2.1. Musobaqalarni o'tkazish va tashkil etish

Futbol musobaqalari o'quv-mashg'ulot (trenirovka) ishlarining asosiy qismini tashkil etadi. Ular mashg'ulotlarda qiziqishni oshiradi, mamlakatda futbolning ommaviy rivojlanishiga yordam beradi. Futbolchi o'yinlarda muntazam qatnashmay turib yuqori natijalarga erisha olmaydi. Musobaqalar musobaqa qatnashchilarning jismoniy, texnik, taktik va axloqiy-irodaviy tayyorgarligi darajasini aniqlaydi hamda o'quv mashg'ulot jarayonining yo'nalishi imkonini beradi. Musobaqa natijalari o'quv mashg'ulot ishlarining yakunlash vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Musobaqalar g'alabaga erishish yo'lidagi iroda kuchini, qat'iylikni, rostgo'ylikni, do'stlikni va jamoafa bo'lgan ma'suliyat xissini tarbiyalaydi. O'yinlarning emotsional keskinligi futbolchilarning psixologik xususiyatini aniqlashga imkon beradi. Ochiq xavoda o'tkaziladigan musobaqalar qatnashchilarni sog'lomlashtirish jihatidan katta ahamiyatga ega bo'lib jismoniy kamolotning xammabop va qimmatli vositalaridan biridir.

Musobaqalar ko'p sonli qatnashchilarni jalb qilishi bilan birgalikda futbolni ommalashtirishda qudratli vosita bo'lib xizmat qiladi. Ular musobaqa qatnashchilari va tomoshabinlarga jismoniy tarbiya va sport bilan faol shug'ullanishga jalb qiladi. Futbol xakamining tarbiyachi-pedagog va raxbar sifatida vazifasi juda katta. Aniq xakamlik qilish maydonda ro'y beradigan qo'pollikka, ayrim futbolchilarning intizomsizligiga qat'iy jazo berish, musobaqa ishtirokchilariga o'z vaqtida tanbex va ko'rsatmalar berish musobaqani taktik va texnik jihatdan yuqori darajada o'tkazishga yordam beradi.

Musobaqa turlari. Oldiga qo'yilgan vazifalarga qarab musobaqalarni asosiy va yordamchi musobaqalarga ajratish mumkin. Yagona butun ittifoq sport klassifikatsiyasi talablariga muvofiq tashkil etiladigan va natijalarga ko'ra sport klassifikatsiyasi belgilanadigan xamda g'olib yoki chempion degan nom beriladigan musobaqalar asosiy

Musobaqalarni rejalashtirish. Mamlakatimizda jismoniy tarbiya harakatining tashkiliy to'zumi xususiyatlarini hisobga olgan holda respublika, viloyat, shahar, tuman va jismoniy tarbiya jamoalarida o'tkaziladigan futbol musobaqalarining muayyan tizimi qaror topgan. Futbol musobaqalarining rejalashtirilishi markazlashtirilgan xarakterda bo'ladi. Sobiq Ittifoq jismoniy tarbiya va sport komitasi barcha idoralari va sport tashkilotlari bilan kelishib turib, musobaqalarning yagona yig'ma kalendar rejani ishlab chiqadi. Bu musobaqlarning bir yo'la 2 joyda bo'lishini, uzoq vaqt yo'lda bo'lishi oldini olishga xamda kalendar rejalar to'la qimmatli o'quv trenirovka ishlari uchun sharoit yaratishga imkon beradi. Musobaqalarning umumiy yig'ma kalendar rejasi faqat tadbirlar ro'yxati emas, balki sport tashkilotlarining futbolni yanada rivojlantirish yuzasidan birgalikda olib borilgan ishlarini chuqur o'ylangan rejadir. U territorial va idora bo'yicha uyushtiriladigan musobaqalarni o'tkazish bilan aloqador barcha masalalarni o'z ichiga oladi. Respublika, shahar, o'lka va viloyat musobaqalarining yig'ma kalendar rejasini yuqori tashkilotlar tomonidan rejalashtiriladigan musobaqalarni hisobga olgan xolda 4 yillik qilib tuzish maqsadga muvofikdir. Zarur o'zgartirishlar kiritilgandan keyin futbol bo'yicha umumiy yig'ma reja tegishli jismoniy tarbiya va sport komitalarining ommaviy sport tadbirlari rejaga kiritiladi xamda barcha sport tashkilotlari uchun majburiy hisoblanadi.

O'yin tizim (sistema)lari. Amalda o'yinning 3 ta asosiy tizimi qaror topgan davrali tizim, bir yoki ikki marta yutqazgandan keyin o'yindan chiqib ketiladigan tizim va avvalgi ikki tizimning kombinatsiyasidan iborat bo'lgan aralash tizim.

Davrali tizim. Musobaqaning davrali tizimida xar bir jamoada agar musobaqa bir davrali o'tkazilsa bir-biri bilan bir marta, agar musobaqa 2 davrali bo'lsa ikki marta uchrashishi kerak. O'yinning bunday tizimi musobaqalashuvchilar kuchlari nisbatini ancha ob'ektiv belgilashga va kuchli jamoani aniqlashga imkon beradi, bunda musobaqaning yakunidagi tasodifiylik elementi ma'lum darajada bartaraf qilinadi. Bu tizim bo'yicha musobaqani ikki davrali qilib o'tkazish eng to'g'ri tizim hisoblanadi.

Davrli tizimda musobaqa ishtirokchilarning barcha o'rinlari to'plangan ochkolar soniga qarab aniqlanadi. O'tkazilgan barcha o'yinlari natijasiga ko'ra g'olib aniqlanadi. Bir yoki bir necha jamoalar ochkolari teng bo'lib qolishi mumkin – unda g'olibni aniqlash uchun musobaqa tartibiga qandaydir o'zgartirishlar yoki tadbirlar (masalan, shu jamoalar o'rtasida qo'shimcha o'yinlar yoki shu jamoalar o'rtasidagi o'ynalgan o'yin natijalari yoki kiritilgan yoki o'tkazib yuborilgan to'plar nisbati) nazarda tutilgan bo'lishi kerak.

Davrli tizim bo'yicha o'ynash tartibida kur'a tashlash bilan musobaqada qatnashuvchi jamoalarning nomerlari aniqlanadi. Jamoalarning aniqlangan nomerlari asosida o'yinlar jadvali (kalendari) aniqlanadi. Musobaqalar bir davrali qilib o'tkazilgan o'yin bir-biri bilan bellashuvchi ikki jamoaning dastlabkisining maydonida o'tkaziladi. Agar musobaqada ikki davra nazarda tutilgan bo'lsa 2 chi o'yin keyingi jamoa maydonida o'tkaziladi. Davrali tizim bo'yicha o'tkaziladigan o'yinlar kalendarini 3 usul bilan tuzish mumkin. Birinchi usul musobaqada ishtirok etuvchi jamoalar soniga qarab, jamoalarning umumiy soniga yaqin bo'lgan tok son olinadi va o'nga muvofik ravishda vertikal chiziqlar o'tkaziladi. Masalan, 6 jamoa bo'lsa unga (ya'ni 6 songa) yaqin bo'lgan tok son yoki 5 son bo'ladi. Demak 5 vertikal chiziq o'tkazish zarur, agar jamoalar soni 10 bo'lsa unga yaqin son 9 ta vertikal chiziq chizilgan bo'lishi kerak va xakozo.

Vertikal chiziqlarning ostidan va ustidan, pastdan boshlab, chapdan o'ngga qaratib jamoalar nomeri ketma-ket tartibda, birinchidan jamoalar soniga yaqin bo'lgan tok songa orada bir chiziq qoldirib yozib chiqiladi. Bu nomerlar keyingi nomerlarni jadval (grafik) tarzda yozishda dastlabki reja bo'lib hisoblanadi. Birinchi kun o'yinlar kalendarini tuzish uchun birinchi nomerdan boshlab vertikal chiziq atrofida soat strelkasiga qarshi olib boruvchi tartibda barchi ishtirok etuvchi nomerlar yozib chiqiladi qolgan o'yin kunlarining kalendarini tuzish uchun vertikal chiziqlar o'rtasidaga barcha nomerlar, avval ularning ostiga va ustiga qo'yilgan nomerlarni hisobga olgan xolda ilon izi qilib qo'yib chiqiladi. Shuni xam aytish kerakki, nomerlar birin ketin vertikal chiziqlarning o'ng tomonidan ortib boruvchi tartibda takrorlanib yoziladi. Shundan

keyin ikkinchi va qolgan kalendar kunlarda xam bellashuvchi jamoalarni aniqlash uchun xar bir vertikal chiziqning chap tomoniga avvalgi kalendar kundagi nomerlar o'zgarishsiz o'tkazilishi kerak.

Xamma jadval (grafik)lar to'ldirilib chiqilgandan keyin o'yinlarning kalendari tuziladi. Buning uchun vertikal chiziqning ikki tomonida turuvchi nomerlar juft qilib birlashtiriladi. Musobaqada ishtirok qiluvchi jamoalar soni tok bo'lsa xar bir vertika chiziqning ostida yoki ustida turuvchi nomerlar mazkur kalendar kuni (shu turda ular o'ynamasligini ko'rsatadi.) guruhlar soni juft bo'lsa (masalan 10 bo'lsa) ko'rsatilgan (vertikal chiziqning ostida yoki ustida) nomerlar (jamoalar) oxirgi nomer (uninchi) bilan o'ynaydilar.

Turlar bo'yicha o'yinlar jadvali bo'sh bo'lgan jamoalar (vertikal chiziqlar ostidagi yoki ustidagi nomerlar) bilan so'nggi nomerli jamoa o'yinini hisobga olgan xolda tuziladi. Odatda tur jadvalida birinchi bo'lib kursatilgan jamoa maydon egasi hisoblanadi. Shuning uchun kur'aning oxirgi nomeri (masalan, musobaqada qatnashuvchi jamoalar 10 bo'lgan 10 nomer) xar bir turdan keyin o'rin almashib turadi. Qolgan bellashuvchi jamoalar vertikal chiziqning o'ng tomonidan turuvchi nomerdan boshlab tuziladi. Shunday qilib bu usulda jamoalarning xar bir turda navbat bilan maydon almashishiga qat'iy rioya qilinadi.

Ikkinchi usul (katorasiga) – o'yinlar kalendarini o'yinda ishtirok qiluvchi xamma jamoalarni bir qatorga juft-juft qilib yozish usuli bilan tuzishda maydonlar almashishining avvalgidek shartlari, ya'ni uchrashuv «egasi» xuquqi saqlanadi. Mazkur usulda jamoalarning juft soni olinadi (masalan, agar musobaqada 7 jamoa qatnashsa, o'yinlar kalendari 8 jamoaga tuziladi, agar 9 bo'lsa 10 jamoaga bo'linadi va xakazo) 8 jamoa bo'lgan birinchi kalendar kuni quyidagi tartibda tuziladi: bir katorda birinchi nomer oxirgi 8 nomer bilan, 2 nomer oxirgi nomerdan oldingi 7 nomer bilan birlashtiriladi, ya'ni bir biriga qarshi o'ynovchi jamoa aniqlanadi va xakazo.

8-jamoa uchun o'yinlar kalendarini (qatorasiga) to'zish.

1-kun	1-8	2-7	3-6	4-5
2-kun	5-1	6-4	7-3	8-2
3-kun	1-2	3-4	4-7	5-6
4-kun	6-1	7-5	8-4	2-3
5-kun	1-3	4-2	5-8	6-7
6-kun	7-1	8-6	2-5	3-4
7-kun	1-4	5-3	6-2	7-8

Nazorat katorlar: 8-1 2-7 3-6 4-5

Keyingi kalendar kunlaridagi o'yinlar jadvalini tuzish dastlabki juftlikdagi nomerni avvalgi kalendar kundagi chekka o'ng tomondagi nomer bilan birlashtirishdan boshlanadi. Bunda maydonlar almashinishi uchun 1 nomer navbatma navbat juftlikning gox o'ng gox chap tomoniga qo'yiladi. Qolgan juftliklar (bir-biri bilan o'ynaydigan jamoalar) qolgan nomerlarni juft-juft qilib bir qatorga yozib tuziladi. Bunda birlashtirish o'ng tomondan boshlanadi shunday qilib 2 kalendar kuni kuyidagi jamoalar bir-biri bilan bellashadilar.

Uchinchi usul: bu usul avvalgi 2 usuldan bevosita farq qilib juda oddiy. U musobaqa o'tkazish jarayonida maydon almashinishi xech qanday ahamiyatga ega bo'lmagan taqdirda qo'llaniladi.

Bu usulga binoan o'yinlar kalendari bevosita turlar bo'yicha tuziladi. Musobaqada qatnashuvchi jamoalar soniga mos bo'lgan nomerlar (jamoalar soni juft bo'lganda) 1 nomerdan boshlab ikki ustun qilib yoziladi. Shundan keyin 2 nomerdan boshlab (bu nomer ya'ni 2 nomer 2-ustunga birinchi nomerning qarshisiga yoziladi) ketina-ket soat strelkasi bo'ylab qolgan nomerlar qo'yib chiqiladi. Keyingi tur o'yinlarini tuzish uchun nomerlar soat strelkasiga qarshi yozib chiqiladi 1 nomer o'z o'mida qoldiriladi.

8 jamoa uchun turlar bo'yicha o'yinlarning taqsimlanishi.

1-tur	2-tur	3-tur	4-tur	5-tur	6-tur	7-tur
1-2	1-3	1-4	1-5	1-6	1-7	1-8
8-3	2-4	3-5	4-6	5-7	6-8	7-2
7-4	8-5	2-6	3-7	4-8	5-2	6-3
6-5	7-6	8-7	2-8	3-2	4-3	5-4

Agar musobaqada qatnashuvchi jamoalar soni toq bo'lsa keyingi juft son o'rniga (nol) raqami qo'yiladi, qolganlari esa o'zgarishsiz qoldiriladi. Kalendar bo'yicha (nol) raqami bilan bo'lgan jamoa mazkur turda o'ynamaydi.

7 jamoa bo'lganda o'yinlarning turlar bo'yicha taqsimlanishi.

1-tur	2-tur	3-tur	4-tur	5-tur	6-tur	7-tur
1-2	1-3	1-4	1-5	1-6	1-7	1-0
0-3	2-4	3-5	4-6	5-7	6-0	7-2
7-4	0-5	2-6	3-7	4-0	5-2	6-3
6-5	7-6	0-7	2-0	3-2	4-3	5-4

Davrli tizim bo'yicha bir davrali musobaqalar o'tkazishda kerak bo'lgan vaqtni aniqlash uchun o'yinlarning umumiy sonini bilishi kerak. Bu quyidagi formula bo'yicha aniqlanadi: $K(K-1)/2$

$$U = K(K-1) / 2$$

$$U = 16(16-1) / 120$$

Bunda U – o'yinlar soni.

K – musobaqada ishtirok etuvchilar soni.

Masalan K=16

O'tkazilgan musobaqalarda o'rinlarni aniqlash. O'tkazilgan musobaqa natijasida g'olib va musobaqada ishtirok etgan jamoalar egallagan keyingi o'rinlar aniqlanadi. Shu maqsadda jamoaning o'tkazgan xar bir o'yini uning natijasiga ko'ra ochkolar berish yo'li bilan baholanadi. Jamoani qatnashadigan davrali tizim bo'yicha o'tkaziladigan musobaqalarda quyidagicha hisoblanadi, unga binoan g'alaba uchun 3, durang uchun 2, mag'lubiyat uchun 1 ochko beriladi. Jamoaning o'yinga kelmaganligini mag'lubiyat bilan tenglashtirmaslik uchun boshqacha hisoblash shkalasi tuziladi. Masalan g'alaba 3, durang 2, o'yinga kelmasligi uchun 0 ochko beriladi.

Klublar bo'yicha hisobga olishda jismoniy tarbiya jamoalari musobaqalarda bir necha jamoalar bilan qatnashganda hisobga olish shkalasi xar bir jamoaga alohida ochkolar yozishni talab qiladi.

Natijalar klublar bo'yicha hisobga olinadigan musobaqada 6 ta jamoa bilan qatnashuvchi jismoniy tarbiya jamoalariga beriladigan baholash ochkolari shkalasi misol tariqasida keltirilgan.

Aloxida-aloxida baxolashning texnikaviy shkalasi

Natija	Jamoalar bo'yicha baholash ochkolari					
	1	2	3	4	5	6
G'alaba	18	15	12	9	6	3
Durang	12	10	8	6	4	2
Mag'lubiyat	6	5	4	3	2	1
O'yinga kelmaganlik	0	0	0	0	0	0

Musobaqa o'tkazishning aniq maqsadi va oldiga qo'yilgan vazifalarga qarab ochkolar difrentsiatsiyasi turli jamoalar uchun boshqacha bo'lishi xam mumkin. Biroq odatda mag'lubiyat g'alaba uchun beriladigan ochkolarning 1/3 ni, durang uchun beriladigan ochkolarning 2/3 ni, o'yinga kelmaganlik uchun 0 qismini berishini nazarda tutish kerak. Musobaqada o'rinlar jamoalarning hamma o'yinlarda to'plagan ochkolar yig'indisiga qarab uzil-kesil aniqlanadi. Eng ko'p ochko to'plagan jamoa g'olib hisoblanadi. Agar dastlabki bir necha jamoalarning to'plagan ochkolar soni bir xil bo'lsa, uzil-kesil aniqlash uchun ular o'rtasida qo'shimcha o'yinlar o'tkazilishi mumkin yoki o'rinlar kiritilgan va o'tkazib yuborilgan to'plar nisbati bo'yicha yoki ular o'rtasida musobaqa jarayonida o'tkazilgan o'yin natijalari bo'yicha aniqlanadi.

Jismoniy tarbiya jamoasining barcha jamoalari musobaqada ishtirok etishi natijasida to'plagan ochkolar yig'indisiga qarab klublar bo'yicha g'oliblar aniqlanadi.

Kuyida nisbatan qisqa muddatlarda ko'p jamoa ishtirokida o'tkaziladigan musobaqalarda qo'llaniladigan o'yin davrali tizimining xillaridan biri keltiriladi. Bu tizim xamma jamoalar bir necha kichik guruxga bo'linadi. Xar bir kichik guruhdagi o'yinlar davrali tizim bo'yicha ochkolar berish yo'li bilan o'tkaziladi. Shundan so'ng kichik

guruxlar g'oliblari yoki kichik guruxda birinchi o'rinlarni olgan jamoalardan yangi guruxlar tuziladi va bu guruxlarda xam davrali tizim bo'yicha o'yinlar o'tkaziladi. G'olibni aniqlash uchun bo'ladigan final o'yin gurux g'oliblari o'rtasida o'tkaziladi. Qolgan xamma o'rinlar kichik guruxlarga tegishli o'rinni egallab jamoalar o'rtasidagi o'yinlar o'tkazish bilan aniqlanadi. Masalan, GFR da bo'lib o'tgan 16 jamoa o'rtasidagi 1974 yilgi jahon birinchiligi musobaqalari shunday tizim bo'yicha o'tkazilgan. Dastlabki bosqichda xamma jamoalar to'rtta guruxga bo'linadi.

1 gr.	1, 2, 3, 4-jamoalar,	2 gr.	5, 6, 7, 8-jamoalar
3 gr.	9, 10, 11, 12-jamoalar	4 gr.	13, 14, 15, 16-jamoalar

Jamoa raqamlari kur'a tashlash yo'li bilan aniqlanadi. Ayrim xollarda, jahon birinchiligida bo'lgani kabi, xar bir guruxga avvalgil jaxon birinchiligida katta natijalar ko'rsatgan jamoalardan ajratiladi. Kichik guruxlarning jamoalari davrali tizim bo'yicha o'ynaydilar. Kichik guruxlarda o'tkazilgan o'yin natijalariga qarab xar biri 4 jamoa bo'lgan 2 gurux tuziladi. (Mazkur musobaqada 1 bosqichdan keyin 8 jamoa o'yindan chiqib ketar va ularning o'rni aniqlanmas edi, garchi buni xuddi shunga o'xshash tizim bo'yicha aniqlash mumkin bo'lsa xam.) «A» va «B» guruxlarda jamoalari davrali tizim bo'yicha bir davra o'yin o'tkazadilar. Finalda 1-o'rin va chempionlik unvonini olish uchun «A» va «B» guruxlarning g'olib jamoalari o'ynaydilar. 3-o'ringa esa guruxlarning 2-o'rinni egallagan jamoalari kuch sinashadilar. Shunday sxema bo'yicha 16 jamoa orasida bo'lib o'tgan dastlabki 4-o'rinni aniqlash uchun 38 o'yin o'tkazilgan bo'lishi kerak. Guruxlarda tegishli o'rinlarni egallagan jamoalar o'rtasida o'tkaziladigan shunday o'yinlar yordamida barcha 8 o'rinni aniqlash mumkin.

Mag'lubiyatdan keyin o'yindan chiqib ketish bilan o'ynaladigan musobaqa tizimi. O'yindan chiqib ketish bilan o'ynaladigan musobaqa tizimi, odatda, o'yinlar qisqa muddatda o'tkazilishi kerak bo'lgan va musobaqada qatnashuvchi jamoalar soni ko'p bo'lgan taqdirda qo'llaniladi. Mag'lubiyatga uchragan jamoa musobaqalardan chiqib ketadi.

Bu tizim bo'yicha o'tkaziladigan o'yinlar tartibini aniqlashda avvalo musobaqada qatnashish uchun zayavka bergan jamoalar soniga mos setka to'zish zarur, shundan keyin kur'a tashlanadi. Jamoa o'zi tortib olgan nomerga muvofiq tuzilgan setkaga yoziladi. Shunday qilib bir biri bilan o'ynaydigan jamoalar kur'a tashlash bilan aniqlanadi. Setka jamoalar soniga tuziladi. Agar jamoalar soni 2 sonining darajasiga teng bo'lsa ($2^2=4$; $2^3=8$; $2^4=16$; $2^5=32$ va xakozo) xamma jamoalar o'yinni birinchi davrada boshlaydilar.

Agar musobaqada qatnashuvchi jamoalar soni 2^p ga teng bo'lmasa, u xolda setka ikkinchi davraga kelib 2^p ga teng miqdordagi jamoa qoladigan qilib tuzilishi kerak. Binobarin jamoalarning bir qismi o'yinlarni 2 davradan bir qismi esa birinchi davradan boshlaydi.

O'yinni birinchi turdan boshlaydigan jamoalar sonini aniqlash uchun quyidagi formuladan foydalaniladi.

$$K1 = (K_0 - 2^p) * 2$$

Bunda: $K1$ – musobaqada 1 turdan boshlab qatnashadigan jamoalar soni.

K_0 – musobaqada qatnashuvchi jamoalarning umumiy soni

2^p – musobaqada qatnashuvchi jamoalarning umumiy soniga eng yaqin bo'lgan kichik son.

8 jamoa uchun setka

1-tur	2-tur	3-tur	G'olib
1/4 final	2/1 final	final	
	1		
	2		
	3		
	4		
	5		
	6		
	7		
	8		

P-musobaqada qatnashuvchi jamoalarning umumiy soniga qarab tanlanadigan daraja ko'rsatkichi ($p=2, 3, 4, 5$ va xakazo)

Masalan, musobaqada 18 jamoa qatnashishi kerak shu songa mos bo'lgan o'yinlar setkasini tuzish lozim. 19 soni 2 sonining darajasi emas, shu sababli 2 turga kelib 2^p ga teng sonli jamoalar qolishi uchun ma'lum miqdordagi jamoalar 1 turda o'ynashi kerak.

Bu miqdordagi jamoalar yuqorida keltirilgan formula buyicha aniqlanadi.

$$K1 = (K_0 - 2^p) * 2 = (19 - 2^4) * 2 = (19 - 16) * 2 = 6$$
$$K = 16$$

Musobaqada qatnashuvchi jamoalar soni juft bo'lganda o'yinga 2-turdan boshlab kirishadigan jamoalar setkaning yuqori va "pastki ga teng qilib taqsimlanadi. Jamoalar soni toq bo'lganda setkaning pastida o'yinga 2 turdan boshlab kirishadigan jamoalar soni 1 ta ko'p bo'lishi lozim. Mag'lubiyatdan keyin o'yindan chiqib ketishi bilan o'ynaladigan tizimning afzalligi shundayki jamoalar soni ko'p bo'lishiga qaramay g'olib qisqa muddatda aniqlanadi.

Masalan: 19 jamoa uchun atigi 5 kalendar kuni talab etiladi. Biroq bu tizimning jiddiy kamchiligi shundaki bir-biri bilan o'ynaydigan jamoalar kur'a tashlash bilan aniqlanadi. Bu esa musobaqaga tasodifiylik elementini kiritadi. Shu tufayli bir necha kuchli jamoalar kur'a takozasi bilan setkaning bir tomonida bo'lib qolishi mumkin. Buning natijasida jamoalar musobaqadan finalgacha chiqib ketishi lozim bo'lib qoladi.

Bunday hol yuz bermasligi uchun kuchli jamoalarni sun'iy ravishda bulib yuboriladi. Bu maqsadda quraga binoan setkaning turli tomonidan ularga nomer beriladi. Keyin esa qolgan jamoalar uchun bo'sh nomerlarga qur'a tashlanadi. Jamoalarning keyingi turlarida qaysi jamoa bilan uchrashishlarini bilmasliklari uchun mag'lubiyatdan keyin chiqib ketish o'ynaladigan o'yin tizimining bir oz o'zgartirilgan turi qo'llaniladi. 1-tur musobaqalarida keyin qolgan jamoalar o'rtasida yangidan qur'a tashlanadi va shu yo'sinda 2-turda bir biri bilan o'ynaydigan jamoalar aniqlanadi.

19 jamoa uchun setka

1-tur	2-tur	3-tur	4-tur	5-tur	G'olib
	1/16 final	1/4 final	1/2 final	final	
1	1/16 final	1/4 final	1/2 final	F	
2					
3					
4					
5	1/16 final	1/4 final	1/2 final	I	
6					
7					
8					
9	1/16 final	1/4 final	1/2 final	N	
10					
11					
12					
13	1/16 final	1/4 final	1/2 final	A	
14					
15					
16					
17	1/16 final	1/4 final	1/2 final	L	
18					
19					

Yarim final o'yinlarigacha shunday bo'ladi. Masalan, 1952 yilda Xelsinkida o'tkazilgan XV Olimpiadadagi futbol musobaqalari shu sxema bo'yicha o'tkazilgan UEFA kubogi uchun jamoalari o'rtasidagi rasmiy musobaqalar xam xuddi shunday sxema asosida tashkil qilingan. Ikkita mag'lubiyatdan keyin chiqib ketishi bilan o'ynaladigan o'yin tizimi mag'lubiyatdan keyin chiqib ketishi bilan o'ynaladigan o'yin tizimining bir turidir.

2 mag'lubiyatdan keyin chiqib ketish bilan o'ynaladigan tizimda qo'llaniladigan setka.

1-tur 2-tur 3-tur 4-tur 5-tur 6-tur

Aralash tizim

Aralash tizim futbol musobaqalarining 2 tizimi davrali tizim va mag'lubiyatdan keyin o'yindan chiqib ketiladigan tizimning kombinatsiyasidan iborat. Bu usulga binoan musobaqaning bir qismi mag'lubiyatdan keyin o'yindan chiqib ketiladigan tizim bo'yicha boshqasi esa davra tizim bo'yicha o'tkaziladi. Ba'zan mag'lubiyatdan keyin o'yindan chiqib ketiladigan tizim kichik guruxlarga bo'lingan tizimlar o'rtasidagi musobaqalarning daslabki qismilar qo'llaniladi. Jamoalardan 1 ta kuchli jamoalar gruppasi tashkil etiladi, bular musobaqalarnig yakuniy qismida bir-birlari bilan davrali tizim bo'yicha uchrashadi.

Mag'lubiyatdan keyin o'yindan chiqib ketiladigan tizim bo'yicha (bunda musobaqada qatnashuvchi jamoalar sof qur'a tashlash bilan aniqlanadi) o'tkaziladigan musobaqalarga xos bo'lgan tasodifiylik omilini kamaytirish istagi musobaqa tashkilotchilarini musobaqa o'yinlarining tobora yangi tizimlarini izlashga majbur etadiki, bu tizimlar odatda aralash usullardan iborat bo'ladi.

Bu tizimga binoan musobaqada qatnashuvchi jamoalar guruxlarga bo'linadi. Masalan musobaqada qatnashuvchi jamoalar soni 16 ta bo'lganda ular xar bir guruhda 4 tadan jamoa bo'lgan 4 guruha bo'lib yuboriladi. Guruhagi o'yimlar davrali tizim bo'yicha 1 yoki 2 davrada o'tkaziladi. Jamoalarni qur'a tashlash bilan bo'lishni turli sharoitlarni hisobga olib o'tkazish mumkin. Bu sharoit oldindan musobaqa nizomida ko'rsatilib o'tiladi (jamoalarning territoriyaga mansubligi printsipi kuchli jamoalarning oldindan klassifikatsiyalash asosida turli guruhlarga bo'linib yuborish va hakoza). Jamoalar qandaydir joyda yig'ilganda emas, balki turli guruhlar va hatto guruhlarga kiruvchi jamoalar territoriya jihatidan turli joylarga joylashtirilganda ham birlashtirilgan ham musobaqalarni bu tizim bilan o'tkazish mumkin. Bu musobaqalar mag'lubiyatdan keyin o'yindan chiqib ketish bilan o'ynaladigan tizim bo'yicha o'tkaziladi. Bunda 1chi va 2 chi tur o'yinlarda guruxlardagi jamoalar bir birlari bilan uchrashmasliklari kerak. Chunki ular o'zaro o'yin o'tkazganlar.

2.2. Musobaqalarning abamiyati.

Musobaqa nizomini tuzish

Sovrinli o'rinlar shuningdek musobaqada qatnashuvchi jamoalar yoki jismoniy tarbiya egallaydigan barcha keyingi o'rinlar aniqlanadigan biron bir rasmiy musobaqa o'tkazishdan avval u haqidagi nizom tuzilgan bo'lishi kerak. Bu nizom futbol federatsiyasi yoki musobaqani o'tkazuvchi biror tashkilot tomonidan tasdiqlanadi.

Musobaqani o'tkazish davrida tasdiqlangan Nizomdan chetga chiqish yo'l kuyilmaydi, aks ho'lda musobaqa, musobaqa o'tkazayotgan tashkilotning obro'yiga putur etkazadi va keraksiz nizolarni keltirib chiqaradi xolos. Nizomda quyidagi masalalar aks ettirilishi kerak:

1. O'tkazilayotgan musobaqaning maqsad va vazifalari.
2. Kim musobaqani o'tkazayotgani (federatsiya, tashkiliy ko'mita va hokazo)
3. Musobaqa o'tkazish shartlari.
4. Musobaqaga qo'yiladigan jamoalar soni va nomi, talabnomaga kiritiladigan qatnashchilarning maksimal miqdori.
5. Musobaqa o'tkaziladigan o'yin tizimi.
6. Hisobga olish tizimi va jamoalarning egallagan o'rinlarini aniqlash tartibi.
7. Musobaqaning alohida shartlari (qanday xollarda o'yinda qo'shimcha vaqt belgilanishi va uning davomiyligi o'yin durang bilan yakunlanganda yoki o'tkazilgan musobaqa natijasida ochkolar soni teng bo'lganda g'olibni aniqlash usullari, o'yin qoidalari ko'rsatilganidan tashqari nechta zaxira o'yinchi almashtirish mumkinligi va hokazo)
8. Jamoalar va musobaqa qatnashchilarini rasmiylashtirish tartibi, formasi, o'yinchilarning talabnama va qayta talabnama berish muddati.
9. Musobaqalarni olib boradigan hakamlar kollegiyasining nomi.
10. O'tkazilgan o'yinga norozilik bildirish va uni qarab chiqish shuningdek o'yinchilarni maydondan chiqarib yuborish yoki ularni ogohlantirish bilan bog'liq bo'lgan intizom masalalarini qarab chiqish tartibi.

11. O'yinchilar intizomni bo'zganligi uchun jamoalarning javobgarligi hamda stadion va klub ma'muriyatining o'yin o'tkazish vaqtida tartib saqlashi uchun javobgar bo'lishi:

12. Musobaqa o'tkaziladigan joylar va ularga qo'yiladigan talablar.

13. G'oliblarni mukofotlash xamda oxirgi o'rinlarni egallagan jamoaning yoki jamoalarning keyingi xuddi shunday musobaqada qatnashishlari shart.

Tayanch tushunchalar

Birinchilik yoki chempionatlar, kubok musobaqalari, saralash musobaqalari, davrali tizim, aralash tizim, chiqib ketish, musobaqa setkasi, aylanma usul, musobaqaning alohida shartlari, futbol federatsiyasi, talabnoma.

Nazorat uchun savollar

1. Musobaqa o'tkazish qoidalari?
2. Qur'a tashlash usullari qanday?
3. Olimpiya usuli qanday usul?
4. Aylanma usul qanday usul?
5. 10 ta jamoa o'rtasida chiqib ketish usuli?
6. O'tkazilayotgan musobaqaning maqsad va vazifalari?
7. Kim musobaqani o'tkazayotgani (federatsiya, tashkiliy ko'mita va hokazo)?
8. Musobaqa o'tkazish shartlari?
9. Musobaqaga qo'yiladigan jamoalar soni va nomi?
10. Musobaqa o'tkaziladigan o'yin tizimi?

Foydalangan adabiyotlar

1. Iseyev Sh.T. Futbolchilarni yillik siklda tayyorlashni rejalashtirish. // O'quv qo'llanma. – Toshkent. ITA-PRESS, 2014. – 460 b.

2. Isroilov Sh.X., Nurimov Z.R., Abidov Sh.U., Davletmuratov S.R., Karimov A.A.Sport va harakatli o'yimlar (Futbol). – Toshkent. "Sano-standart", 2017. – 320 b.

3. Qurbonov O.A. Futbol. – Toshkent. 2012.
4. Мирзамахмудов Ш. Футбол ўйини техникаси ва тактикаси. – Тошкент. “Фан”, 2006. – 137 б.
5. Нуримов Р.И. Футбол. Дарслик. – Тошкент. 2005.
6. Nurimov R.I., Abidov Sh.U., Nurimov Z.R., Davletmuratov S.R. Sport va milliy o‘yinlar (Futbol). – Toshkent. ITA-PRESS, 2017. – 180 b.
7. Холмирзаев Э. Спорт ўйинлари ва ўқитиш методикаси. – Тошкент. DIZAYN-PRESS, 2011. – 244 б.
8. Usmanxodjayev T.S. Sport pedagogik mahoratini oshirish. – Toshkent. Cho‘lpon nomidagi NMIU, 2018. – 272 b.
9. Футбол. Дарслик. Р.А. Акрамовнинг умумий тахрири остида. – Тошкент. ЎзДЖТИ, 2006. – 437 б.
10. Yusupov N.M., Shermuhamedov A.T., Artiqov A.A., Bektorov O.Yo. Sport pedagogik mahoratini oshirish (futbol). // O‘quv qo‘llanma. – Toshkent. Iqtisod-Moliya, 2015. – 152 b.

boshqarish texnikasi bo'limchalariga bo'linadi. Kichik bo'limlar turli usullarda ijro etiladigan aniq texnik usullardan xarakterlanish texnikasi uslublari va usullaridan iborat. Bulardan maydon o'yinchilari va darvozabon foydalanadi. Ammo ayrim amal va usullar o'zining muayyan turlariga ega. Usul va turlarda harakatning asosiy mexanizmi umumiy bo'lib, detallardagina farq bo'ladi. Xar xil uslub va usullarni ijro etish shartlari futbol texnikasini yanada turli-tuman qiladi.

Futbol texnikasining xarakteristikasi maydon o'yinchisi va darvozabon uchun umumiy kichik bo'lim bo'lgan xarakterlanish texnikasidan boshlanadi.

Xarakterlanish texnikasi – quyidagi usullar guruhini o'z ichiga oladi: usullar xilma-xil tarzda qo'shib foydalaniladi. Mana, masalan futbolchining xarakterlanishi tezligi nihoyatda xilma-xil, sekin yurishdan boshlab startdagi tezlanishi maksimal tezlikka qadar o'zgaradi, yugurishning maromi va yo'nalishi qo'qqisdan o'zgarib turadi. Yugurushning xilma-xil usullari sakrash, to'xtash, burulish bilan birga qo'shib olib borish futbolchi xarakterlanishiga xos xususiyat xisoblanadi. Xarakterlanish texnikasining usullari maydon o'yinchilari va darvozabonning to'pni boshqarish san'ati bilan chambarchas bog'liq. Xarakterlanish texnikasi usullarini keragicha hamda kompleks tarzda qo'llanish ko'p taktik vazifalarning samarali hal qilish imkonini beradi.

Yugurish. Futboldagi asosiy xarakterlanish vositasi yugurishdir, to'pni boshqarmayotgan futbolchilari yugurish yordamida maydonda turlicha joylashib oladilar. Bundan tashqari yugurish tarkibiy qism sifatida to'pni boshqarish texnikasiga ham kiradi. Futbolda yugurishning quyidagi amallari qo'llaniladi: oddiy yugurish, tisarilib yugurish, chalishtirma qadam tashlab yugurish, juftlama qadam tashlab yugurish. Oddiy yugurishdan asosan to'g'riga borayotgan o'yinchilar bo'sh joyga chiqish, raqibni quvish va hokazolarda foydalaniladi.

Tisarilib yugurishdan asosan to'pni olib qo'yida va to'sib olishda qatnashayotgan himoyadagi o'yinchilar foydalanadilar. Yugurishning bu turi ham tsiklik bo'ladi. Qisqa, lekin tez-tez qadam tashlash havoda uchish. fazasining qariyb yo'qligini unga xos xususiyatidir. Chalishtirma qadam tashlab yugurishdan xarakter yo'nalishlari o'zgartirish uchun

To'pga bosh bilan zarba berish. Bu texnik usul o'yindagi muhim vosita hisoblanadi. To'pga bosh qo'yish o'yin jarayonida yakunlovchi zarba berishda va sheriklarga to'p oshirishda qo'llaniladi.

Peshona bilan zarba berish va shuning variantlari bu usuldagi eng ko'p foydalaniladigan usullardir. Ammo o'yin vaziyatlari shunchalik ko'p to'pning yo'nalishi traektoriyasi va tezligi shu qadar xilma-xilki o'yin jarayonida bosh bilan zarba berishning asosiy usulini va o'yinning variantlarini ishiatish imkoniyati bo'lmaydigan paytlar ham uchrab turadi. Bunday paytlarda chekka bilan, engsa bilan, boshning tepa qismi bilan zarba berish usullari ancha samara beradi. Biroq bunday zarbalar kamdan kam qo'llaniladi, shuning uchun ularni maxsus qarab chiqamiz.

Bosh bilan to'pga zarba berish tayyorlov, ishchi va yakunlovchi fazalarni o'z ichiga oladi.

Tayyorlov fazasi boshni orqaga tortish. Buni bajarish uchun bosh bilan gavgani orqaga tortiladi. Bunda gavgani roslyadigan antagonist – mushaklar cho'ziladi. To'p o'yinchining nazaridan pastda qolmasligi, boshni esa orqaga juda tashlab yubormasligi kerak.

Ishchi faza – zarba beruvchi xarakat va surib borish. Zarba beruvchi xarakatni bajarish gavgani keskin rostlashdan boshlanadi. Bevosita zarba berish bosh bilan gavgani frontal tekislikdan o'tayotgan paytda bo'lgani ma'qul. Ana shu holatda bosh xarakati eng katta tezlikka erishgan bo'lib, bu kuchli bosh urush imkoniyatini beradi.

Yakunlovchi faza – keyingi xarakatlar uchun dastlabki holatga o'tish. Surib borish tugagandan keyin gavgani xarakati tormozlanadi. Oldinga tomon juda engashib ketish yaramaydi, chunki bosh bilan urgandan keyin boshqa xarakat va xolatlariga tayyor turish kerak bo'ladi.

Peshona bilan zarba berish. Boshni oldi orqa tekislikda anchagina orqaga yuritish katta kuch bilan bosh urish imkonini beradi. Shunda uchib kelayotgan to'pni va mo'ljal qilinadigan nishonni ko'rib turish mumkin, bu esa muayyan darajada zarbani aniq chiqishga sabab bo'ladi. O'yindagi vaziyatga qarab peshona bilan zarba berishning ikki xil varianti qo'llaniladi: sakramay zarba berish va sakrab zarba berish.

To'pni to'xtatish. To'pni to'xtatish, to'pni qabul qilish va egallash vositasi bo'lib xizmat qiladi. To'pni oyoq, gavda va bosh bilan to'xtatiladi.

To'pni oyoq bilan to'xtatish – eng ko'p qo'llaniladigan texnik usul. Uni turli usullarda bajariladi. Xarakterning asosiy fazalari hamma usullar uchun umumiy. Tayyorlov fazasi – dastlabki holatda turib olish. Bu faza bir oyoqqa tayangan holat bilan xarakterlanadi. Turg'unlik bo'lishi uchun gavda og'irligi sal bukilgan tayanch oyoqqa tashlanadi. To'xtovchi oyoq to'p tomon o'tkazilib, to'xtovchi yuzasi to'pga qaratiladi.

O'tkazib yuborib to'p to'xtatish. Xozirgi futbolda to'pni o'tkazib yubormay to'xtatish tobora kam qo'llanilmoqda, chunki o'yin surati sekinlashadida. O'yin vaziyatidan yaxshiroq foydalanish uchun qo'shimcha xarakterlar qilish kerak bo'ladi. O'yindagi ba'zi xolatlar o'yinchidan to'pni o'tkazib yubormay to'xtatishni talab qiladigan vaziyatlar ham so'zsiz uchrab turadi. Biroq, zamonaviy futbol to'pni hali to'xtatmasdan oldin futbolchi keyin qanday xarakter qilish haqida bir qarorga kelib olishi bilan xarakterlanadi. Ayni shu o'tkazib yuborib to'xtatish dumalab yoki uchib kelayotgan to'pning tezligini so'ndiribgina qolmay, balki uning yo'nalishini kerakli tomonga o'zgartirish, keyingi xarakterlarga qulayroq tayyorlanib olish imkonini beradi. To'pni ko'pincha yon tomonga (o'ngga – chapga) yoki orqaga o'tkazib olinadi.

Ko'krak bilan to'xtatish. Bunda ham to'pni to'xtatish amartizatsiya va so'ndiruvchi harakatga asoslangan bo'ladi. Xarakter tuzilishining uch fazali ekani ko'krak bilan to'p to'xtatishga xos xususiyatdir.

Tayyorlov fazasida to'pni to'xtatish uchun qulay holatda mana bunday turib olinadi: futbolchi to'p tomonga qarab oladi, oyoqlar kerilgan yoki kichikroq qadam (50 yoki 70 sm) kengligida ochilgan holda turiladi, ko'krak sal oldinga olingan, qo'llar tirsagi sal bukilib, past tushirilgan. Ishchi faza sundiruvchi xarakter bilan xarakterlanadi. To'p yaqinlashib kelganda gavda orqaga tortilib, elka bilan ikki qo'l oldinga chiqariladi. Yakunlovchi fazada og'irlik markazi o'qi to'p bilan

xarakat qilish mo'ljallangan tomonga o'tkaziladi. Ko'krak balandligida uchib kelayotgan hamda turli traektoriyada pastga tushib kelayotgan to'plarni to'xtatishdagi mexanizm asosan bir xil bo'lib, ayrim detallardagina farq qiladi. Ko'krak bilan to'p to'xtatishdagi amortizatsiya yo'li qisqa bo'lgani sababli to'pning tezligi va traektoriyasini juda aniq muljallay bilish hamda sundiruvchi harakatni o'z vaqtida bajarish lozim.

To'pni bosh bilan to'xtatish. Bu texnik usul o'yinda kam qo'llaniladi, chunki uni bajarish qiyin, qolaversa ishonchligi boshqa usul va uslublarga qaraganda juda kam. To'xtatuvchi qismi ko'proq peshonaga to'g'ri keladi. Peshona suyaklari qattiq bo'lgani uchun sundiruvchi xarakat hisobigagina amortizatsiya qilinadi. Bu esa ishonchlilikni kamaytiradi. Biroq, qiyin bo'lishiga qaramay, to'pni bosh bilan to'xtatishni o'zlashtirib olish nihoyatda zarur.

Bo'y baravar uchib kelayotgan va turlicha traektoriyada tushib kelayotgan to'plarni peshona bilan to'xtatsa bo'ladi.

To'p bo'y baravar uchib kelayotgan bo'lsa o'yinchi kichikroq qadam tashlab to'p tomonga qarab oladi.

To'pni tashlash

To'pni tashlash – maydon o'yinchilari qo'lda bajaradigayu yagona usul. To'p tashlash harakatining tuzilishi ko'p jihatdan futbol qoidalarining talabiga qarab belgilanadi va unchalik murakkab hisoblanmaydi. Biroq to'pni uzoqroq (25 – 30 m) masofaga etkazib tashlash uchun maxsus ko'nikma hosil qilingan bo'lishi va qorin, elka kamari hamda qo'ldagi mushak gruppalariga muayyan darajada kuch berilishi kerak.

To'pni tashiashda uni keng «yozilgan barmoqlar yon tomonlaridan (o'yinchiga qaragan tomoniga yaqinroq) qamrab turadigan qilib, bosh barmoqlari qariyb bir-biriga tegadigan darajada qo'lga olinadi.

Qo'lni yuqoridan orqaga tortish tayyorlov bosqichi hisoblanadi. Dastlabki holat – oyoqlarni (elka kengligida) kerib turish yoki bir qadam tashlagan holatda turish. To'pni tutgan qo'llar tirsakdan sal bukiladi va yuqori ko'tarilib, boshdan orqaga o'tkaziladi. Gavda orqaga egiladi,

kengligida kerib, sal bukib turish bilan xarakterlanadi. Yarim bukik qo'llar ko'krak balandligida oldinga uzatig'liq. Kaftlar olg'a tomon ichkariga qaragan. Barmoqlar sal bo'shashtirilgan. Dastlabki holatning to'g'ri bo'lishi darvozabonga og'irlik markazi o'qini tezlik bilan tayanch sathidan tashqari chiqarib olib, lozim bo'lgan harakatlarni oddiy, juftlama yoki chalishtirma qadam tashlab, sakrab va yiqilib bajarish imkonini beradi.

To'pni ilib olish

To'pni ilib olish – darvozabon o'yin texnikasining asosiy vositasidir. Bu ko'pincha ikki qo'llab amalga oshiriladi. To'pning yo'nalishi, traektoriyasi va tezligi qandayligiga qarab, uni pastdan, yuqoridan yoki yondan ilib ushlab olinadi. Darvozabondan anchagina naridan uchib borayotgan to'plamni yiqilib turib olinadi.

To'pni pastdan ilib olish darvozabon tomon yumalab kelayotgan, yuqoridan tushib kelayotgan va past (ko'krak balandligida) uchib kelayotgan to'plamni egallab olishda qo'llaniladi.

Yumalab kelayotgan to'pni ilib olishning tayyorlov bosqichida darvozabon oldinga engashib, qo'llarini pastga tushiradi Bunda kaftlar to'pga qaragan, sal yoziq, yarim bukik barmoqlar erga tegay deb turadi. Qo'llar haddan tashqari tarang tutilmasligi kerak. Oyoqlar juftlangan, hech bukilmagan yoki sal bukilgan bo'ladi.

Ishchi bosqich shundan iboratki, to'p qo'lga tegish paytida barmoqlar uni ostidan tutib oladi, qo'llar tirsakdan bukilib, to'pni qorin tomon torta boshiyadi. Pastga tushirilgan qo'llar vaznining amortizatsiyasi ta'siri va bukilishi hisobiga to'pning tezligi so'ndiriladi. Yakunlovchi bosqichda darvozabon qaddini rostlaydi.

Hozirgi zamon futbolida yumalab kelayotgan to'pni ikki qo'llab pastda; ilib olishning boshqa variantlari ham qo'llaniladi. Bu variantning xususiyati shundaki, unda oldinga engashish o'rniga taxminan 50 – 80° tashqariga burib turib bir oyoqda cho'nqayiladi. Tizzasini anchagina bukilib, uchiga tayanib turilgan ikkinchi oyoq ham tashqariga buriladi. Pastga tushirilgan qo'llarning kafti to'pga to'g'rilangan bo'ladi. To'pni bevosita, ilib olish yuqorida tasvirlangan variantdagi singari bo'lash Yakunlovchi bosqichda oyoqlarni burish va to'g'rilash hisobiga

darvozabon qaddini rostlab, keyingi harakatlar uchun kerakli dastlabki holatni oladi. To'siqning straxovka qilish sathi anchagina bo'lgani uchun to'p ilib olishning bu varianti dinamik ishonchliroqdir.

Past qorin balandligy darajasida uchib kelayotgan va darvozabonning old tomonida yuqoridan tushib kelayotgan to'plarni ilib olishda tayyorlov bosqichida salgina bukilgan qo'llar kaftlari oldinga qaratib, to'p qarshisiga uzatiladi.

Barmoqlar bir oz yoziq va yarim bukik bo'ladi. Ayni vaqtda gavda ozroqqina oldinga zngashadi, oyoqlar esa sal bukiladn. Oyoqlarning qay darajada bukilishi to'pning uchib kelish traektoriyasiga bog'liq. To'p qo'lga tegish paytida darvozabon uni ostidan barmoqlari bilan tutib oladida, qomi yoki ko'kragi tomon torta boshlaydi. To'p anchagina tez kelayotgan bo'lsa, oyoq-larni to'g'rilash va gavdani oldinga engashtirish hisobiga orqaga tomon qo'shimcha so'ndiruvchi harakat qilinadi.

Uyin jarayonida darvozabonning yon tomoniga yumalab va past uchib kelayotgan, shuningdek uning old tomonida ancha nariga tushayotgan to'plarni ilishga ham to'g'ri keladi. Bunday hollarda oldin to'pning harakat yo'nalishi tomonga qarab jiliy'adi.

Bu ish yugurish qadami, juftlama qadam yoki chalishtirma qadam bilan, shuningdek ko'proq bir oyoqda.depsinib yuqoriga, oldinlab yuqoriga yoki yon tomonga yuqorilab sakrash bilan amalga oshiriladi. Shundan keyingi hara-katlar sistemasining tahlili yuqrrida berilgan.

To'pni yuqoridan ilib olish o'rtacha traektoriyada (ko'krak va bo'y baravar) uchib kelayotgan, shuningdek baland uchib kelayotgan va pastga tushib kelayotgan to'plarni egallab olish uchun qo'llaniladi.

Darvozabon tayyorlov bosqichida dastlabki holatni egallayotganda qo'llarini sal bukib, oldinga yoki yuqorilatib oldinga (to'pning uchib kelish balandligiga qarab) uzatadi oldinga qaratilgan kaftlarning barmoqlari yoziq, yarim bukilgan bo'lib, «yarim sfera» singari shakl hosil qilib turadi. Bosh barmoqlar bir-biridan uncha uzoq bo'lmaydi (3 – 5 sm dan oshmaydi).

Ishchi bosqichda to'p qo'lga tegish paytida barmoqlar uni sal oldinroq yonidan tutib oladi, barmoqlar bir-biriga salgina yaqinlashadi. Barmoqlarning so'ndiruvchi harakati va qo'llar bukilishi hisobiga

to'pning tezligi sindiriladi. U yakunlovchi bosqichda darvozabon qo'llarini maksimal darajada bukib, to'pni eng qisqa yo'l bilan ko'kragiga tortadi.

Qiyin sharoitida darvozabon to'pni asosan u uchib kelayotgan tomonga kerakligicha jilgandan keyingina ilib oladi. Buning uchun harakatlanish texnikasining turli priyomlari va ularning birga qo'shilgan variantlari qo'llaniladi.

Baland to'plami, ya'ni baland traektoriyada uchib kelayotgan to'plami qo'lga kiritish uchun sakrab ikki qo'llab yuqoridan ilib olish qo'llaniladi.

To'pning uchish yo'nalishiga qarab bir yoki ikki oyoqda depsinib yuqoriga, yuqorilab oldinga yoki yuqorilab yonga sakraladi. Harakatlanayotgan paytda asosan bir oyoqda, joyda turganda esa ikki oyoqda depsinib sakraladi. Depsinish paytida qo'llar silkinch harakat qilib, to'p tomon yuqoriga uzatiladi. To'pni ilib olgandan keyin oyoqlarni bir oz bukib erga to'shiladi.

To'pni yondan ilib olish darvozabonning yon tomoniga o'rtacha traektoriyada uchib kelayotgan to'plami qo'lga kiritish uchun qo'llaniladi.

Tayyorlov bosqichida qo'llar oldinlatib yonga, to'p uchib kelayotgan tomonga uzatiladi. Panjalar deyarli parallel, barmoqlar eal yoziq va yarim bukik. Gavdaning og'irligi to'p ilinadigan tomondagi oyoqqa o'tkaziladi. Gavda ham shu tomonga sal buriladi. Ishchi va yakunlovchi bosqichlar bajarilish strukturasi jihatdan to'pni yuqoridan ikki qo'llab ilib olishdagiga o'xshaydi.

To'pni yiqila turib ilib olish darvozabondan chetga qo'qqisdan, aniq, goho esa juda kattiq yo'naltirilgan to'plami qo'lga kiritishning samarali vositasidir. To'p uzatilganda (darvoza bo'ylab «g'izillatib» berilganda) ushlab qolish va raqib oyog'idagi to'pni olib qo'yishda qo'llaniladi.

Iliqila turib to'p ilishning ikki varianti bor: uchish bosqichisiz ilish va uchish bosqichi bo'lganda ilish.

Birinchi variant odatda darvozabonning yon tomoniga undan 2 – 2,5 m narida yumalab yoki past uchib kelayotgan to'plarni ilib olish

Darvozabonning to'pni tepadan oshirib yuborishdagi harakatlari ko'p jihatdan to'pni qaytarib yuborishdagi harakatlarga o'xshaydi. Tepadan oshirib yuborish ham bir yoki ikki qo'llab bajariladi. Ushlab va etish olish qiyin bo'lgan to'plarni yiqila turib tepadan oshirib yuboriladi.

Tayyorlov bosqichida bir yoki ikki qo'lni tarang qilib, to'pning uchish yo'nalishiga uzatiladi. Uchib kelayotgan to'p to'siqqa – burchak hosil qilib qo'yilgan bir yoki ikkala qo'l kaftiga tegib, yo'nalishni o'zgartiradi. To'pni kaftlar bilan tepadan oshirib yuborish eng ishonchli usuldir. Lekin hamma vaqt buning iloji bo'lavermaydi. Ko'pincha yuqori to'sin tagiga kirib borayotgan to'pni tepadan oshirib yuborish uchun tarang barmoqlarni unga etkazib, yo'lini to'sish va yo'nalishini o'zgartirish kifoyadir. Bunday to'plar musht bilan ham tepadan oshirib yuboriladi. Bunda yuqorilab ort tomonga yo'naltirilgan musht bilan sekingina urish hisobiga to'pning uchish yo'nalishi o'zgartiriladi.

Bir qo'llab tepadan oshirib yuborish darvozabondan anchagina narida uchib kelayotgan to'p yo'lini to'sish imkonini beradi. Bunda yiqila turib to'pni chetdan o'tkazib yuborish samaraliroq chiqadi. Tayyorlov bosqichining (depsinish va uchishning) va yakunlovchi bosqichning bajarilishi darvozabonning to'p qaytarib yuborishdagi harakatlariga o'xshashdir. Asosiy bosqichda to'p kaft yoki musht bilan tepadan oshirib yuboriladi.

To'pning uchish yo'nalishi va darvozabondan ungacha bo'lgan masofa qanchaligini hisobga olgan holda to'pni joyda turib, sakrab va harakatlangan holda tepadan oshirib yuboriladi.

To'pni tashlab berish

Hozirgi futbolda darvozabonlar to'pni ko'pincha tashlab beradilar, chunki bunda to'pni tepgandagidan ko'ra aniqroq yo'naltirib berish mumkin. Tashlash masofasiga kelganda esa, tegishli jismaniy tayyorgarligi va a'lo daraja ratsional texnikasi bo'lgan darvozabon to'pni anchagina (35 – 40 m) masofaga tashlab bera oladi.

Bu texnik usul odatda asosan bir qo'llab, ahyon-ahyonda esa o'yinni borishiga qarab ikki qo'l bilan ham bajariladi.

To'pni darvozabon tamonidan bir qo'llab tashlab berish yuqoridan, yondan va pastdan bajariladi.

To'pni yuqoridan tashlab berish – eng ko'p tarqalgan usul. Bu usulda darvozabon sheriklarga turli yo'nalishda, anchagina masofaga va etarlicha aniq to'p tashlab berish mumkin.

To'p tashlashdan oldingi dastlabki holat – bir qadam tashlab tik turish. To'p shundoqqina kaft ustida bo'lib, yoziq va yarim bukilgan barmoqlar uni tutib turadi. Tayyorlov bosqichida qo'l tortiladi. To'p tutgan qo'l tirsagi bukilib, yon tarafdin orqaga tortilib, bosh balandligida (yoki yana sal balandroq) yuqori ko'tariladi. Gavda shu qo'l tortilgan tomonga burilib, sal oldinga engashadi. Tana og'irligi orqadagi sal bukilib turgan oyoqqa o'tkaziladi. Oldindagi oyoqning uchi erda bo'ladi. Asosiy bosqichdagi tashlash harakati oyoqlarni to'g'rilab, gavdani burishdan boshlanadi. Shundan keyin qo'l yozilib, ulotqirish tomonga harakatlanadida, bu harakat panjaning keskin yo'naltiruvchi harakati bilan tugaydi. Tananing og'irligi orqadagi oyoqqa o'tkaziladi.

To'pni yondan tashlashda u anchagina uzoqqa etib borsa ham uning aniqligi unchalik bo'lmaydi.

Tayyorlov bosqichida qadam tashlab turgan dastlabki holatda qo'l tortiladi. To'p tutgan qo'l yonlatib orqaga (elkadan sal pastroq) uzatiladi. Gavda shu tomonga buriladi. Tana og'irligi orqadagi sal bukilgan oyoqda. To'p tashlash oyoqning uchiga ko'tarilib, keskin to'g'rilanish va gavdaning burilishi hisobiga bajariladi. Bu uzuvchi harakatlarni qo'lning to'g'ri tutilib, yon tomondan olg'a keskin harakat qilishi bilan tugaydi. To'p frontal tekislikka yaqinlashib qolganda panjadan uziladi. Tashlashning bundan oldin bo'lishi yoki kech qolishi to'pning uchish yo'nalishida anchagina xatolar bo'lishiga olib keladi.

To'pni pastdan tashlash uni past traektoriyali qilib (asosan erda dumalatib) tashlashda ishlatiladi.

Dastlabki holatda bir qadam tashlangan holda oyoqlar anchagina bukilib turadi. Panjasi to'pni tagidan tutib turgan qo'l quyi tushiriladi. Keyin darvozabon qo'lini orqaga tortib, tanasi og'irligini oldindagi oyog'iga o'tkazadi. To'p tutgan qo'l erga parallel tarzda olg'a tomon keskin harakat qiladi. Gavda ozgina engashadi. Shu tarzda eng oxirgi holatda to'p qo'ldan tushib, mo'ljal tomon otilib ketadi.

To'pni ikki qo'llab-tashlash ko'pincha yuqoridan, bosh ortidan boshlab bajariladi. Bunday harakatlar ko'p jihatdan yon chiziq nariyog'idan to'p tashlashdagi harakatlarga o'xshash, shuni qayd etish lozimki, qoidaning to'p tashlash paytida ikki oyoqqa tayanib turish xaqidagi talabi darvozabonning to'p tashlashiga aloqador emas.

To'pni joyda turib, qadam qo'yib tashlayversa bo'ladi. Yurib yoki yugurib borib to'p tashlab berish qoidada qat'iy chegaralangan bo'ladi.

3.2. O'yin taktikasi

Taktika deganda o'yinchilarning raqib ustidan g'alaba qozonishga qaratilgan yakka va jamoa harakatlarini tashkil qilishni, ya'ni jamoada futbolchilarining muayyan rejaga binoan aynan shu raqib bilan muvaffaqiyatli kurash olib borishga imkon beradigan birgalikdagi harakatlarini tushunish kerak.

Taktikadagi asosiy vazifa hujum va himoya harakatlarining maqsadga erishtira oladigan eng qulay vosita, usul va uslublarini belgilashdan iboratdir.

Qanday taktikani tanlash har bir alohida holda jamoa oldida turgan vazifalarga, kuchlar nisbati va o'yinchilarning taktik tayyorgarligiga, maydonning holatiga, iqlim sharoiti va hokazolarga bog'liq.

Futbol o'yini ko'p martalab hujumdan himoyaga va himoyadan hujumga o'tishdan iborat bo'lgani uchun ham, tabiiyki, har qaysi jamoaning hujum va himoya harakatlari uyushgan bo'lishi kerak. Taktika uchrashuv vaqtida butun o'yin faoliyatining asosiy mazmuni hisoblanadi. Raqib jamoaga qarshi to'g'ri tanlangan kurash taktikasi muvaffaqiyat qozonishga yordam beradi, noto'g'ri tanlangan yoki uchrashuv mobaynida asqotma (foйда bermaydi)gan taktika esa odatda mag'lubiyatga olib keladi.

Raqiblarni neytrallashtirish vazifalarini to'g'ri hal qila bilish va hujumdagi o'z imkoniyatlaridan muvaffaqiyatli foydalana olish umuman jamoaning ham, uning alohida o'yinchilarining ham taktik tayyorligini ko'rsatadi. Hujum va himoyada hamma futbolchilarning harakatlari yaxshi uyushtirilgan hamda, albatta, faol bo'lgandagina jamoa muvaffaqiyatga erisha oladi.

Murabbiy uchrashuvning taktik rejasini qanday qilib tuzgan bo'lmasin, bu reja alohida futbolchilarning harakatlari bilan amalga oshiriladi. Ana shuning uchun ham yakka taktik kamolotga erishmay turib, jamoaning o'yinni chiroyli va risoladagidek qiladigan aniq taktik harakatlar qilishini xayolga ham keltirib bo'lmaydi.

Futbol o'yinida taktika bilan texnika bir-biriga chirmashib ketgan bo'ladi. To'pni kimga va qanday uzatishni, raqibni dog'da qoldirish uchun aylanib o'tishni ishlatish kerakmi yoki to'pni sherikka oshirgan ma'qulmi, darvozaga qaysi paytda zarba berishni hal qilayotgan o'yinchi taktik tafakkurdan foydalanadi, ahd qilgan harakatini amalga oshirayotganda esa u texnik mahoratini namoyish qiladi. Demak, texnika o'yinchining taktik rejalarini amalga oshirish vositasi bo'lib xizmat qiladi. Texnik tayyorgarlik a'lo darajada bo'lsagina xilma-xil taktik harakatlarni bajarish mumkin.

Kuchi teng jamoalar uchrashuvidagi g'alabaga ko'pincha mag'lub bo'lganlarda iroda kamlik qilgani yoki jismoniy va texnik tayyorgarlik bo'sh bo'lgani sabab qilib ko'rsatiladi. Biroq futbol o'yinidagi g'alaba ko'pincha taktik rejalar kurashi bilan belgilanadi. Taktika ikki jamoaning jismoniy, texnik va ma'naviy-irodaviy tayyorgarlikdagi darajalari teng bo'lganda, ulardan birining g'alaba qilishini ta'minlab beradigan muhim omildir. Yirik musobaqalardagi ko'plab misollar shundan dalolat beradi.

Ustalik bilan ishlatilgan taktikagina muvaffaqiyat keltira oladi. Ba'zan jamoalar har qanday raqibga qarshi o'ynaganda ham bir xil taktika ishlatadilar. Taktik jihatdan bunday qashshoqlik, bir xillik mahoratning o'sa borishiga to'sqinlik qiladi. Har bir jamoa, ayniqsa yuqori razryadli jamoalar xilma-xil taktik usulda o'ynay bilishi kerak, bo'lmasa u, ayrim yutuqlari bo'lishiga qaramay, musobaqalarda katta g'alabaga erisha olmaydi.

O'quv-mashg'ulot jarayonida taktik tayyorgarlikka jiddiy e'tibor beriladi. Har bir o'yinchi va umuman jamoa a'zolari taktik harakatlarning xilma-xil variantlarini mukammal egallagan bo'lishi kerak.

Hujum harakatlari bilai himoya harakatlarining doimiy kurashi natijasida o'yin taktikasi uzluksiz takomillashib boradi. Xuddi ana'shu kurash futbol taktikasi taraqqiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi.

O'yinchilarni vazifalari

Raqibga qarshi kurashayotgan jamoa harakatlaridagi uyushqoqlikka alohida futbolchilar o'rtasida vazifalarni aniq taqsimlash bilan erishiladi. Hozirgi vaqtda o'yinchilarni vazifalariga (o'yindagi ixtisosiga) ko'ra bo'lish ular tayyorgarligidagi universallikka asoslangan bo'ladi. Bu hamma ishni barcha birdek bajara oladi, degan so'z emas, albatta. Ammo har bir futbolchi o'yinning hamma texnik usullarini egallagan bo'lishi, hujumda ham, himoyada ham bilib va birdek harakat qilishi kerak. O'yindagi ayrim vazifalarni esa o'yinchi ayniqsa yaxshi ijro etadigan bo'lishi lozim.

Futbolchilar vazifalariga ko'ra darvozabonlarga, qanot himoyachilari, markaziy himoyachilar, o'rta qator o'yinchilari, qanot hujumchilari va markaziy hujumchilarga bo'linadi.

Jamoadagi har qaysi ixtisos o'yinchilariga bo'lgan talablar va ularning asosiy vazifalarini qisqacha ko'rib chiqamiz.

Darvozabon

Hozirgi vaqtda darvozabonning o'yini turli-tuman va murakkabdir. Darvozabonning jismoniy, texnik va taktik tayyorgarligi, uning irodasi mustahkamligiga yuksak talablar qo'yilayotganligi ham ana shundan.

Odatda, darvozabon – baland bo'yli (175 sm va undan ham yuqori), a'lo darajada jismoniy tayyorgarlik ko'rgan, harakati (reaksiyasi) juda tez, start tezligi yuqori o'yinchi bo'ladi. U dovyurak va jur'atli, sakrovchan, epchil va hozirjavob bo'lishi; harakatlarni yaxshi muvofiqlashtira oladigan, yaxshi mo'ljal oladigan va rejalay biladigan bo'lishi; to'pning ehtimol bo'lgan uchishi, yo'nalishi, tezligi va yo'nalishi (traektoriyasi)ni darhol aniqlay oladigan bo'lishi; himoya qatorlarini mohirona boshqarishi, ya'ni o'yinga izchillik va uyushqoqlik kiritishi kerak.

Darvozabon joyda turganda ham, harakat va sakrab o'ynaganda ham texnik usullarning hammasini a'lo darajada bilishi zarur.

Darvozabonning mahorat darajasi ana shu usullarning nechog'lik to'g'ri, aniq va ishonchli bajarilishiga, bog'liq. Darvoza oldidagi o'yin bilan, darvozadan chiqib harakat qilishni muvaffaqiyatli qo'shib olib borish hamda o'z darvozasini himoya qilish va hujum uyushtirishda sheriklar bilan bahamjihat mohirona harakat qilish ham darvozabonning yuksak mahoratini ko'rsatadi.

Himoya qatorining o'yinchilari

Qanot ximoyachilari

Hozirgi futbolda qanot himoyachilarining vazifalari kengayib ketdi. Ularning vazifasi endilikda raqib hujumini «buzish»dan iborat bo'lmay, balki himoyada ishonchli va mohirona o'ynash bilan o'z jamoasining hujum harakatlariga faol qo'shilishni birga qo'shib olib borishdan iborat bo'lib qoldi. Ish hajmining juda ortib, harakat turlarining ko'payib ketishi himoyachilarning jismoniy tayyorgarlik darajasi ortishini – kuchi, tezkorligi, tezkor chidamliligi, epchilligi, sakrovchanligi, start tezligining yuksakligi rivoj topishini talab qilib qoldi. Bu o'yinchilarda harakat muvofiqligi yaxshi erda va havoda mohirona yakkama-yakka tortisha oladigan bo'lishi kerak. Ular jamiki texnik usullarni yaxshi bilishi, raqiblarga (to'pi boriga ham, to'pi yo'g'iga ham) mohirona bas kelishi, himoya va hujumni uyushtirishda kerak vaqtida, bilib birgalashib harakat qilishi kerak.

Mudofada qanot himoyachilariga bo'lgan asosiy talablar:

- a) zonada mohirona harakat qilish;
- b) raqib darvozaga yaqinlashib qolganda qattiq qo'riqchilik qilishga o'tish (yakkama-yakka kurashda ham mohirona o'ynash bilan birga);
- v) havoda kurash olib borish (yuqoridan to'p uzatilganda);
- g) sheriklarini, lozim bo'lib qolganda esa darvozabonni ham straxovka qilish;
- d) raqib zarba berganda va to'p uzatganda shunga yarasha vaqtida harakat qilish.

Hujumda qanot himoyachilariga qo'yiladigan asosiy talablar:

- a) to'pni raqiblardan olib qo'ygandan keyin uni sheriklariga vaqtida va aniq uzatib berish;

b) to'p jamoadosh sherigiga yoki darvozabonga o'tganda, qanot tomonda mohirlik bilan ochilish;

v) raqib uchun kutilmaganda hujumga qo'shilish;

Bunda to'p shu himoyachida bo'lib, u qanotda harakat qiladi, shuningdek qanot hujumchisi bilan o'rin almashadi yoki qanotdagi zona bo'sh qolganda shu hujumchi o'rinda o'ynaydi.

Markaziy himoyachilar

Mudofaaning markaziy qismida o'ynaydigan futbolchilar haqli ravishda asosiy o'yinchilar hisoblanadi. Chunki ular darvoza zabt etiladigan eng xavfli joyda raqib bilan kurash olib boradilar.

Qanot himoyachilarining jismoniy va texnik fazilatlariga qo'shimcha tarzda markaziy himoyachilar havoda kurasha olish uchun baland bo'lyi va juda sakrovchan ham bo'lishlari kerak.

Oldingi markaziy himoyachi o'ziga topshirilgan vazifa bilan zonada harakat qilishni mohirlik bilan qo'shib olib borishi kerak. O'ziga topshirilgan o'yinchini nazorat qilib borish uning uchun birinchi galdagi vazifa bo'lib, zonada harakat qilish ikkinchi navbatdagi vazifadir.

Oldingi markaziy himoyachi mudofaada markaziy hujumchining harakatlarini e'tibor bilan kuzatadi, zarur bo'lganda esa orqa himoyachi bilan o'rin almashib, mudofaadagi sheriklarini straxovka qiladi. Hujumda u to'p olgandan keyin hujum harakatlariga qo'shib tezlik bilan olg'a boradi yoki sheriklariga to'p oshirib beradi. Ayrim paytlarda ikkinchi eshelondagi hujumni qo'llanadi va iloji bo'lsa darvozaga to'p tepadi.

Orqadagi markaziy himoyachi taktik sharoitni nozik did bilan tushunishi, raqiblarning taktik yo'llarini «o'qiy» olishi hamda to'pni egallab olish va sheriklarini straxovka qilish uchun mudofaada to'g'ri joy tanlashi kerak. Uning asosiy ishi mudofaa qiluvchilarning hamma harakatlarini muvofiqlash, zonada o'ynash, darvozabon va sheriklar bilan hamkorlik qilish. Sun'iy «o'yindan tashqari holat»ni to'g'ri uyushtirishga hammadan ko'p javob beradigan ham shu o'yinchidir.

Hujumga o'tayotganda orqadagi markaziy himoyachi darvozabon yoki sheriklaridan to'p olish uchun ochiq joyga chiqadi, keyin esa aniq va xilma-xil uzatishlar qilib, atakaning davom ettirilishiga imkon

yaratadi. Nisbatan erkinroq ekanidan keskin holatlar yaratish uchun maksimal foydalanishga intilib, gohida uning o'zi ham hujumga qo'shilishadi, ba'zan esa uzoq yoki o'rtacha masofadan to'p tepib, hujumni yakunlaydi. Hozirgi vaqtda himoyachilarning vazifalari universallashuv tomon taraqqiy etib, ularning harakatlari yarim himoyachi va qanot hujumchilarining harakati bilan yaqinlashib bormoqda.

O'rta qator o'yinchilari

Hozirgi futbolda o'rta qator o'yinchilarining harakatlariga ko'p jihatdan jamoaning muvaffaqiyat qozonishiga aloqador omillardan biri deb qaraladi. Bu ixtisosdagi futbolchilar butun o'yin davomida yuksak ishchanlikni ta'minlaydigan a'lo darajada har tomonlama tayyorgarlik ko'rgan bo'lishlari kerak. Ular hujum va mudofaa harakatlarida faol bo'lishlari, o'yinni yuksak sur'atli o'tkazishlari va birdam ham susaytirmasliklari darkor. Taktik tayyorlik yuzasidan, jamoa bo'lib o'ynash vositalari va uslublarini tanlashda epchil va ixtirochi bo'lish yuzasidan o'rta qator o'yinchilari oldiga oshirilgan talablar qo'yilmoqda. Ular hujumda ham, himoyada ham hamma sheriklarining hamkorligini uyushtirib turadilar. O'rta qator o'yinchilari mudofaada ham, hujumda ham bir xilda yaxshi o'ynashlari, butun jamoa o'yinini tashkil eta bilishlari kerak. Ularning harakatlari yuksak darajadagi ijrochilik mahoratiga asoslangan va doimo mustahkam, yaxshi bo'lishi lozim. Ular nihoyatda xilma-xil uzatishlardan, aylanib o'tish va hokazolardan foydalanadilar. Odatda o'rta qatordagi yuksak mahoratli o'yinchilar juda qattiq, a'lo darajada, zarba bera oladigan bo'lishi kerak.

Hujumda o'rta qator o'yinchilariga qo'yiladigan asosiy talablar:

a) mudofaadan hujumga o'tishni tashkil etish va hujum rivojini davom ettirish;

b) maydon o'rtasini nazorat qilish va jamoa uzoq vaqt to'pni boshqarib turishini, binobarin, tashabbusni qo'ldan bermay turishini ta'minlash;

v) hujumni yakunlashda qatnashish;

g) yaqinda va uzoqda turgan sheriklari bilan hamkorlik qilish;

d) hujum rivojlanishida to'pni qanotdan tez oshirish va bo'shagan zonaga tez ochilib chiqish yordamida tasodifiylikni yuzaga keltirish.

Mudofaada o'rta qator o'yinchilariga qo'yiladigan asosiy talablar:

a) maydonning butun bo'yi va eni bo'ylab to'g'ri taqsimlanib turish, joylashish hisobiga raqibning javob hujumini tez rivoj topishiga to'sqinlik qilish;

b) o'zi turgan zonadagi eng yaqin raqib o'yinchisini yoki shaxsan birkiritib qo'yilgan raqibni kuzatib borish;

v) to'p uzatilishi va darvozaga to'p tepilishiga yo'l qo'ymaslik;

g) sheriklarni straxovka qilish va ular bilan hamkorlik qilish:

Jamoaning o'rta qatori ko'pincha turli taktik rejada harakat qiluvchi futbolchilardan tuzilib, yarim hujumchi, bog'lovchi (dispatcher) va yarim himoyachidan iborat bo'ladi.

Yarim hujumchi asosan hujum qiluvchi o'yinchi vazifasini bajaradi. Goho u hujumning boshida harakat qiladi va harakatni faol yakunlaydi. Dispatcher hujumda grupp va jamoa harakatlarini uyushtiradi. Yarim himoyachi birinchi galda o'z darvozasi mudofaasini tashkil etishga yordam berib, ba'zi ba'zidagina jamoasining hujum qatorlariga yorib kirib boradi.

O'rta qatorni tuzayotganda o'yinchilar bir-birini to'ldirib, umuman shu o'yin ixtisosi uchun nazarda tutilgan vazifalarning hammasini bajarilishini to'liq va ishonchli ta'minlaydigan qilib tanlanadi. Biroq yarim himoyachilar o'yin taktikasi rivojlanishidagi asosiy tendentsiya ular jamoaning yakunlovchi hujum harakatlarida bevosita ishtirok etishlaridan iborat.

Hujum qatorining o'yinchilari. Qanot hujumchilari

Futbolda hujum qatorining qanot hujumchilari ham boshqa o'yinchilari singari tezkor, chaqqon, qo'rqmas va bardoshli bo'lishi kerak. Harakat sur'ati va maromini o'zgartira bilish, raqib kutmaganda «portlay bilish» forvardlar (qanot hujumchilari) uchun shart bo'lgan xislat. Erda va havoda samarali kurasha olish uchun hujumchilar sakrovchan va kuchli bo'lishlari kerak. Hujumchilar to'psiz mohirona manyovr qilish hamda zarba berish, to'pni moslash, to'p olib yurish, raqibni aldab o'tishdek xilma-xil texnik usullarni yuqori tezlik bilan

bajara bilish shart. Qolgan hujumchilar kabi ular ham ataka harakatlarining yakunlovchi bosqichida qat'iylik va mustaqillik ko'rsatishlari, kombinatsion o'yimda sheriklar bilan mohirona, hamjihatlik bilan harakat qilishlari kerak.

Hujumda qanot hujumchilariga qo'llanadigan asosiy talablar:

a) «o'yindan tashqari» holat chegarasida mohyrlik bilan o'ynash, shuningdek, ortki va o'rta qator o'yinchilari uzatgan to'pni olish uchun orqaga qayta bilish;

b) qanotda tezkor shaxsiy manyovr qilib, keyin to'pni raqibning jarima maydoniga uzatib yoki g'izillatib oshirib berish;

v) hujum qatoridagi sheriklari bilan, yoyinki hujumga qo'shilgan himoyachilar o'rta qator o'yinchilari bilan hamkorlik qilish;

g) hujumni yakunlashda qatnashish.

Jamoa hujumi bekor ketgandan keyin mudofaaga o'tayotganda qanot hujumchisi raqib tomon qanot hujumchisini ta'qib qiladi yoki eng yaqinidagi to'pi bor raqib bilan kurash boshlaydi. Qanot hujumchisi natijali hujum qilish uchun kuch saqlab mudofaa harakatlarida kam, lekin faol qatnashadi.

Markaziy hujumchi

Hujumni keskin davom ettirish yo'llarini uzluksiz izlash, hujum qatorining «uchida» o'ynash, jamoa urinishlarini natijali yakunlashda faol qatnashish bu futbolchining asosiy vazifasi hisoblanadi. Markaziy hujumchi zarba joyi (pozitsiyasi) ga eng qisqa yo'l bilan etishga intilib, maydonning butun kengligi bo'ylab ko'p martalab va xilma-xil ochilib chiqadi. U tezkor manevr qiladigan, bitta, ba'zan esa bir nechta himoyachi bilan kurashda darvozaga qarata zarba bera oladigan, sheriklari tepalatib uzatgan to'pdan mohirona foydalana biladigan, qaytgan to'pga qo'shimcha zarba berishga intiladigan bo'lishi kerak. Kurashda qo'rqmaslik, qat'iylik, fidoiylik bu xislatlarning hammasi yuqori mahoratli markaziy hujumchilarga xos fazilatlaridir.

Aslida markaziy hujumchilarning mudofaada aniq vazifalari bo'lmaydi. Ularning hujumdagi faolligining o'zi bir necha himoyachilar harakatini bo'g'ib turadi, chunki ort tomonida tezkor manevrli raqib bo'la turib, himoyachilar o'z hujum qatoriga borib qo'shillshga jur'at

etolmaydilar. Markaziy hujumchi yakkama-yakka kurash va vaqt kamligi sharoitida yakka harakatlar bilan grupp harakatlarini mohirona qo'shib olib boradigan joyni ustalik bilan tanlaydigan, yakunlovchi harakat yoki usullarni bajara oladigan bo'lishi kerak.

3.3. Texnika va taktikani bir-bir bilan bog'liqligi

1. Texnika malakalarining rivojlanishi va ularning taktik tayyorgarlik bilan bog'liqligi. Yosh futbolchilarning texnika malakalarini rivojlantirish amaliy mashg'ulotlar davomida muxim o'rin egallaydi. Amaliyotdan ma'lumki, yosh futbolchilarni texnika usullariga o'rgatish natijalari bir xilda emas. Tafvut texnika usullarining o'yinchilar tomonidan qanday tarzda egallanishi va qo'llanilishida namoyon bo'ladi.

Shu narsa aniqlanganki, bo'sh zarbaga ega bo'lgan o'yinchilar to'pni qabul qilib olish, uni olib yurish va aldashlarda yuqori texnikani namoyish qiladilar, kuchli zarbaga ega bo'lgan futbolchilar esa ko'pincha bu usullarni yomon bajaradilar. Turli xildagi aldamchi harakatlarni yaxshi o'zlashtirgan o'yinchilarning to'pni olib qo'yishdagi tajribasizligi amalda ko'zatilgan. Yoshlik davrida tomir otgan yomon odatlar, yomon texnika kelgusida o'yinchilarda to'g'ri malakalarning xosil bo'lishiga xalaqit qiladi. Shu tarzda texnikadagi bilimlari turlicha bo'lgan futbolchilar shakllanadi. Ular faqat o'zlari yaxshi bajara oladigan usullarigina ishtiyok bilan amalda qo'llaydilar. Buning xammasi ularning faoliyat doirasini kamaytiradi, jamoaning taktik imkoniyatlarini cheklaydi va uning natijalarini pasaytiradi.

Texnik mahoratni takomillashtirishda bugungi futbolning xususiyatlarini hisobga olish juda muximdir. Bu xususiyatlar qanday?

1. Futboldagi sur'at tezlashgan, demak, futbolchilar o'yin davomida texnika usullarini yanada tez va sifatli bajarishlari lozim.

2. Oxirgi yillarda futbolda kuchli yakkama-yakka olishuv diapazoni ancha kengaydi. Shuning uchun o'yinchi texnika usullarini shiddatli va kuchli ko'rash olib borish vaziyatida bajaradi.

3. Musobaqalar paytida turli xildagi o'yin variantlari qo'llanilmoqda va yoshlik chog'idanoq egallangan texnika malakalarini

oqilona qo'llashga qodir bo'lgan futbolchi ularni to'liq ro'yobga chiqara olishi mumkin.

4. Natijada, yoki sportchilar har bir texnika usulini egallab olishi zarur. Agar faqat yuzaga kelgan yoki majburan orttirilgan o'yin amplusini hisobga olgan holda futbol texnikasiga o'rgatilsa, bu noto'g'ri bo'ladi.

Misol. Jamoada 14 yoshli o'yinchi himoyachi bo'lganligi sababli, uni asosan bosh bilan o'ynash, zarba berish va to'pni olib qo'yishga o'rgatishgan.

Ikki yildan so'ng tezkorligi va manyovr qilishni bilganligi sababli, uni hujumchi sifatida qo'llashmoqchi, lekin to'pni moxirlik bilan egallay olmasligi va ayniqsa, unda aldamchi harakatlarni bajarish malakasining yo'qligi bunga to'sqinlik qiladi.

Yana bir boshqa misol. Bolalikdan hujumchi vazifasida o'ynagan o'yinchi katta yoshda to'pni olib qo'yishni ustalik bilan bajara olmaydi: u umuman to'p uchun ko'rashmaydi yoki uni bilmay bajaradi. Shuning uchun texnika jihatdan qurollanganlik o'rtacha darajada bo'lgan o'yinchilarni o'rgatish va tayyorlash davomida ularni mashg'ulotlar uchun alohida guruhlarga taqsimlash zarur. Bu guruhlarda texnikaga o'rgatish taktika vazifalarini asta-sekin murakkablashtirgan holda amalga oshiriladi.

Misol. Agar yosh futbolchi zarbalarni yaxshi bajarsa, uni elementar (oddiy) o'rgatishdan ozod qilish va undagi paydo bo'lgan malakalarni o'yin vaziyatlarini eslatuvchi murakkab sharoitlarda rivojlantirish zarur.

2. Jismoniy qobiliyatlarning rivojlanishi va ularning taktik tayyorgarlik bilan bog'liqligi. Yosh futbolchilarning turli xil qobiliyatlarini shunday darajada asta-sekin rivojlantirish lozimki, bu keyinchalik ish qobiliyatining yuqori darajada rivojlanishini ta'minlashi zarur. Ko'p yillik tajribadan ma'lumki, kuchli muskulaturaga ega bo'lgan bolalar odatda, tezkor, sakrovchan bo'ladilar, lekin ish qobiliyati ularda etarli darajada emas, harakatlari qo'pol, chaqqonligi cheklangandir.

Muskulaturasi kuchsizroq bo'lgan bolalar sekin yuguradilar, kam sakrovchan bo'ladilar, lekin ular chidamlirok, kat'iyatliroq, bo'ladilar ularning harakatlari hamda o'yindagi chaqqonligi samaraliroqdir. Yosh futbolchilar uchun o'z jismoniy kamchiliklarini o'z vaqtida tushunib etishlari juda muhimdir, chunki bu kamchiliklarni bartaraf etishga kechikmaslik lozim.

Hozirgi paytda bolalarni futbol to'garaklariga (seksiyyalariga) saralashda to'pni egallash ko'nikmasi hamda o'yindagi chaqqonlikka asosiy e'tibor qaratiladi. Ba'zi mutaxassisning fikricha, agar bolalarda texnik tayyorgarlik yaxshi bo'lsa, bo'sh jismoniy qobiliyatlar faqat e'tiborga olib qo'yiladi; ularning fikricha, hatto yaxshi jismoniy qobiliyatlar yomon texnikaning o'rini qoplay olmaydi. Ko'p xollarda bunday bolalarni to'garaklarga qabul qilmaydilar. Bu juda noto'g'ridir. Hozirgi kunda o'yin maydonlarining yuqligi tufayli iqtidorli bolalar kamayib bormoqda. Bizningcha, jismoniy rivojlanganlik darajasi o'rtadan yuqori bo'lgan bolalarni saralab olish zarur. Ular tegishli darajada o'rgatishdan so'ng yaxshi texnikaga ega bo'lishlari mumkin. O'sib borayotgan jismoniy yuklama yosh futbolchilarning jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish usuliyatiga muhim darajada to'zatislarni kiritishni taqozo etadi.

O'yin taktikasi bo'yicha bir qator eslatmalar:

a) jismoniy qobiliyatlar darajasining oshishi sababli oxirgi o'n yillikda shiddatli futbolning o'sish sur'ati tezlashdi;

b) har doim shuni nazarda tutish lozimki, bolalarni jismoniy qobiliyatlarini turli xil uslublar yordamida jismoniy sifatlarga aylantirish mumkin va shart. Yaxshi rivojlangan, kuchli muskulaturaga ega bo'lgan bolalarda birinchi navbatda harakatchanlik, chaqqonlikni shakllantirish, jismonan kuchsiz bolalarda esa, asosan, mushak kuchini asta-sekin oshirib borish zarur;

v) alohida jismoniy qobiliyatlarni rivojlantirish uchun yaroqli bo'lgan vositalarni bilish juda muhimdir. Yosh futbolchilarning umumiy va maxsus qobiliyatlari darajasi butun jamoaning ish qobiliyatining taktik imkoniyatlarini aniqlab berishi mumkin.

Taktika asosi. O'yindagi chaqqonlikni rivojlantirishning muxim tomonlari – bu futbolchilarning o'yindagi chaqqonlik darajasini tahlil qilish, so'ngra esa shuning asosida ijobiy malakalar, qobiliyatlar va sifatlarni rivojlantirish hamda turli xil kamchiliklarni yo'qotishdir.

O'yindagi chaqqonlikni takomillashtirish mashg'ulot (trenirovka) jarayonida oddiy (texnik), murakkab (texnik-taktik) yoki yanada murakkabrok (texnik-taktik, jismoniy, emotsional) mashqlardan foydalanishni nazarda tutadi. Biroq shuni esda tutish kerakki, har bir mashq turli xil darajada murakkab bo'lgan taktika vazifalarini xal qilishga yordam beradi.

To'pni egallab turish va joy tanlash. To'pni egallab turish o'yin asosi hisoblanadi. To'p jamoada qolishi uchun xar bir o'yinchi maydonda o'z joyini tanlashi zarur. Joy tanlay olish o'yinchi uchun eng qimmatbaho xususiyat hisoblanadi, chunki maydonda harakat qilishga katta imkoniyatlar yaratib beradi. Bundan tashqari, bu doimiy jismoniy yuklama va jismonan takomillashtirish vositasi xamdir.

O'yin jarayonlarida sheriklarning vazifalari shundan iboratki, ular maydonda to'pni oshirib berish uchun qulay bo'lgan joylarni tanlashlari va shu orqali to'pni egallab turgan sherikiga yordam ko'rsatishlari lozim bo'ladi. Shu paytda raqib o'yinchilaridan biri bevosita xujum qilib, to'pni egallab olishga harakat qiladi, qolganlar esa joy tanlashlari bilan uni qo'llab turadilar.

"Qoralarning" to'pni egallab turgan 1-chi o'yinchisiga "oqlarning" 1-chi o'yinchisi xujum qiladi. "Qoralar" joy tanlash bilan o'zlarining 1-chi o'yinchilarini qo'llab turishga intiladilar, lekin "oqlar" xam xuddi shuni bajaradilar.

"Qoralarning" 1-chi o'yinchisi burchak to'pini tepib bergandan so'ng "oqlarning" 1-raqamli darvozaboni, to'pni ushlab olib, uni 3-chi raqamli sherigiga oshiradi. 3-chi o'yinchini "oqlarning" oldinga yugurib chiqqan, to'silmagan 4-chi o'yinchisi qo'llab turadi. To'pni egallab olish uchun qulay bo'lgan joyni tanlash nafaqat hujum uyushtirayotgan jamoa hujumchilarining, balki himoyalananayotgan jamoa o'yinchilarining ham vazifasi hisoblanadi.

Futbol maydoni, odatda, uchta qismga (hududga) bo'linadi va bu o'yinchilar uchun joy tanlash vazifalarini aniqlab beradi.

Mana shu uchta hududda joy tanlashning asosiy vazifalarini kurib chiqariz (oson tushunish maqsadida tahlil o'z jamoasi misolida amalga oshiriladi).

Himoya qilinadigan hududdagi asosiy vazifa – raqib hujumini to'xtatib qolish va to'pni egallab olish.

Maydonning himoyalananayotgan qismida joy tanlashning uchta usuliga o'rgatish taklif qilinadi. Birinchisi – raqibni mahkam to'sib qo'yish. Bunga himoya qilinayotgan hududda o'yinchini (to'p bilan yoki to'psiz), uning harakat, yo'nalishidan qat'iy nazar, shaxsan ta'qib qilish kiradi. Masalan, "oqlarning" 1-chi va 2-chi o'yinchilari hujum qilgan hollarda himoyachilar o'z darvozalarini to'sishga va o'yinchini ushlab qolishga harakat qiladilar.

Himoyalananayotgan hududda joy tanlashning ikkinchi usuli zonali himoya hisoblanadi. Bu paytda himoyachilar raqib o'yinchilarini yaqindan ta'qib qilmaydilar, lekin ularning harakatlanishlarini diqqat bilan ko'zatadilar hamda raqib to'p bilan (yoki to'psiz) "o'tish masofasiga" etib kelgunga qadar kutgan holda darvoza oldida o'z zonasini qo'riqlaydilar.

Joy tanlashning uchinchi usuli aralash himoya varianti, ya'ni yuqoridagi ikkita usullarning yangilashtirilgan varianti hisoblanadi.

Ximoyalananayotgan hududga raqib yaqindan ta'qib qilinmasdan etib keladi, u darvoza maydoniga yaqinlashishi bilan himoyachilar ketma-ket harakatlanib, uning keyingi harakatlanishlarini to'xtatadilar. Ximoya qilinayotgan hududning o'yinchilari tomonidan joyning to'g'ri tanlanishi sun'iy ravishda "o'yindan tashqari holatni" yaratishga, o'yin elementlarini (to'pni o'yinga kiritish, o'yinchi, darvozabon tomondan darvozadan to'pni tepib berishni) bajarishda ustunlikka ega bo'lishga, alohida o'yin holatlarida (burchak to'pi, erkin zarba, o'n bir metrlik zarba) ongli ravishda yo'l tutishga yordam beradi. Qarshi hujum boshlanishida (keyinchalik himoyalananayotgan hududga ketish bilan) o'yinchilarning joyni to'g'ri tanlashlari muhim ahamiyatga ega.

bo'ldi" kabi tushunchalarning ma'nosi shuni anglatadiki, o'yinchi uchrashuv davomida har doim harakatda bo'lgan, har doim joy tanlagan. Jismoniy qobiliyatlar va joy tanlashga kelganda yosh futbolchilarda kamchiliklar ko'zatiladi. Murabbiy buni diqqat bilan nazorat qilishi zarur. U qaysi bir o'yinchi joyni "his qiladiyu, lekin uni tez egallab olishga jismonan qodir emas va aksincha, qaysi bir futbolchi jismonan qodir bo'lsada, qachon hamda qaysi joyni egallash lozimligini "his qilmasligini" bilishi zarur. Ko'pincha katta yoshdagi va ba'zida yosh futbolchilar: "To'psiz shuncha ko'p yugurishning nima keragi bor?", deb fikr yuritadilar. Bu savolga qarab shunday xulosa qilish mumkinki, o'yinchi joy tanlashning muxim ahamiyatga ega ekanligini tushunmaydi yoki jismonan hamda ruxan chidamli emas. Jismoniy va ruhiy muvozanatni tarbiyalash murabbiyning eng muxim pedagogik vazifasi hisoblanadi (shunday o'yinchilar borki, ularni maydonda fikrlashga o'rgatish, boshqalarni ruhan, uchinchilarini esa jismonan mustahkamlash zarur).

Birinchi bor maydonga chiqqan futbolchilarga joy tanlash masalasi tashvish keltiradi. Shu narsa ko'zatilganki, 11 – 15 yoshdagi o'yinchilar ayrim uchrashuvlarda 8 – 12 hollarda qandaydir texnika usulini bajaradilar. O'smir yoshdagi o'yinchilar faqat 15 – 20 hollardagina buning uddasidan chiqadilar. Yosh o'yinchi o'zini maydonda "joylashtirgungacha", u o'yinda faol qatnasha olmaydi va o'zining eng yaxshi sifatlarini namoyon qilolmaydi.

3.4. Hujum taktikasi va himoya taktikasi

Hujum taktikasi. Hujum taktikasi deganda to'p ixtiyorida bo'lgan jamoaning raqib darvozasini zabt etish uchun qiladigan xarakterlarini uyushtirish tushuniladi. Hujum xarakterlari tuzilishining xilma-xilligi, hujum rivoji sur'atining, asosiy yorib o'tish yo'nalishining o'zgartirilishi, nixoyat, yakkama – yakka kurash, texnik usullarning xilma-xil bo'lishi bularning xammasi hujumni barbod etishga intilayogan himoyachilarni nixoyatda qiyin axvolga qoldiradi.

Hujumdagi xarakterlar yakka (individual) xarakterlarga, gurux xarakterlari va jamoa xarakterlariga bo'linadi.

Yakka (individual) taktika. Hujumdagi yakka taktika bu futbolchining muayan maqsadni ko'zda tutgan xarakterlari uning mazkur o'yin vaziyatida bir qarorga kelishi mumkin bo'lgan bir qancha inkonyatlardan eng to'g'risini tanlay bilishi, futbolchining to'p o'z jamoasida bo'lganda raqibning diqqat e'tiborida chetga chiqa olishi, o'zi va sheriklari uchun o'ynaydigan bo'sh joy topishi xamda paydo qila bilishi, kerak bo'lib qolgan taqdirida esa himoyachi bilan kurashda yutib chiqa olishga asoslanadi.

To'psiz xarakterlar. To'psiz xarakterlar quydagilardan: ochilish, raqibni chalg'itish va maydonning ayrim qismida o'yinchilarni son jihatdan ortiqlicini yaratishdan iboratdir.

Ochilish – bu futbolchining sheriklaridan to'p olish uchun sharoit qulay bo'ladigan joyga o'tishi. Moxirlik bilan ochilish uchun hujumchi u yoki bu vaziyatning qanchalar qulaylicini juda yaxshi baxolay oladigan bo'lishi kerak. Eng qulay joyga vaqtida chiqib olish hujumchi va unga qarshi o'ynayotgan himoyachining tezkorlik xislatlariga, sheriklarining xarakteriga va boshqa omillarga bog'liq bo'lishi mumkin. Muvaffaqiyat ko'p jihatdan hujumchining to'p qabul qiladigan joyga qanchalar tez chiqib olishiga va to'p olgandan keyin qanday xarakter qilishiga bog'liq. Hamma xollarda xam futbolchi joy tanlashda quyidagilarga amal qilishi kerak:

1. Ochilish raqib uchun kutilmaganda va katta tezlikda ijro etilishi kerak. Bu himoyachidan uzoqlashib, to'p olish uchun ma'lum darajada qo'shimcha (zapas) vaqt yutish imkonini beradi.

2. Ochilish hali to'p tegmagan sheriklar xarakterini qiyinlashtirib quyamasligi lozim.

3. To'p tekkan o'yinchiga ortiqcha yaqinlashib borish tavsiya etilmaydi – bu hujum rivojlanishini sekinlashtirib qo'yadi.

4. O'yindan chiqib qolmaslik uchun juda ehtiyot bo'lish zarur.

Raqibni chalg'itish – bu sheriklariga yakka xarakter uchun qulay sharoit yaratib berish maqsadida futbolchining xarakterlanishi. Qo'riqchisini ergashtirib ketish maqsadida ma'lum zonaga soxta xarakterlana borib, yo to'pi bor o'yinchining, yoki darvozaga bevosita

xavf solish uchun qulay joyda turgan sherigining bermalol xarakat qilishini ta'minlab berish yaxshi moneyvr hisoblanadi.

Chalg'itish xarakatlari qilganda quyidagilar yodda turishi kerak:

1. Xarakatlanishlar «rostakam» bo'lishi, yani chinakam xavf solib, himoyachilarni xarakatlanayotganlar ortidan quvishga majbur etadigan bo'lishi zarur.

2. Xarakatlanishlar maksimal tezliqda bo'lmasligi kerak, chunki raqib uning xarakatlarini ilg'amay qolib, quvishni boshlamasligi mumkin.

3. Chalg'itish xarakatlarining bir qancha variantlarini bilgan ma'qul, shundagina himoyachilar faoliyati nixoyatda qiyinlashib qoladi.

Maydonning ayrim qismida o'ninchilarni son jihatdan ortiqqligini hosil qilish. Hujumchi o'yinchilar maydonning biron qismida himoyachilar bilan yakkama – yakka kurashni uddalay olmayotgan bo'lsa, o'yinchilardan biri to'pi bor hujumchi o'ynab turgan zonaga o'tgan maqul. Shunda maydonning ma'lum qismida miqdor ortiqqligi xosil qilinib, bundan raqibni yutib chiqish uchun foydalansa bo'ladi.

To'p bilan xarakatlar. To'pni boshqarayotgan futbolchi xarakatlarning asosiy variantlari to'p olib yurish, aylanib o'tish, zarba berish, to'pni uzatish va to'xtatishdan iborat. O'yinchilarning xilma xil xarakatlari o'yin texnikasida mufassal taxlil qilinadi. Bu erda esa turli o'yin vaziyatlarida qaysi bir xarakatdan foydalanish ma'qulroq ekani haqida ba'zi tavsiyalar berish bilangina cheklana qolamiz.

To'pni olib yurish. To'pi bor o'yinchining sheriklarini raqiblar to'sib olgan bo'lib, to'pni uzatish imkoni bo'lmasa, ana shunda mana shu taktik vosita ishlatilgani ma'qul. Bunday hollarda o'yinchi qo'yidagi maqsadlarda to'p bilan birga maydonda uzunasiga vako'ndalangiga xarakat qila boshlashi kerak:

A) sheriklarning ochilishiga, shuningdek ularning qaysidir bir hujumda zonasiga yaqin o'tishga imkoniyat yaratib berish. Bu xolda sheriklarining yangi joylariga chiqib olishga vaqt etarli bo'lishi uchun xarakatlanish tez bo'lmasligi lozim;

B) raqib darvozasiga bevosita xavf solish uchun o'z-o'ziga sharoit yaratish. Bunda aksincha chora qo'rishni qiyinlashtirish uchun to'pni

yo'nalishda qarshilik ko'rsatishga majbur etishni, binobarin aylanib o'tishni davom ettirish uchun kerakli yo'nalishni bo'shatib olishni mo'ljallab xarakat qiladi.

Fmt iloji boricha tabiiy bo'lishi kerak, shundagina himoyachi bajarilayotgan xarakatning chinakam ekaniga ishonadi. Himoyachidan aylanib o'tib olgandan keyin to'pni gavda bilan to'sib olib, raqib to'pni olaolmaydigan xolatga o'tish lozim. Aylanib o'tishdan maqsad uni namoya qilishdangina iborat bo'lmasligi kerak. Aylanib o'tish hamma vaqt zarba berish, to'p uzatish, maydonning ayrim qismida miqdor ortiqligi hosil qilish va hokozalar uchun qulay sharoit yaratish imkonini beradigan vosita bo'lib qolishi lozim.

Darvozani mo'ljallab zarba berish. Bu barcha hujum xarakatlarini amalga oshirishning eng asosiy vositasi hisoblanadi. Ana shu «pirovard» xarakatlar taktik jihatdan mohirona ishlatilmasa, jamoaning yutib chiqishiga qaratilgan barcha urinishlar bekor ketadi.

Darvozani mo'ljallab zarba berish taktikasining umumiy asoslari:

1. Zarba berish oldidan darvozabonning pozitsiyasini mohirona baholash va uning yaxshi ko'rgan xarakatlarini bilish kerak.

2. Aniq o'yin vaziyatiga qarab zarba berish usulini to'g'ri tanlash lozim.

3. Bajarish xarakteri (kuchlilik, aniqligi, buramaligi, pastlatilganligi va xakozo) jihatidan aynan shu vaziyatda qulay bo'lgan zarbadan foydalanish zarur.

4. Zarba darvozabon uchun iloji boricha kutilmagan bo'lishi darkor.

5. Darvozani zabt etish uchun qulayroq joyda turgan sherikka to'p oshirib bergan ma'qul.

6. O'yinchi turli usullarda zarba berishni bilishi kerak. Darvozani mo'ljallab bosh bilan zarba berishni bilish nihoyatda muhim, chunki to'p xolati uzatilganda hujumni yakunlash uchun bu juda qo'l keladi.

To'p uzatish. To'p uzatish ikki o'yinchining biri ikkinchisiga to'p yo'naltirayotgandagi o'zaro xamkorlik bo'lib, buni futboldagi yakka va gurux xarakatlari o'rtasidagi oraliq gurux desa bo'ladiyu kimga, qachon va qanaqa qilib to'p uzatib berish masalasini xal qilayotgan, shuningdek

Birinchi faza – “o‘tish”, ya’ni mudofaadan tez hujum usulida hujumga o‘tishdagi tayyorgarlik xarakatlari. Bu xarakatlar to‘pni oldindagi o‘yinchiga tez uzatib berish va mudofaada qatnashgan hujum o‘yinchilarining hujum qatoridagi o‘z joylariga qaytishni o‘z ichiga oladi.

Himoya taktikasi. Himoyada uynashning umumjamoaa usludi shaxsiy, zona va aralish bo‘lishi mumkin. Biroq qisman bo‘lsa xam boshqa uslub elementlardan foydalanmasdan birgina uslubda uynayverish xato. Chunki bu xol himoya taktikasini qashshoqlashtirib qo‘yadi. Himoyada o‘ynash uslublarini himoyachlarning yakka xislatlari va imkoniyatlarini hisobga olib tanlash kerak.

Himoyada o‘ynashning taktik sa’nati raqibni qachon o‘z xoliga qo‘ymaslik va uni taqib etishni, qachon sheriklardan biriga berib yuborsh va qachon zonada o‘ynashni bilishdan iborat.

Mudofaa qilayotgan jamoaa xarakatlarining xammasi hujum taktikasining xususiyatlariga qarab uyushtiriladi. Mudofaaning yaxshi uyushtirilganligi jamoaga hujum xarakatlarini xam muvaffaqiyatli bajarish imkonini beradi.

Himoyada o‘ynish xilma-xil va ko‘p rejali bo‘lib, darvozani mudofaa qilishga, to‘pni qo‘lga kiritish uchun faol kurashish va hujum uyushtirishga qaratilgan bo‘ladi. Himoyadagi o‘yin xam hujumdagi singari yakka, gurux va jamoaa xarakatlaridan iborat.

Yakka taktika. Mudofaadagi xarakat bir gurux o‘yinchilarning to‘g‘ri straxovka qilishlariga, o‘zaro almashuvchanligiga va ularning bir biriga mos xarakatlarigina emas, balki himoyachilarning to‘pi bor va to‘pi yo‘q o‘yinchiga qarshi yakka xarakat qilish mahoratiga, yani himoyachining aniq vaziyatda uz «xomiy»ligidagi o‘yinchiga nisbatan qanchalik tug‘ri joy tanlashiga ham bog‘liq. Oqilona joy tanlash mudofaada muvaffaqiyatli xarakat qilishning asosi hisoblanadi.

To‘p boshqarayotgan o‘yinchiga qarshi xarakatlar himoyadagi yakka taktik xarakatlarga kiradi.

To‘pi bor o‘yinchiga qarshi barakatlar. To‘pi bor o‘yinchiga qarshi yakka o‘yin mudofaa taktikasiga, ya’ni raqib o‘yinchisini kuzatish va unga qarshi o‘ynashga asoslangan bo‘ladi.

o'yinchi zona printsipi doirasidan chiqadigan yakka (individual) vazifalarni bajarishi mumkin.

Tez hujumga qarshi himoya. Agar raqib tomondan hujumga o'tayotganda taktik vosita sifatida markaz bo'ylab yoki qanot bo'ylab to'p uzatib berishdan foydalanib, asosan tezjumga zo'r beradigan bo'lsa, himoyalananayotgan jamoa o'yinchilari mudofaaning birinchi bosqichida to'p boshqarayotgan raqibni faol hujum qilib, bunda quyidagilarga intilishlari kerak.

A) hujumning muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz chiqishini belgilaydigan birinchi uzatishga to'sqinlik qilish.

B) raqibni xato qilishga, eng yaqin turgan sheriklariga keraksiz uzatishlar qilishga majbur etash;

V) xar kim o'zi qo'riqlayotgan o'yinchisini juda yaqindan to'sib oladi, chunki to'pi bor o'yinchi oldi to'siq sherigiga to'p uzatmaydi, uzoq joydagi o'yinchiga to'p uzatishga urinish esa himoyachilarning to'p uchun kurashini osonlashtiradi.

Raqib faol manevr qilayotgandagi mudofaaning ikkinchi bosqichi qattiq shahsiy (personal) qo'riqlashni yoki (zona tizimidagi mudofaada) ayrim zonalarda paydo bo'lib turgan raqiblarni sinchiklab kuzatib, ularning hujumni rivoj toptirishga urinishlarini barbod qilishni nazarda tutadi.

Agar raqiblar maydon bo'ylab o'yinayotgan bo'lsa, himoya qatori o'yinchilari markaziy zonani mustaxkamlash va hujum qilish burchaklarini kichraytirish uchun jarima maydoniga zichroq to'planib oladilar. Bordiyu qanot bo'lib hujum qilinayotgan bo'lsa, unda himoya qatori o'yinchilari xujum yo'nalishi tomonga yaqinlasha borib, ishonchliroq qo'riqlash (straxovka qilish) maqsadida qarshi tomondan qanotni ko'pincha kimsasiz qoldiradilar. Birinchi xolatda, yani raqiblar markazdan hujum qilayotganda, qo'riqlash (straxovka qilish) orqaga qaragan burchak shaklida bo'lib, bunda orqa markaziy himoyachi bosh rol o'ynaydi ikkinchi xolda esa o'yinchi bilan faol kurashdan ozod darvoza tomonga yaqin burchak (diogonal) bo'ylab orqada turgan qanot himoyachisi xam qo'riqlash (straxovka qilish) uchun orqadagi markaziy himoyachi bab-baravar javobgar bo'ladi.

3.5. Himoya va hujum tizimining asosiy tasnifi

Tez hujumga qarshi himoya. Agar raqib tomondan hujumga o'tayotganda taktik vosita sifatida markaz bo'ylab yoki qanot bo'ylab to'p uzatib berishdan foydalanib, asosan tez hujumga zo'r beradigan bo'lsa, himoyalananayotgan jamoa o'yinchilari mudofaaning birinchi bosqichida to'p boshqarayotgan raqibni faol hujum qilib, bunda quyidagilarga intilishlari kerak.

A) hujumning muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz chiqishini belgilaydigan birinchi uzatishga to'sqinlik qilish.

B) raqibni xato qilishga, eng yaqin turgan sheriklariga keraksiz uzatishlar qilishga majbur etash;

V) xar kim o'zi qo'riqlayotgan o'yinchisini juda yaqindan to'sib oladi, chunki to'pi bor o'yinchi oldi to'siq sherigiga to'p uzatmaydi, uzoq joydagi o'yinchiga to'p uzatishga urinish esa himoyachillarning to'p uchun kurashini osonlashtiradi.

Raqib faol manyovr qilayotgandagi mudofaaning ikkinchi bosqichi qattiq shaxsiy (personal) qo'riqlashni yoki (zona tizimidagi mudofaada) ayrim zonalarda paydo bo'lib turgan raqiblarni sinchiklab kuzatib, ularning hujumni rivoj toptirishga urinishlarini barbod qilishni nazarda tutadi.

Mudofaaning uchinchi bosqichida to'p va o'yin joyi uchun bevosita kurash nazarda tutiladi.

3-orqa markaziy himoyachi ochilib chiqqan 9-o'yinchiga yo'naltirilgan to'pni olib qolgan 3-himoyachi to'pni olib qo'yganiga qaramay, 9-o'yinchi 7-o'yinchining va qisman 6-o'yinchining yordamida to'p uchun kurashni davom ettiradi.

Tez hujumga qarshi himoyaga bo'lgan asosiy talablar:

1. To'pni yana qo'lga kiritish yoki raqibning uzoqqa birinchi to'p uzatishiga xalaqit berish uchun, albatta to'p uchun kurashga kirishish.

2. Raqiblarning tezkor manyovr qilishi oldini olish bilan bir vaqtda maydonning hal qiluvchi qismlarida o'yinchilar gruppalarini ko'paytirish hisobiga darvoza tomon o'tadigan hamma yo'llarni yopib qo'yish uchun ikkinchi va uchinchi bosqichlarda o'yinchilar aniq harakat qilishlari.

6. Raqib zarba berayotgan paytda o'z darvozasi tomonga chiqish. Raqib qaytgan to'pga zarba berib, darvozani zabt etmasligi uchun raqib to'pga zarba berayotganda undan oldin o'z darvozasi tomonga chiqib olish kerak.

3.6. O'yin texnikasining o'zlashtirishga qarab taktik maqsad qo'yish

Guruh taktikasi. Butun futbol o'yini boshdan oyoq kombinatsiyalar asosiga qurilgan bo'lib, o'yinning mazmuni hain aslida shu kombinatsiyalardan iborat. Uyin vaqtida qayta takrorlanmaydigan holatlar ko'p uchraydi. Bu hollar har birining o'z asosi bor. Bunday asoslarni har bir o'yinchi, eng avvalo himoyachilar bilishi va tushunishi lozim. Shunda taktik rejada hujumchilarga qarshi harakat qilish va zarur usullar qo'llanish oson bo'ladi.

Mudofaadagi guruh o'yinining asosiy mazmuni himoya o'yinchilarining hujum qilayotgan raqiblariga qarshi uyushgan harakatlari hisoblanadi. Mudofaadagilar o'zining raqib bilan yakkamayakka kurashayotgan har bir sherigiga yordam beradi yoki yordam berishga tayyor turadi. Shunday qilib, sherigiga bevosita va kerakli yordam berishdan tashqari, straxovka qilish ham uyushtiriladi. Mohirlik bilan joy tanlash esa aniq hamkorlik qilishga yordam beradi.

Himoyadagi guruh taktikasi darvozaga xavf solayotgan har qanday raqibga qarshi guruh bo'lib harakat qilishni nazarda tutadi va sheriklariga yordam berishga qaratilgan bo'ladi. Straxovka, shuningdek «devor» va «kesishuv» kombinatsiyalariga qarshi harakatlar himoyada ikki o'yinchining hamkorlik qilish usullariga kiradi. Maxsus uyushtirilgan qarshi harakatlar chunonchi, «devor» yasash, sun'iy «o'yindan tashqari» holat hosil qilish va darvozabon ishtirokidagi harakatlar uch va undan ortiq o'yinchining hamkorlik qilish usullariga kiradi.

Yordam qilish (straxovka). O'yin vaqtida o'z sherigiga yordam berish usullaridan biri straxovka hisoblanadi. Himoyada yordam berishning to'g'ri va vaqtida bo'lishi uning mustahkamligi va ishonchliligining garovidir. Yordam qilish uchun tanlangan joy zarur

hollarda sherik yo'l qo'ygan xatoni tuzatadigan bo'lishi kerak. Bunday joy hamma vaqt orqada, o'yinchining o'z darvozasiga yaqinroq joyda bo'ladi.

«Devon», «kesishuv», «to'pni tegmay o'tkazish» va «bir tegishdayoq uzatish» kombinatsiyalariga qarshi kurashish mudofaadagilar uchun anchagina murakkab bo'lishiga qaramay, himoyachi bir o'zi va mudofaadagi sheriklari bilan kelishib o'ynab, bu kombinatsiyalarga qarshi muvaffaqiyatli harakat qila oladi.

«Devon» kombinatsiyasiga qarshi harakat. «Devon» kombinatsiyasiga qarshi kurashda bu kombinatsiya qaerda bo'layotganini hisobga olish kerak. Ba'zan hujumchilardan birini juda yaqin qo'riqlashdan voz kechib, zonada o'ynagan yoki «devon» kombinatsiyasini amalga oshirishga bo'sh joy qoldirmaslik maqsadida mudofaa kuchlarini jarima maydoni yaqiniga to'plagan ma'qul bo'ladi. Birinchi uzatilgan to'pni olayotgan raqibga nisbatan joyni tanlash bu kombinatsiyaga qarshi harakatdagi asosiy payt hisoblanadi. To'pni tepib chiqarib yuborishni, raqibning javob uzatishini qiyinlashtirishni yoki uni dastlabki rejasidan qaytishga majbur qilishni mo'ljallab raqib yaqinidan joy tanlash kerak. Bunda orqadagi o'yinchining vazifasi juda muhim bo'ladi. O'yin jarayonlarining keyin qanday bo'lishi ko'p jihatdan uning kombinatsiya qanday davom etishini ko'ra bilishiga, shuningdek vaqtida yordamga kela bilishiga bog'liq.

«Kesishuv» kombinatsiyasiga qarshi harakat. Bu kombinatsiya darvozaga taxdid solish nuqtai nazaridan «devon» kombinatsiyasidek xavfli emas. Odatda bu kombinatsiya darvozadan ancha uzoq qo'llanilib, asosan tashabbusni saqlab turishga qaratilgan bo'ladi. «Kesishuv» paytida himoyachilar o'zi qo'riqlayotgan o'yinchilarning harakatiga, ayniqsa to'p bilan qolgan o'yinchining harakatiga qattiq e'tibor berib, darvoza yo'lini to'sib olganlari ma'qul.

«To'pni tegmay uzatish» kombinatsiyasiga qarshi harakat. Bu kombinatsiya jarima maydoni doirasida eng samarali bo'ladi. U kutilmagan harakatlarga, asoslangan bo'lganligi uchun ham himoyachilar nihoyatda ehtiyot bo'lishlari kerak. Odatda, o'zi qo'riqlayotgan o'yinchi bilan ozgina fursat qarovsiz qoldirilgan

O'z taraqqiyotida eng o'zgaruvchani yakka taktikadir. Burama zarba berish, to'p taxtash, fint qilish singari texnik usullarning yangi-yangilari paydo bo'lib, ular yakka taktika vositalari bo'lib qoladi. Bu erda taktik echimlarni amalga oshirish vositalari nisbatan tez o'zgarib turadi. Chunki hujumning yangi vositasi topildimi, shundan keyin mudofaaning yangi vositasi yordamida uni bartaraf etish yo'li ham topiladi. Jamoa o'yinini uyushtirish esa boshqa gap. Taktik tizimlar ham jamoa o'yinining ifodasi hisoblanadi. Odatda, hujum bilan himoyadagi kuchlar nisbatiga e'tibor yaxshi balilgan bo'lsa, o'yim juda qiziq o'tadi. Biroq qaysidir bir murabbiy mudofaada jamoa harakatlarini uyushtirishning yangi variantini ishlab chiqdi deylik. Ma'lum vaqtgacha mudofaa hujumdan ustun kelib yuradi. Vaqti kelib qarshi chora tariqasida hujum harakatlarini uyushtirishning zarur usuli ishlab chiqiladi. Shunday qilib, bir taktik tizim o'miga boshqa, rivojlangan tizim vujudga keladi. Lekin, yakka taktik harakatlarda yangiliklar tez-tez paydo bo'lib tursada, batamom o'yin taraqqiyotiga bog'liq bo'lgan taktik tizimlar rivojlanishga qarab vaqti kelib o'zgaradi.

Hozirgi taktik tizim (sistema)lar. Hozirgi futbol taktikasi o'yinchilardan texnik jihatdan mohir bo'lishni va ularning taktik tafakkuri rivojlangan bo'lishinigina emas, balki funksional imkoniyatlari ortiq bo'lishini ham talab qiladi.

O'yinchilar harakatchanligini, universalligini oshirish va o'yinni yanada aniqroq uyushtirish hisobiga jamoaning hujum qudratini kuchaytirish tendentsiyasi zamonaviy futbol taraqqiyotidagi bosh yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Futboldan X jahon chempionatida o'yinni yangicha uyushtirish printsipti, ya'ni total futbol printsipti e'tirof etildi.

Total futbol deganda hamma o'yinchilarning uyushqoqlik bilan harakat qilishi, hujumdagi va mudofaadagi har qanday holatda ularning juda faol bo'lishi tushuniladi. O'yinchilarning universalligi total futbolning muhim xususiyatidir. Bunda ham hamma futbolchilar ilgarigidek aniq o'yin joyi (pozitsiyasi)da bo'ladilar. Biroq o'yin davomida zarurat bo'lganida o'yinchilar o'zaro almashinib o'ynaydilarki, bu hol hamma

joylarga chiqqan, qatorlar bir-biridan uzilib qolishiga yo'l qo'ymaslik; raqiblarni operativ kenglikdan mahrum qilish imkonini beradi.

O'yinchilar uzluksiz harakatda bo'ladilar, juda ko'p improvizatsiya qilib o'ynaydilar va o'yin xarakterini jamoaga kerakli yo'nalishda to'satdan va tez o'zgartira oladigan bo'ladilar.

Yuksak darajadagi tezkor texnika, o'yin maromi va sur'atini boshqara bilish, manyovrchanlik bugungi kunda o'yinchilarning alohida qatorlar orasidagi tafovutni yo'qotishga yordam beradigan, o'yinchilar o'zaro almashib o'ynashga, ya'ni ular tayyorgarligini universallashtirishga imkon beradigan yakka va texnik xislatlari hisoblanadi.

Hozirgi futbolda hujum ham, mudofaa ham yalpi bo'lib, yakka o'yin uslublari bilan qo'shib olib boriladi. Bunday «balanslangan» futbol juda samarador va tomoshabop bo'ladi. Turli qator o'yinchilarining o'zaro almashib o'ynashlari mudofaaga xalal etkazmay turib yarim himoyachi va himoyachilardan hujumda foydalanish imkonini beradi.

Hozirgi futbolda ayrim «yulduz»larning yakka harakatlari jamoa o'yiniga tobora ko'p bo'ysundirilmoqda. Biroq, bu jamoada etakchilik qiladigan kuchli o'yinchilarning rolini zarracha ham kamaytirmaydi. Shuningdek improvizatsiya qilish ham endilikda yakka emas, balki jamoa xarakterda bo'lib, bu jamoa harakatlariga kutilmaganlik tusini berib, raqiblar rejasini buzib yubormoqda.

O'yin uslubi deganda yakka o'yinga, bir jamoaga yoki umuman biron mamlakat futboliga xos, boshqalardan farq qiladigan alomatlar yig'indisini tushunish kerak.

Uslub bu o'ynayotganlarning psixik va jismoniy xislatlari, ularning o'yin olib borishdagi texnik-taktik madaniyati ifodasidir. Masalan, sobiq ittifoq futbolining uslub xususiyatlariga eng avvalo o'yinni jamoa printsiplari asosida uyushtirishni kiritish mumkin. Jamoaviylik asosida esa, o'z navbatida, yakka mahorat namoyon bo'ladi, jamoaning barcha imkoniyatlari ishga tushadi.

O'yin taktikasi, tizimi va uslubi uzviy bir butunlik bo'lib, o'zaro bir-birini to'ldirib turadi.

Hozirgi mavjud o'yin uslublari va taktik sxemalar o'yin jarayonida turlana oladigan universal o'yin tizimi yaratishga intilish borligi haqida gapirish imkonini beradi.

Yangi, zamonaviy 1+4+2+4 o'yin tizimiga o'tish 50-yillardagi futbol taktikasi evolutsiyasiga yakun yasadi, desa bo'ladi.

Yangi tizimning «uch himoyachili» klassik tizimidan asosiy farqi to'rtta qator o'rniga uchta qat'iy qator tashkil topib, ulardagi o'yinchilarning taktik vazifalari aniq belgilab qo'yilganligidan iborat. Endi futbolda hujum qiluvchi kuchlar bilan mudofaa qiluvchi kuchlar taxminan teng bo'lib qoldi. Yangi tizimda orqa qator to'rt himoyachidan – o'z darvozasi ro'parasidagi zonada o'ynovchi ikkita (chap va o'ng) markaziy himoyachidan va sal oldinroqda o'ynovchi ikkita qanot himoyachisidan iborat. Ularning hammasi mudofaada o'ynashning zona tamoiligiga rioya qiladi. Oldingi qatorda asosan oldinda o'ynovchi ikkita markaziy hujumchi va ikkita qanot hujumchisi bo'ladi.

O'yinchilarning yangicha joylashtirilishi jamoa hatarlari orasida yangicha taktik bog'lanishlar yuzaga keltirdi. Jabha bo'ylab va ichkariga bog'lanishlar ko'paydi. To'g'ri, yangi tizim qanot himoyachilari o'yiniga uncha ta'sir etmadi, ammo boshqa o'yinchilarning funktsiya va vazifalari anchagina o'zgardi. Masalan, mudofaaning markazi ikkita markaziy himoyachiga ishonib berildi. Qanot himoyachilari singari bular ham zona mudofaasi tamoillariga rioya qilib, o'zlari qo'riqlaydigan o'yinchilarni darvozani zarbga tutish mumkin bo'lgan masofada qarshi oladilar. Bunda o'zaro yordam qilish alohida rol o'ynaydigan bo'lib qoldi.

O'rta qator o'yinchilarining asosiy vazifasi himoyachilar bilan hujumchilar o'rtasida bog'lanish bo'lishini ta'minlashdan, shuningdek u yoki bu tomonga faol yordam berishdan iborat. Shuning uchun o'rta qator o'yinchilaridan biri bog'lovchilik (dispatcherlik) vazifalari bajaradigan yarim hujumchi bo'ladi. Bu futbolchining texnik mahorati yuksak va taktik tafakkuri a'lo darajada bo'lishi kerak. Uning sherigi esa ko'proq mudofaada ishonch bilan o'ynaydigan yarim himoyachilik qiladi.

Hujum qatoridagi ikkala qanot hujumchisi ham qat'iy o'z joyida o'ynab, jabha bo'ylab kamdan-kam haraqat qiladi. Raqiblar hujumi chiqmay qolgandan keyin himoyachilar bilan aloqa saqlanishi uchun qanot hujumchilari tezda orqaga qaytib keladilar. Markaziy hujumchilar esa aksincha, maydonning kengligi bo'ylab manyovr qilib, bir-biri bilan joy almashib o'ynaydilar, qanot hujumlariga kerakli yordam beradilar, lekin hujumni yakunlashda eng faol qatnashadilar. Hujum chiqmay qolgandan keyin markaziy hujumchilar maydon markazidagi o'zlarining dastlabki joylariga qaytadilar.

Hujum vaqtida mudofaada ko'p o'yinchi to'plangan va mudofaadagilar bilan hujumdagilar son jihatdan teng bo'lgan sharoitda hujumchilar himoyachilarning doimiy nazoratida bo'lganligi uchun ularda keskin manyovr qilishga keraklicha keng joy yo'qligini 1+4+2+4 tizimining kamchiliklaridan deb hisoblash kerak. Shuning bilan birga mudofaa vaqtida bitta qatorda turadigan ikki o'yinchi nazoratidagi markaziy zona, qo'riqlash (straxovka) uyushtirish murakkabligi sababli, etarlicha mustahkam bo'lmaydi.

O'yinchilarni ularning har biriga yuklama teng tushadigan qilib joylashtirishni izlash yangi 1+4+3+3 tizimi i paydo bo'lish sabablaridan biridir. Bundan tashqari, o'rta qatorni mustahkamlash maydon o'rtasini tuzukroq nazorat qilish imkonini berardi.

1+4+2+4 tizimida o'ynashga nisbatan 1+4+3+3 tizimida o'ynashning taktik mazmunidagi asosiy farq jamoa hujum va mudofaa harakatlarining tejjik (operativ) masofasi anchagina uzayganligi deb hisoblash mumkin. Hujum bilan yarim himoya aralashib ketdi, ya'ni hujumchilar bilan yarim himoyachilarning harakat zonolari aniq chegaralanmay qoldi. Bu esa hujumchilarning bir qismi mudofaaga o'tishi va yarim himoyachilarning hujumdagi faolligi oshishi hisobiga mumkin bo'ldi.

Mudofaada aralash uslubga alohida e'tibor berilishi esa qanot himoyachilariga zonada bema'lol harakat qilish, eng yaqindagi sherigini qo'riqlash (straxovka qilish), maydon o'rtasi bilan aloqa o'rnatishga chiqish, shuningdek hujumga qo'shilish imkonini beradi.

Markaziy himoyachilar joylashuv ko'rishini o'zgartirib, «zinapoya» bo'lib joylashadilar, ya'ni ulardan biri oldinroqqa chiqib, ikkinchisi ilgari joyida «erkin himoyachi» bo'lib qoladi. Oldingi himoyachi markaziy hujumchiga ko'p e'tibor beradi, uning harakatlanishini kuzatib boradi va u bilan yakka-yakka kurashga kirishadi. Orqadagi himoyachi esa sheriklarini qo'riqlashni ta'minlaydi va mudofaa markazidagi muhim joyda o'ynaydi. Bu o'yinchilar yuzaga kelgan sharoitga qarab o'yin davomida o'rin almashib turadilar.

O'rta qator o'yinchilari hujum va mudofaa harakatlarida faol qatnashishdan tashqari hujumchilarga raqiblar mudofaasini yorib o'tish uchun imkoniyat yaratib beradilar. Bunda dispetcher, ya'ni kombinatsiyani boshlovchi futbolchining o'rni alohidadir.

Hujum qatoridagi uch o'yinchi to'rtta himoyachi nazoratida bo'ladi. Demak, jabha bo'ylab ular orasi ancha cho'zilib, bir-biriga bog'liqlik ancha bo'shashadi. Biroq, hujumchilar hujumda siniq chiziq tamoiliga rioya qilib, yon hamda maydon uzunasi bo'ylab manyovr qilib, himoyachilardan qutulish yo'llarini topibgina qolmay, balki hujum uzoq masofa bo'ylab davom etishini hamda zvenolarda bog'liqlik bo'lishini ta'minlab beradilar.

1+4+3+3 tizimidagi jamoa harakatlar uchun keng ko'lamli manyovrlar, maydon o'rtasidan o'tishda uzoq masofaga to'p uzatib berishlar va bir-ikki tegishdayoq to'p uzatiladigan taktik kombinatsiyalardan foydalanib o'tkaziladigan tez hujumlar xarakterlidir.

Futbol taktikasi rivojlanishining davom etishi 1+4+4+2 tizimi paydo bo'lishiga olib keldi. Buning xususiyati shundaki, unda o'rta qator to'rt kishidan iborat bo'ladi. Bundan tashqari, o'rta qator bilan himoya qatori o'yinchilari o'rtasida yuklama bir tekisroq taqsimlangan bo'ladi.

O'rta qatomi mustahkamlaganda maydon o'rtasida o'yinchilar ko'payib ketadi. Mudofaada zonada o'ynash mumkin bo'lib, himoyachilarning harakatlari tezkorroq, manyovrchanroq bo'lib qoladi. Raqiblar oldingi qatordagi ikki-uch o'yinchining har qanday harakatlanishi hamma vaqt o'rta himoyachining nazoratida bo'lishi shunday qilishga yo'l qo'yib beradi.

.. Bu tizimda «sof» forvardlar ikkitagina bo'lib qolganiga qaramay, hujumda faol ishtirok etuvchi futbolchilar besh-oltitaga etadi. Ular maydonning turli nuqtasidan hujum qilaveradilar. O'yinchilar yakka emas, balki jamoa tarzda ham harakat qila oladilar, bunda jamoa manyovrlari raqib uchun kutilmagan bo'lib qolaveradi va o'yin taktikasini o'zgartirib turish imkonini beradi.

Mudofaa qatori son jihatdan o'zgartirilmagan bo'lsa ham taktik rejada olg'a tomon bir qadam tashlandi. Himoyachilar o'zlarining odatdagi mudofaa harakatlaridan tashqari, goho-goho emas, balki butun o'yin davomida jamoaning hujumkorlik ishlarida qatnashadilar.

Mudofaada o'ynaganda jamoa ko'pincha zona uslubiga rioya qiladi.

O'rta qator jamoaning negizi hisoblanadi. Maydon o'rtasida qudratli to'siq hosil qilish maqsadida bir guruh o'yinchilar shu erga yig'iladi. Bufer o'yinchilar soni hisobigagina emas, balki hujum va mudofaadagi vazifalariga qarab ham tuziladi. Uyushtiruvchilik vazifasi asosan o'rta qator o'yinchilarida bo'ladi. Ular odatda, maydonning har qanday nuqtasida ishonch bilan o'ynaydigan, universal futbolchilar bo'ladi. Ularning o'yini to'pni uzoq vaqt boshqarib turishga, ko'p yurishli kombinatsiyalarga, a'lo darajada hamkorlikka asoslangan bo'ladi. Ular hujumchi va himoyachilar bilan tez-tez almashib o'ynaydilar, kombinatsion imkoniyatlar izlab topadilar, aldab o'tish va qisqa masofaga to'p uzatib berishni bajonidil qo'llaydilar. O'rta qator o'yinchilari maydon o'rtasida hujumga tayyorlayotganda barcha yo'nalishlarda o'rtacha va qisqa masofalarga to'p uzatish vositasida hujumning rivojlanish yo'nalishini o'zgartiradilar. Ular raqib tomon mudofaasidagi zaif joylarni qidirib, kamroq tezlikda ko'p yurishli kombinatsiyalar qiladilar, keyin maksimal tezlikda kombinatsiya qilib, o'yinchilardan birini zarba berish joyiga chiqaradilar.

Hujum qatori qanotda ham, markazda ham o'ynay oladigan ikki o'yinchidan iborat bo'ladi. Ularning harakatlanishlari va manyovrlari sheriklari uchun o'ynaydigan kengroq joy va zarba berish joyiga oldindan o'rganib qo'yilganidek kutilmaganda chiqish uchun imkoniyat yaratib berishga qaratilgan bo'ladi. Eng ko'p yuklama hujumchilarga

tushadi, chunki ular nihoyatda katta tezlikda o'ynaydilar va to'xtovsiz harakatda bo'ladilar.

3.7. Yakka tartibda guruh va jamoa bo'lib hujumda va himoyada harakat faoliyati:

Hujumchilar somi oz-ko'p bo'lgandagi hujum harakatlari.
To'rt hujumchi bilan hujum qilish. To'rtta hujumchi bilan bo'ladigan hujumda qanot-lardan foydalangan ma'qul. Tezkorlik xislatlari yuksak bo'lgan qanot xujumchilari yakka kurashda yoki eng yaqin turgan sherigi yordamda uni qo'riqlayotgan o'yinchini dog'da qoldirib, ilgari lab keta boshlaydi.

Bunda quyidagicha harakatlarni amalga oshirishi mumkin:

a) darvoza chizig'i yaqiniga chiqish va to'pni bosh qo'yib hujumni yakunlash uchun mumkin qadar uzoqdagi ustun yaqiniga tepalab uzatish;

b) darvoza chizig'i yaqiniga chiqib, keyin sherigi zarba berishini yoki raqib oyog'idan rikoshet bo'lishini mo'ljallab to'pni darvozaning uzunasiga yoki sal orqaroqqa pastdan g'izillatib berish;

v) qanot hujumchisining darvoza ro'parasida zarba berish joyiga chiqishi, ya'ni «burchak kesib» chiqishi.

Markaziy hujumchilarning asosiy vazifalari – markazdan yorib o'tishni uyushtirish. Darvozani zabt etishga qulay joyda bo'lganlari uchun ular aylanib o'tishlar va sherik bilan hamkorlik qilishlarni birga qo'shib olib borishdan keng foydalanib, dadil, keskin harakat qilishlari kerak. Bu ixtisosdagi o'ynichilar darvozaabondan yoki shtangadan qaytgan to'plarni qayta urib kiritishga, darvozani mo'ljallab zarba berish uchun paydo bo'lib qolgan ozgina imkoniyatdan ham foydalanib qolishga hamma vaqt tayyor turadilar. Agar hujum markazdan bo'layotgan bo'lsa, unda markaziy hujumchilar sohta manyovrlardan va joy almashinishlardan foydalanib, o'zgaruvchan tezlikda o'yiab, zarba beradigan joyga ochilib chiqishga harakat qiladilar. Markaziy himoyachilardan birining orqasidan ochilib chiqish eng foydali ochilish hisoblanadi. O'rta qator o'yinchisini hujumga qo'shib kombinatsiya

bo'lmasa, ikkita hujumchili sxema ochiqdan-ochiq mudofaa sxemasi bo'lib qoladi, oqibatda o'yin davomida tashabbusni qo'lga olishni qiyinlashtirib qo'yadi.

Bu sxemadagi asosiy taktik variantlardan biri sheriklardan birining (qanot himoyachisining, o'rta o'yinchisining) hujumga faol qo'shilishi uchun biron qanotni sun'iy bo'shatib qo'yishdir. O'rta qatordagi to'rt o'yinchining deyarli har biri hujumchi vazifasini zimmasiga ola biladi. Bu yakka tarzdagina emas, balki ikki, uch kishi bo'lib improvizatsiya qilish imkonini yaratib, maydonning turli joyi va nuqtalaridan muvaffaqiyatli hujum qilishga yordam beradi.

Hujumchilar hujumni tayyorlashda maydonning eni bo'ylab ko'p manyovr qiladilar. Ular tez hujum paytida o'yinni keskinlashtiradigan qilib uzatilgan to'pni olib, zarba joyiga chiqish imkonini yaratadilar yoki o'ziga xos «ochiqlik»lar sheriklar kelib qo'shilishi uchun bo'sh zonalar hosil qiladilar. Bu «ochiqlik»larga o'rta qator o'yinchilari, qanot himoyachilari va hatto markaziy himoyachilar uzliksiz yorib kirib turadilar. Bulaming hammasi orqadagi ahvoldan xavfsiramaydigan va ko'p yurishli kombinatsiyalarda hamkorlik qiladigan 5 – 6 faol o'yinchi hujumga qo'shilib, tadrijiy hujum qilishiga qulaylik yaratadi.

Hujumda o'rta qator o'yinchilariga juda muhim o'rin ajratilgan. Ular hujum harakatlarini uyushtiribgina qolmay, balki ko'pincha hujumni yakunlaydilar ham. Vazifasi hujumda muntazam ravishda va o'ylab ishtirok etishdan iborat qanot himoyachilari ham ko'tarinki faollik bilan harakat qiladilar. Ular yo qanot hujumchilari singari harakat qilib, qanotdan o'tib boradilar, yoki ikkinchi eshelonda harakat qilib, sheriklarini quvvatlab turadilar.

Markaziy himoyachilarning hujum harakatlaridagi vazifasi ham ortib, ular raqiblar mudofaa qatoriga tez-tez yorib kiraveradigan hamda nisbatan «nazoratsizliklari»dan foydalanib, zarba berish joyiga tez-tez chiqadigan bo'lib qoladilar. Shunday paytlarda ular darvozani zabt etishga urinib ko'radilar yoki mudofaadagi o'yinchilarni chalg'itib, sheriklarining harakati uchun qulay sharoit yaratib beradilar.

Javob hujumi uyushtirish. O'yin vaqtida to'pni qo'lga kiritgandan keyin darvozabon uni qo'li bilan uzatib, javob hujumi

harakatlari boshlab beradi yoki oyoq bilan tepib uzatadi. Bunda qo'l bilan tashlangan to'p sherikka juda aniq yo'naltirilsa ham, qisqa masofaga etib borishini (to'g'ri, to'pni qo'l bilan 30 – 40 m ga etkazib beradigan darvozabonlar ham bor), tepilganda esa masofa uzaysada, etkazib berish aniqligi kamayib ketishini hisobga olish kerak.

Darvozabon javob hujumi boshlanayotganda muayyan taktik vazifani hal qiladi, chunki bu vaqtda uning sheriklari jamoa harakatlarining taktik rejani amalga oshirish uchun eng qulay joyga chiqish niyatida manyovrlar qilishayotgan bo'ladi. Bu vazifaning to'g'ri hal etilishi jamoaga tashabbusni qo'lda saqlash, o'zi uchun qulay o'ym sharoitida o'ynashga raqibni majbur qilish imkonini beradi. Darvozabon javob hujumini uyushtirayotganda undan nima talab qilinishini yaxshi bilishi kerak. Agar jamoa qanot hujumchilarining tezkor harakatlaridan bot-bot foydalanayotgan bo'lsa, to'pni qanotdagi uzoq joyga uzatib bergan ma'qul.

To'pni o'yinga kiritish usulini tanlash yoki javob hujumini boshlashda darvozabon uchun quyidagilar:

- darvozadan tepish yoki darvozabon boshlaydigan javob hujumida jamoa harakatlarini uyushtirish rejasi;

- o'yindagi vaziyat va sheriklardan har biri joyini qanchalar tez baholay bilishi;

- o'z hujumchilarining «neytral to'p» uchun raqiblarga qarshi, ayniqsa havoda yakkama-yakka kurashi natijalari qandayligi (agar himoyachilar osongina yutib chiqishayotgan bo'lsa, to'pni tepalab maydon markaziga tepib bergan va aksincha, raqib to'pni yo'lda tutib qolishga intilib o'ynayotgan bo'lsa, unda to'pni uzoq joyga, himoyachilar orqasiga uzatib berishdan foydalanish mumkin va hokazo);

- o'z darvozasi xavfsizligini (ayniqsa qo'l bilan to'p uzatayotganda) maksimal saqlab qolish vazifasi asos bo'ladi.

Sheriklar faoliyatini boshqarish. Hozirgi vaqtda butun jamoaning hujum qilishini va ayniqsa mudofaasini uyushtirishni boshqarmaydigan darvozabonni tasavvur ham qilib bo'lmaydi. Darvozabon o'yin vaziyatini tezgina baholab, hujumning qanday yo'nalishi haqida, straxovka qilish uchun qanday joylashib olish

to'g'risida sheriklariga qisqa va aniq ko'rsatma berishi shart. Bu ishni u to'pni e'tibordan chetda qoldirmay, hatto o'zi kurash olib borayotgan paytlarda ham qilishi kerak. Mudofaada ishonch bilan harakat qilish, mudofaaning muhim va mustahkam bo'lishi ko'p jihatdan darvozabon bilan himoyachilarning (birinchi g'olda markaziy himoyachilarning) bir-birlarini nihoyatda yaxshi tushunishlariga bog'liq. Bevosita darvoza yaqinida jarima yoki erkin to'p tepilayotganda, shuningdek, burchakdan tepish paytlarida «devor» yasashga darvozabonning bir o'zi boshchilik qiladi.

Darvozabonning taktik tayyorgarligini takomillashtirishda quyidagilar ko'zda tutitishi:

a) tanlanadigan harakatlarni belgilab olish aniq, vaqtida va tez bo'lishi;

b) darvozada, jarima maydonida mo'ljal ola bilishi;

v) yuksak mahorat bilan «o'yinni uqiy bilish», ya'ni mudofaa va hujumda o'yin sharoitini a'lo darajada tushunish asosida sheriklar bilan hamkorlik qila olishi kerak.

Hujum taktikasi. Hujum taktikasi deganda to'p ixtiyorida bo'lgan jamoaning raqib darvozasini zabt etish uchun qiladigan harakatlarini uyushtirish tushuniladi. Hujum harakatlari tuzilishining xilma-xilligi, hujum rivoji sur'atining, asosiy yorib o'tish yo'nalishining o'zgartirilishi, nihoyat, yakkama-yakka kurash, texnik usullarning xilma-xil bo'lishi bularning hammasi hujumni barbod etishga intilayotgan himoyachilarni nihoyatda qiyin ahvolda qoldiradi.

Hujumdagi harakatlar yakka harakatlarga, guruh harakatlari va jamoa harakatlariga bo'linadi.

Yakka (individual) taktika – hujumdagi yakka taktika bu futbolchining muayyan maqsadni ko'zda tutgan harakatlari, uning mazkur o'yin vaziyatida bir qarorga kelish mumkin bo'lgan bir qancha imkoniyatlardan eng to'g'risini tanlay bilishi, futbolchining to'p o'z jamoasida bo'lganda raqibning diqqat-e'tiboridan chetga chiqa olishi, o'zi va sheriklari uchun o'ynaydigan bo'sh joy topishi hamda paydo qila bilishi, kerak bo'lib qolgan taqdirda esa himoyachi bilan kurashda g'olib chiqishiga asoslanadi.

To'psiz harakatlar – to'psiz harakatlar quyidagilardan: ochilish, raqibni chalg'itish va maydonning ayrim qismida o'yinchilarning soni jihatdan ortiqqligini yaratishdan iboratdir.

Ochilish – bu futbolchining sheriklaridan to'p olish uchun sharoit qulay bo'ladigan joyga o'tishi. «Ochilish» taktik harakati uchun hujumchi u yoki bu vaziyatning qanchalar qulayligini juda yaxshi baholay oladigan bo'lishi kerak. Eng qulay joyga vaqtida chiqib olish hujumchi va unga qarshi o'ynayotgan himoyachining tezkorlik xislatlariga, sheriklarning harakatiga va boshqa omillarga bog'liq bo'lishi mumkin. Muvaffaqiyat ko'p jihatdan hujumchining to'p qabul qiladigan joyga qanchalar tez chiqib olishiga va to'p olgandan keyin qanday harakat qilishiga bog'liq.

Hujumchilar asosan maydon bo'ylab manyovr qilib, to'psiz harakatlanib yuradilar. Manyovr qilish – bu futbolchining ochilib chiqishga va raqibni chalg'itishga qaratilgan ko'p martalab joy almashtirishi. Hamma harakatlarning natijasi, o'yinning qanday tugashi, o'yinchilar qanchalar to'g'ri joy tanlashiga, bog'liq.

Qanotda o'ynaydigan hujumchining qanday ochilgani ma'qulroq ekan. 3-o'yinchi to'pni qanotga uzatib bermoqchi uning sherigida ochilishning ikkita varianti bor:

a) to'pning himoyachi orqasiga, uzoqdagi bo'sh joyga uzatilishi uchun qulay sharoit yaratib, himoyachi bilan qariyb bir chiziqda chiqish (bu variant hujumchi himoyachiga nisbatan tez yugura olsagina ish beradi);

b) o'zi bilan himoyachi orasidagi masofani uzoqlashtirib hamda shundoqqina oyog'iga uzatib berishlari yoki «chala» uzatishlari uchun sharoit yaratib, o'z darvozasi tomon harakatlana boshlash.

Sheriklaridan hech biri markazdan hujum qilmayotgan bo'lsa, qanot hujumchisi raqib darvozasiga bevosita xavf solish uchun eng qulay joyga chiqib, butun maydon kengligi bo'ylab ochilishi mumkin. Hamma hollarda ham futbolchi joy tanlashda quyidagilarga amal qilishi kerak:

1. Ochilish raqib uchun kutilmaganda va katta tezlikda ijro etilishi kerak. Bu himoyachidan uzoqlashib, to'p olish uchun ma'lum darajada ortiqcha vaqt yutish imkonini beradi.

2. Ochilish hali to'p tegmagan sheriklar harakatini qiyinlashtirib qo'yimasligi lozim.

3. To'p tekkan o'yinchiga ortiqcha yaqinlashib borish tavsiya etilmaydi bu hujum rivojlanishini sekinlashtirib qo'yadi.

4. «O'yindan chiqib qolmaslik» uchun juda ehtiyot bo'lish zarur.

Raqibni chalg'itish. – bu sheriklariga yakka harakat uchun qulay sharoit yaratib berish maqsadida futbolchining harakatlanishi. Qo'riqchisini ergashtirib ketish maqsadida ma'lum zonaga soxta harakatlana borib, yo to'pi bor o'yinchining yoki darvozaga bevosita xavf solish uchun qulay joyda turgan sherigining bemalol harakat qilishini ta'minlab berish yaxshi manyovr hisoblanadi.

Hujumchi o'yinchilarning qanot himoyachilari hujum qilishi uchun bo'sh zona hosil qiladigan chalg'itish harakatlari muhimdir. To'p 8-o'yinchida, 9-va 7-hujumchilar chap tomonga harakatlab, qo'riqchilarini ergashtirib ketadilar, 2-qanot himoyachi hujumga bemalol qo'shilishi uchun zonani ochiq qoldiradilar. Bu paytda maydonning darvozani zabt etish eng qulay qismiga to'p uzatish uchun juda yaxshi imkoniyat yuzaga keladi.

Hujumchi o'yinchilarning ikkinchi eshelondan hujum qiluvchi 8-o'yinchiga qulay sharoit yaratadigan chalg'itish harakatlari ko'rsatilgan. 9- va 4-o'yinchilar oldinlab yon tomonga keskin yugurib, himoyachilarni ergashtirib ketadilar, 8-o'yinchiga yanada ilgarilab borish va darvozaga qarata zarba berishi uchun yaxshi sharoit yaratib beradilar. Agarda himoyachilar yugurib ketganlar ortidan bormasa, unda to'pni ochilgan sheriklarga uzatib yuborish mumkin.

Chalg'itish harakatlari qilganda quyidagilar yodda turishi kerak:

1. Harakatlanishlar «rostakam» bo'lishi, ya'ni chinakam xavf solib, himoyachilarni harakatlanayotganlar ortidan quvishga majbur etadigan bo'lishi zarur.

2. Harakatlanishlar maksimal tezlikda bo'lmasligi kerak, chunki raqib uning harakatlarini sezmay qolib, quvishni boshlamasligi mumkin

(tez harakatlanish chalg'itish bo'lmay, balki yuqorida aytilganidek ochilish bo'ladi).

3. Chalg'itish harakatlarining bir qancha variantlarini bilgani ma'qul, shundagina himoyachilar faoliyati nihoyatda qiyinlashib qoladi. Maydonning ayrim qismida o'yinchilarni son jihatdan ortiqqligini hosil qilinadi. Hujumchi o'yinchilar maydonning biron qismida himoyachilar bilan yakkama-yakka kurashni uddalay olmayotgan bo'lsa, o'yinchilardan biri to'pi bor hujumchi o'ynab turgan zonaga o'tgani ma'qul. Shunda maydonning ma'lum qismida miqdor ortiqqligi hosil qilinib, bundan raqibni yutib chiqish uchun foydalansa bo'ladi.

Son jihatdan ortiqqlikka manyovr qilish bilan, shuningdek yakkama-yakka kurashda raqibni yutib chiqish bilan hamda kombinatsiya yordamida erishiladi. Bu taktik yo'l ko'pincha hujumga anchagina o'yinchilar qo'shiladigan tadjrijiy hujum paytida ishlatiladi.

6-o'yinchining to'pni boshqarib turgan 7-o'yinchi tomonga o'tib, son jihatdan ortiqlik hosil qilishi ko'rinib turibdi. Bordi-yu 10-yarim himoyachi 6-yarim himoyachini ta'qib qilib bormasa, unda 6-o'yinchida faol yakka harakat qilish imkoniyati paydo bo'ladi.

Maydonning ayrim qismida ko'p martalab ochilib chiqib turish, chalg'itishlar va son jihatdan ortiqlikni hosil qilishni birin-ketin takrorlayverish muvaffaqiyatli ta'minlab boradi. To'pni boshqarayotgan jamoaning o'yinchilari qanchalik faol manyovr qilsalar, hujumni rivojlantirishda turli kombinatsiya variantlaridan shunchalik ko'p foydalanish mumkin va aynan bir hujumni muvaffaqiyatli tugashi aniqroq bo'ladi. Ayrim o'yinchining ham, umuman jamoaning ham taktik jihatdan qanchalar savodli ekanini manyovr qilishiga qarab aytsa bo'ladi.

Tez hujumga qarshi himoya. Agar raqib tomondan hujumga o'tayotganda taktik vosita sifatida markaz bo'ylab yoki qanot bo'ylab to'p uzatib berishdan foydalanib, asosan tez hujumga zo'r beradigan bo'lsa, himoyalanaotgan jamoa o'yinchilari mudofaaning birinchi bosqichida to'p boshqarayotgan raqibga faol hujum qilib, bunda quyidagilarga intilishlari kerak:

- hujumning muvaffaqiyatli yoki muvaffaqiyatsiz chiqishini belgilaydigan birinchi uzatishga to'sqinlik qilish;

- raqibni xato qilishga, eng yaqin turgan sheriklariga keraksiz uzatishlar qilishga majbur etash;

- xar kim o'zi qo'riqlayotgan o'yinchisini juda yaqindan to'sib oladi, chunki to'pi bor o'yinchi oldi to'siq sherigiga to'p uzatmaydi, uzoq joydagi o'yinchiga to'p uzatishga urinish esa himoyachillarning to'p uchun kurashini osonlashtiradi.

Raqib faol harakat (manyovr) qilayotgandagi mudofaaning ikkinchi bosqichi qattiq shahsiy (personal) qo'riqlashni yoki (zona tizimidagi mudofaada) ayrim zonalarda paydo bo'lib turgan raqiblarni sinchiklab kuzatib, ularning hujumni rivoj toptirishga urinishlarini barbod qilishni nazarda tutadi.

Agar raqiblar maydon bo'ylab o'yinayotgan bo'lsa, himoya qatori o'yinchilari markaziy zonani mustaxkamlash va hujum qilish burchaklarini kichraytirish uchun jarima maydoniga zichroq to'planib oladilar. Agarda qanot bo'lib hujum qilinayotgan bo'lsa, unda himoya qatori o'yinchilari xujum yo'nalishi tomonga yaqinlasha borib, ishonchliroq qo'riqlash maqsadida qarshi tomondan qanotni ko'pincha kimsasiz qoldiradilar. Birinchi xolatda, yani raqiblar markazdan hujum qilayotganda, qo'riqlash orqaga qaragan burchak shaklida bo'lib, bunda orqa markaziy himoyachi bosh rol o'ynaydi, ikkinchi xolda esa o'yinchi bilan faol kurashadan ozod darvoza tomonga yaqin diagonal bo'ylab orqada turgan qanot himoyachisi xam qo'riqlash uchun ortdagi markaziy himoyachi bab-baravar javobgar bo'ladi.

Mudofaaning uchinchi bosqichida to'p va o'yin joyi uchun bevosita kurash nazarda tutiladi.

Tez hujumga qarshi himoya variantlaridan biri kuyidagicha bo'ladi.

3-ortki markaziy himoyachi ochilib chiqqan 9-o'yinchiga yo'naltirilgan to'pni olib qolgan 3-himoyachi to'pni olib qo'yganiga qaramay, 9-o'yinchi 7-o'yinchining va qisman 6-o'yinchining yordamida to'p uchun kurashni davom ettiradi.

Tez hujumga qarshi himoyaga bo'lgan asosiy talablar:

1. To'pni yana qo'lga kiritish yoki raqibning uzoqqa birinchi to'p uzatishiga xalaqit berish uchun, albatta to'p uchun kurashga kirishish.

2. Raqiblarning tezkor manyovr qilishi oldini olish bilan bir vaqtda maydonning hal qiluvchi qismlarida o'yinchilar gruppalarini ko'paytirish hisobiga darvoza tomon o'tadigan hamma yo'llarni yopib qo'yish uchun ikkinchi va uchinchi bosqichlarda o'yinchilar aniq harakat qilishlari.

3. Uzoqdan to'p birinchi marta kimga uzatib berilsa, o'shani neytrallashtirish.

Jamoa harakatlari. O'yinchilarning hujum qilayotgan raqiblarga qarshi uyushqoq taktik harakatlari mudofaada jamoa bo'lib o'ynash negizida yotadi. Bunday harakatlar hujumni muvaffaqiyatli qaytarish va mudofaa holatidan chiqib, hujumga o'tish imkonini beradi. Bu harakatlarning himoya qismi xavfli zonada tezlik bilan kuch to'plash tizimidan, himoya qatori o'yinchilarini qayta joylashtirish va bir-birini almashlashdan iborat bo'ladi. Ko'proq qanday vazifani hal etishga qaratilganligiga qarab himoyadagi jamoa harakatlarini personal himoya, aralash himoya va zona himoyasiga bo'lish mumkin.

Personal himoya – bu mudofaa qilayotgan har bir o'yinchi o'ziga topshirilgan raqib o'yinchisi uchun qat'iy javobgar qilib uyushtirilgan mudofaa. Bunda jamoaning har bir o'yinchisiga raqiblarning ma'lum bir o'yinchisini qattiq «tutib», uning harakat qilishini, sheriklari bilan hamkorlik qilishini qiyinlashtirish topshirib qo'yiladi.

O'yinchi qattiq «tutish»dan ko'zlangan maqsad raqibning o'yin harakatlarini boshlashiga yo'l qo'ymaslik, uning boshlab ulgurgan o'yinini buzishdan ko'ra oson ekanligidir.

Buning uchun hujumchi bilan oraliq masofani shunday saqlash kerakki, toki unga yo'naltirilgan to'pni olib qolish, yoki hujumchi bilan birga harakatlana borish yoxud to'pni qabul qilish paytida unga hujum qilish mumkin bo'lsin.

Biroq, ko'pincha shunday bo'ladiki, unda qat'iy personal himoyaga qarshi hujum to'g'ri uyushtirilsa, hujum qilayotgan tomon manyovrlar yordamida o'ziga kerakli zonani bo'shatib olish yoki qo'riqlovchilarini ular uchun o'rganish bo'lmagan, qolaversa o'zlariga

xos vazifalarini bajara olmaydigan joylarga olib ketish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shunda himoyachilarning o'zaro hamkorligi, qo'riqlash imkoniyati buziladi. Personal qo'riqlash o'yinchilardan o'yinni taktik jihatdan juda nozik tushunishni, tez harakat qilishni va o'xshash vazifalarni bajara bilishni talab qiladi.

Hozirgi futbolda himoyada personal o'ynash usuli sof ko'rinishda ishlatilmaydi, lekin himoyaning taktik vositalari xazinasida u hamon muhim rol o'ynab kelmoqda.

Zona himoyasi bu himoyada o'yin o'ynashning himoya qatori o'yinchilaridan har biri maydonning ma'lum joyini nazorat qilib, shu zona doirasida paydo bo'lgan har bir raqib o'yinchisi bilan to'p uchun kurashga kirishadigan taktik usulidir.

Zona himoyasida mudofaadagi o'yinchi darvozaga nisbatan paydo bo'lgan har bir xavf uchun o'zini javobgar his etishi kerak. Bundan tashqari zona himoyasida sheriklarning qo'riqlash tarzida bir-biriga yordam berishi ham bo'ladi.

Qo'riqlanayotgan o'yinchilarni bir-biriga «oshirish» bunday himoyadagi zarur element hisoblanadi. Bunday «oshirish» hujum boshlanishi oldidan yoki hujum endigina boshlangan vaqtdan amalga oshirilishi kerak. Hujumning yakunlovchi bosqichida o'yinchilarni bevosita o'z darvozasi yaqinida «oshirish» elementini bajarish tavsiya etilmaydi.

Himoyadagi o'yin zona tizimining personal qo'riqlashga nisbatan afzalligi shundaki, bunda maydonning hech bir qismi mudofaadagilarning nazoratidan chetda qolmaydi. Biroq bu tizim ham kamchilikdan xoli emas. Bunda hujumchilar nisbatan bemalol harakatlanib joylarini o'zgartiradigan bo'lib, bu ularga har qalay xalaqit bermasdan to'p qabul qilish, son jihatdan ortiqlik hosil qilish va h. k. imkoniyatlarni yaratadi.

Aralash himoya hozirgi futbolda himoyada o'ynashning eng ko'p tarqalgan va eng oqilona taktikasi hisoblanadi. Bunda personal himoya bilan zona himoyasining printsiplari uzviy qo'shilgan bo'ladi: ba'zi bir o'yinchilar topshiriqqa binoan faqat o'ziga topshirilgan raqib o'yinchisini qo'riqlab yursalar, boshqa birlari ko'proq zonada o'ynaydilar.

3. Qurbonov O.A. Futbol. – Toshkent. 2012.
4. Мирзамахмудов Ш. Футбол ўйини техникаси ва тактикаси. – Тошкент. “Фан”, 2006. – 137 б.
5. Нуримов Р.И. Футбол. Дарслик. – Тошкент. 2005.
6. Nurimov R.I., Abidov Sh.U., Nurimov Z.R., Davletmuratov S.R. Sport va milliy o‘yinlar (Futbol). – Toshkent. ITA-PRESS, 2017. – 180 б.
7. Холмирзаев Э. Спорт ўйинлари ва ўқитиш методикаси. – Тошкент. DIZAYN-PRESS, 2011. – 244 б.
8. Usmanxodjayev T.S. Sport pedagogik mahoratini oshirish. – Toshkent. Cho‘lpon nomidagi NMIU, 2018. – 272 б.
9. Футбол. Дарслик. Р.А. Акрамовнинг умумий тахрири остида. – Тошкент. ЎзДЖТИ, 2006. – 438 б.
10. Yusupov N.M., Shermuhamedov A.T., Artiqov A.A., Bektorov O.Yo. Sport pedagogik mahoratini oshirish (futbol). // O‘quv qo‘llanma. – Toshkent. Iqtisod-Moliya, 2015. – 152 б.

UMUMIY SAVOLLAR

1. Futbol o'yini qaysi davlatda paydo bo'lgan?
2. Futbol o'yinini paydo bo'lish tarixi haqida?
3. O'zbekistonda futbol o'yini nechanchi yildan o'ynala boshlangan?
4. Rossiyaga futbol o'yini nechanchi yillarda kirib borgan?
5. Birinchi jahon chempionati nechanchi yildan o'tkazila boshlangan?
6. Futbol Olimpiyada o'yinlarifa nechanchi yildan boshlab kiritilgan?
7. Musobaqa o'tkazish qoidalari?
8. Qur'a tashlash usullari qanday?
9. Olimpiya usuli qanday usul?
10. Aylanma usul qanday usul?
11. 10 ta jamoa o'rtasida chiqib ketish usuli?
12. Texnika deganda nimani tushunasiz?
13. Taktika deganda nimani tushunasiz?
14. Darvozabonning qanday texnik va taktik tayyorgarlik turlari mavjud?
15. Ximoyachilarning vazifalari qanday?
16. Xujumchilarning vazifalari qanday?
17. Texnik malakalarni qanday usullar bilan oshirish mumkin?
18. Taktik tayyorgarlik mima?
19. Chaqqonlik malakalarini oshirish usullari?
20. O'yin asosini nima egallab turadi?
22. Maydonni ximoya qismida joy tanlashning nechta usuli mavjud?
23. Xujum va ximoya taktikasi deganda mima tushuniladi?
24. To'p bilan bajariladigan qanday xarakteristik harakatlar bor?
25. To'pi bor o'yinchiga qarshi qanday xarakteristik harakatlar qo'llaniladi?
26. Tez xujumga qarshi qanday ximoyalarni oshirish mumkin?
27. Futbolda qanday taktik tizim (sistema) lar mavjud?
28. Hozirgi futboldagi taktik o'zgarishlar qanday?

29. Futbol o'yinida straxovka qilish usuli qanday usul?
30. Mudofadagi o'yinchilarning asosiy vazifalari nimada?
31. Javob xujum uyushtirish qanday tashkil qilinadi?
32. Sheriklar faolyatini boshqarishda qanday usullardan foydalaniladi?
33. Xujum taktikasi nima?
34. Tez hujumga qarshi himoyalaniş usuli qanday usul?
35. Jamoa harakatlarini tushuntirib bering?
36. Xujum va ximoya taktikasi deganda nima tushuniladi?
37. To'p bilan bajariladigan qanday xarakatlar bor?
38. To'pi bor o'yinchiga qarshi, qanday xarkatlar qo'llaniladi?
39. Tez xujumga qarshi qanday ximoyalaniş mumkin?
40. Ximoyalanişning qanday qismlari mavjud?
41. Xujum tashkil qilishning usullari qanday?
42. Mudofada o'ynashning asosiy printsiplari qanday?
43. Tadrijiy xujumni tashkil qilish usullari?
44. Futboldagi taktik tizimlar va ularning ahamiyati?
45. Xozirgi futboldagi taktik o'zgarishlar qanday?
46. Futbol o'yinida qo'riqlash usuli qanday usul?
47. Mudofadagi o'yinchilarning asosiy vazifalari nimada?
48. Javob xujum uyushtirish qanday tashkil qilinadi?
49. Sheriklar faolyatini boshqarishda qanday usullardan foydalanish mumkin?
50. Tez hujumga qarshi himoyalaniş qanday usullardan iborat?

7. Evropa futbol ittifoqi – UEFA nechanchi yili tashkil topgan.
- A) 1920 yilda;
 - B) 1930 yilda;
 - C) 1954 yilda;
 - D) 1955 yilda.
8. Futbol rasmiy jixatdan Olimpiya o‘yinlariga nechanchi yildan boshlab kiritildi.
- A) 1908 yildan;
 - B) 1925 yildan;
 - C) 1910 yildan;
 - D) 1912 yildan.
9. Osiyo Futbol Konfederatsiyasi (OFK) nechanchi yilda tuzilgan.
- A) 1957 yilda;
 - B) 1954 yilda;
 - C) 1955 yilda;
 - D) 1956 yilda.
10. O‘zbekistonga futbol nechanchi yilda kirib kelgan.
- A) 1902 yilda;
 - B) 1912 yilda;
 - C) 1900 yilda;
 - D) 1829 yilda.
11. Birinchi jaxon chempionati nechanchi yildan boshlab o‘tkazila boshladi.
- A) 1940 yildan;
 - B) 1910 yildan;
 - C) 1924 yildan;
 - D) 1930 yildan.
12. Futbol bo‘yicha 1-chi jaxon chempionati qaysi mamlakatda bo‘lgan.
- A) Angliya;
 - B) Urugvay;

19. Burchakdagi bayroqning erdan balandligi qancha.

- A) 1 m;
- B) 2 m;
- C) 1,5 m;
- D) 1,8 m.

20. Maydon markazi aylanasining radiusi qancha.

- A) 10 m;
- B) 9 m;
- C) 9,15 m;
- D) 11 m.

21. Darvozabon maydonining o'lchami.

- A) 5,5 – 16,5 m;
- B) 15 – 17 m;
- C) 12 – 4 m;
- D) 6 – 16,6 m.

22. Futbol to'pining og'irligi qancha.

- A) 400 – 455 gr;
- B) 350 – 400 gr;
- C) 300 – 400 gr;
- D) 493 – 453 gr.

23. Futbol to'pining aylanasi necha sm bo'ladi.

- A) 70 – 75 sm;
- B) 65 – 68 sm;
- C) 68 – 71 sm;
- D) 71 – 72 sm.

24. Futbolda jamoalar nechta o'yinchi maydonda bo'lsagina o'tkazish mumkin.

- A) 9 ta;
- B) 7 ta;
- C) 11 ta;
- D) 6 ta.

25. Futbol musobaqasi talabnomasiga familiyasi va ismi yozilmagan futbolchi musobaqada qatnashadimi.

- A) Xa;
- B) Yo‘q;
- C) FIFA qarori bilan;
- D) Murabbiy ruxsati bilan.

26. To‘p maydondan chiqib ketmagan yoki o‘yinni xakam to‘xtatmagan bo‘lsa, unda o‘yinchi almashtirish mumkinmi.

- A) Xa;
- B) Murabbiy ruxsati bilan;
- C) Yo‘q;
- D) Yon hakam ruxsati bilan.

27. O‘yinda qaysi xollarda o‘yindan tashqari xolat deb xisoblaydilar.

- A) Ximoyachidan keyinda tursa;
- B) Ximoyachi bilan teng tursa;
- C) Ximoyachidan oldinda tursa;
- D) To‘g‘ri javob yo‘q.

28. Darvozaning ustunlarini rangi qaysi rangda bo‘ladi.

- A) Ko‘k;
- B) Oq;
- C) Oq-ko‘k;
- D) Yashil.

29. To‘p darvoza yon chizigidan raqiblardan chiqib ketsa u xolda nima to‘p tepiladi.

- A) Burchak to‘pi;
- B) Darvozabon jarima maydonidan erkin to‘p tepib;
- C) Jarima to‘pi o‘yinga kirgiziladi;
- D) 11-metrlik jarima to‘pi.

30. Futbol o'yini necha daqiqa davom etadi.

- A) 45 daqiqa;
- B) 90 daqiqa;
- C) 120 daqiqa;
- D) 100 daqiqa.

31. Futbol o'yini necha bo'lim bo'ladi.

- A) 4 bo'lim;
- B) 3 bo'lim;
- C) 2 bo'lim;
- D) 1 bo'lim.

32. O'yin boshlangan paytda qaysi nuqtadan o'yinga kiritish mumkin.

- A) Jarima nuqtadan;
- B) Yon chiziqdan;
- C) 11-metrluk nuqtadan;
- D) Maydon markazidan.

33. Xavoda kiritilgan to'p darvozaga kiritilgan xisoblanadimi.

- A) Xa;
- B) Yo'q;
- C) Hakam qarori bilan;
- D) Nazoratchi hakamni qaroriga bimoan.

34. O'zbek futbolchilari nechanchi yilda Osiyo o'yinlarida 1-o'rinni egallashdi.

- A) 2000 y;
- B) 1998 y;
- C) 1994 y;
- D) 1996 y.

35. 20 asr futbol qiroli deb tan olingan futbolchi kim.

- A) Maradona;
- B) Ruud Gullit;
- C) Marqo Van Bastin;
- D) Pele.

36. O'zbekiston futbol federatsiyasi nechanchi yilda FIFA va OFKga a'zo bo'ldi.
- A) 1978 yilda;
 - B) 2000 yilda;
 - C) 1994 yilda;
 - D) 1998 yilda.
37. O'zbek futboli qaysi viloyatda paydo bo'la boshlagan.
- A) Toshkentda;
 - B) Samarqandda;
 - C) Buxoroda;
 - D) Farg'onada.
38. Birinchi marta Evropa birinchiligi qaysi davlatda bo'lib o'tdi.
- A) Germaniyada;
 - B) Angliyada;
 - C) Polshada;
 - D) Frantsiyada.
39. Birinchi Evropa chempioni bo'lgan davlat.
- A) Chexoslovakiya;
 - B) Germaniya;
 - C) Frantsiya;
 - D) Rossiya.
40. Birinchi Evropa chempionati nechanchi yilda bo'lib o'tgan.
- A) 1954 yilda;
 - B) 1930 yilda;
 - C) 1960 yilda;
 - D) 1962 yilda.
41. Futbol o'yimi Olimpiada o'yinlariga kiritilgandan so'ng 1 marta birinchi o'rinni egallagan davlat nomini ayting.
- A) Shvedtsiya;
 - B) Italiya;
 - C) Angliya;
 - D) Germaniya.

42. Futbol o'yini Olimpiada turniriga nechanchi yildan boshlab qatnasha boshlagan.
- A) 1940 y;
 - B) 1908 y;
 - C) 1900 y;
 - D) 1912 y.
43. Olimpiada o'yinlari qaysi davlatda bo'lib o'tgan paytda futbol sport turi Olimpiada o'yinlariga kiritildi.
- A) Shvetsiyada;
 - B) Angliyada;
 - C) Frantsiyada;
 - D) Germaniyada.
44. Futbolchilar qanday poyafzalda to'p o'ynaydilar.
- A) Krasofkada;
 - B) Etikda;
 - C) Butsiyda;
 - D) Poyafzalda.
45. Futbolda xakamlarning ustddan nazorat qiladigan xakamga nima deb ataladi.
- A) Yordamchi xakam;
 - B) Bosh xakam;
 - C) Yon xakam;
 - D) Nazoratchi xakam.
46. Futbol o'yinida darvozabon bo'lmasa o'yin o'tkazish mumkinmi.
- A) Xa;
 - B) Yo'q;
 - C) To'g'ri javob yo'q;
 - D) Iqqalasi xam to'g'ri.

52. Marokano stadioniga qancha odam sig'adi.

- A) 200.000;
- B) 150.000;
- C) 170.000;
- D) 100.000.

53. Xorazm futbol jamoasi "A" klassiga qachon a'zo bo'lgan.

- A) 1971 yil;
- B) 1975 yil;
- C) 1962 yil;
- D) 1968 yil.

54. Jaxonda eng katta stadion qaerda joylashgan.

- A) Frantsiyada;
- B) Italiyada;
- C) Urugvayda;
- D) Braziliyada.

55. Paxtakor futbol jamoasi qachon tashkil topgan.

- A) 1953 y;
- B) 1965 y;
- C) 1956 y;
- D) 1970 y.

56. Futbol bo'yicha jaxon birinbiligi necha yilda o'tkaziladi.

- A) 2 yilda;
- B) 4 yilda;
- C) 3 yilda;
- D) 6 yilda.

57. Sobiq Ittifoq davrida Paxtakor jamoasini oliy liga o'yinlarida eng yaxshi olgan o'rni.

- A) 6 o'rin;
- B) 8 o'rin;
- C) 5 o'rin;
- D) 3 o'rin.

58. Futbol bo'yicha XVIII jaxon birinchiligi qachon o'tkazilgan.

- A) 2002 yil;
- B) 2008 yil;
- C) 2006 yil;
- D) 2012 yil.

59. Futbol o'yinida burchak to'pi sektori o'lchami.

- A) 1 m;
- B) 0,5 m;
- C) 1,5 m;
- D) 2 m.

60. Futbol darvozasining to'siq va ustun diametrlari o'lchamlari.

- A) 12 sm;
- B) 10 sm;
- C) 8 sm;
- D) 20 sm.

61. Yordamchi yon xakamlarning anjomlari nima.

- A) Xushtaq;
- B) Qogoz;
- C) Bayroq;
- D) Qalam.

62. Burchakdan tepilgan to'p to'g'ri darvoza to'riga tushsa gol hisoblanadimi.

- A) Xa;
- B) Yo'q;
- C) Bosh hakam ko'rsatmasiga binoan;
- D) Tomoshabinlarning ko'rsatmasiga binoan.

63. 1937 yilda O'zbekiston birinchiligida chempion bo'lgan jamoaning nomi.

- A) Spartak – Tashkent;
- B) Dinamo – Toshkent;
- C) Ximik – Chirchik;
- D) ODO – Toshkent.

64. Birinchi jaxon chempionati qaysi davlatda bo'lib o'tdi.

- A) Angliya;
- B) Urugvay;
- C) Germaniya;
- D) Daniya.

65. O'zbekistonning Paxtakor stadioni qancha tamoshabinga mo'ljallangan.

- A) 50.000;
- B) 60.000;
- C) 65.000;
- D) 80.000.

66. Jamoalar kiyimlari bir xil rangda bo'lsa, qaysi jamoa kiyimini o'zgartirishga majbur.

- A) Maydon egasi;
- B) Mexmon jamoa;
- C) Farqi yo'q;
- D) Kelishilgan holda.

67. Futbolda ximoyachi o'zini darvozaboniga to'pni oshirib bersa qo'lga ushlashi mumkinmi.

- A) Yo'q;
- B) Hakam ruxsati bilan;
- C) Xa;
- D) Mumkin.

68. Yon chiziqlardan to'pni o'yinga qanday kiritish kerak.

- A) Bitta qo'l bilan;
- B) Oyoq yordamida;
- C) Ikki qo'l bilan;
- D) Xammasi to'g'ri.

75. Nechanchi yildan boshlab darvozbonga qo'lda o'ynash ruxsat etildi.

- A) 1900 yildan;
- B) 1968 yildan;
- C) 1871 yildan;
- D) 1886 yildan.

76. Bosh xakam yoniga yon xakamlarni nechanchi yildan boshlab tushira boshlagan.

- A) 1991 yildan;
- B) 1881 yildan;
- C) 1868 yildan;
- D) 1905 yildan.

77. Evropa kuboq egalari kubogi nechanchi yildan boshlab o'tkazila boshladi.

- A) 1958 yildan;
- B) 1961 yildan;
- C) 1971 yildan;
- D) 1981 yildan.

78. Evropa chempionlari kubogi nechanchi yildan boshlab o'tqazila boshladi.

- A) 1904 yildan;
- B) 1930 yildan;
- C) 1956 yildan;
- D) 1954 yildan.

79. Oxirgi jaxon chempioni bo'lgan jamoa.

- A) Frantsiya;
- B) Germaniya;
- C) Italiya;
- D) Brazilya.

80. Futbol o'yinidagi qoidalarini qaysi tashqilot ishlab chiqadi.
- A) UEFA;
 - B) XOQ;
 - C) FIFA;
 - D) BMT.
81. Braziliya terma jamoasi jaxon birinchiligida necha marta chempionlikni qo'lga qiritgan.
- A) 4 marta;
 - B) 3 marta;
 - C) 5 marta;
 - D) 6 marta.
82. Futbol bo'yicha jaxon birinchiligida nechta jamoa ishtiroq etadi.
- A) 40 ta;
 - B) 30 ta;
 - C) 36 ta;
 - D) 32 ta.
83. Evropa birinchiligida nechta terma jamoa final bosqichida ishtiroq etadi.
- A) 20 ta;
 - B) 16 ta;
 - C) 24 ta;
 - D) 32 ta.
84. Evropa jaxon va osiyo chempionatlari qanday usulda o'tqaziladi.
- A) Aralash usul;
 - B) Chiqib ketish usul;
 - C) Aylanma usul;
 - D) Xamma javob to'g'ri.

85. Birinchi bor yagona futbol o'yin qoidalari joriy qilish qaysi klubga tegishlidir.

- A) Oksford;
- B) Kembrij;
- C) Dunay;
- D) To'g'ri javob yo'q.

86. Nechanchi yilda ingliz podshosi Eduard II chi shaxar ichkarisida futbol o'yini o'ynashni taqiqlagan.

- A) 1313 yilda;
- B) 1345 yilda;
- C) 1365 yilda;
- D) 1400 yilda.

87. Italiyada futbol birinchi bor nechanchi yilda tilga olingan.

- A) 1390 yilda;
- B) 1405 yilda;
- C) 1400 yilda;
- D) 1415 yilda.

88. Nechanchi yilda darvoza ustunlarini birlashtirib turgan arqon erdan 2,44 m balandlikda to'singa almashtirildi.

- A) 1871 yilda;
- B) 1873 yilda;
- C) 1875 yilda;
- D) 1874 yilda.

89. "Paxtakor" jamoasi nechanchi yil avia xalokatga uchradi.

- A) 1969 yilda;
- B) 1979 yilda;
- C) 1981 yilda;
- D) 1980 yilda.

90. Rossiyada futbol o'tgan asrning nechanchi yillarida paydo bo'lgan.

- A) 65 yillarda;
- B) 70 yillarda;
- C) 80 yillarda;
- D) 75 yillarda.

91. Rossiyaga futbolni qaysi davlat ishchilari olib kelgan.

- A) Italiya;
- B) Ingliz;
- C) Amerika;
- D) Ruslarning o'zlari.

92. O'zbekistonda ilk bor paydo bo'lgan jamoalar qaysi.

- A) Farg'ona, Xorazm;
- B) Qarshi, Surxon;
- C) Farg'ona, Toshkent;
- D) Toshkent, Chirchiq.

93. O'zbekiston futbol birinchiligida Oliy liga jamoalari orasida eng ko'p g'olib bo'lgan jamoani aniqlang.

- A) Neftchi;
- B) Navbaxor;
- C) Do'stlik;
- D) Paxtakor.

94. 1966 yil VIII jaxon birinchiligida Angliyada bo'lib o'tdi, shu birinchilikda Rossiya terma jamoasi futbolchilari nechanchi o'rinni egalladilar.

- A) 3 o'rinni;
- B) 2 o'rinni;
- C) 4 o'rinni;
- D) 6 o'rinni.

95. Rossiya terma jamoasi futbolchilari nechanchi yilda qaysi davlatda o'tkazilgan Evropa birinbiligida 1-o'rinni egallashdilar.

- A) 1950 yilda Daniyada;
- B) 1960 yilda Germaniyada;
- C) 1954 yilda Argentina;
- D) 1960 yilda Frantsiyada.

96. To'p maydon burchagidagi bayroqqa tegib yana maydonga qaytsa to'pni o'ynash mumkinmi.

- A) Xa;
- B) Yo'q;
- C) Yon hakam ko'rsatmasi bilan;
- D) Bosh hakam ko'rsatmasi bilan.

97. Maydon burchagidagi bayroqqa to'p tegib darvozaga kirib ketsa u xolda gol xisobga olinadimi.

- A) Yo'q;
- B) Xa;
- C) Yon hakam ko'rsatmasi bilan;
- D) Bosh hakam ko'rsatmasi bilan.

98. Darvozani orqa qismi nima bilan to'sib qo'yiladi.

- A) Zanjir bilan;
- B) Devor bilan;
- C) To'r bilan;
- D) Oyna bilan.

99: So'ngi yillarda jaxonda eng kuchli futbol terma jamoasi deb qaysi davlat tan olinmoqda.

- A) Italiya;
- B) Braziliya;
- C) Argentina;
- D) Germaniya.

GLOSSARIY

O'ZBEK TILIDAGI SHARHI	INGLIZ TILIDAGI SHARHI
O'yinchi	Player
darvozabon / golkipер	goal keeper
Himoyachi	Back
yarimhimoyachi / xavbek	Halfback
hujumchi / forward	Forward
Markaziy hujumchi / sentrforward	centre forward
Pleymeyker	Playmaker
Asosiy tarkib o'yinchisi	a player in the team
Zahira o'yinchi	Substitute
Maydon hakami / referi	Referee
Bosh hakam	main referee
Yon hakam / laynsmen	Linesman
Hushtak	Whistle
O'yin boshlanishi	the kick off
birinchi taym	the first half
Tanaffus	half time
ikkinchi taym	the second half
Qo'shimcha vaqt	added time
Final hushtagi	the final whistle
to'p	the ball
Bayroq	the flag
Aut	Out
To'p outda	the ball is out
To'p o'yinda	the ball is in play
O'yindan tashqari holat / ofsayd	Offside
Gol	a goal
penalti	penalty kick
O'yimchi	Player

FOYDALANILGAN VA TAVSIYA ETILADIGAN ADABIYOTLAR

1. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни (1997, 29 август). Туркистон. – Тошкент. 1997. 30 август.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури». Маърифат. – Тошкент. 1998. 1 апрел.
3. Ўзбекистон Республикасининг «Жисмоний тарбия ва спорт тўғрисида»ги Қонуни (2015. 04.09). Халқ сўзи. – Тошкент. 2015. 5 сентябр.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони. – Тошкент. “Адолат”, 2017. – 112 б.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ўзбекистон Республикасида жисмоний тарбия ва спортни янада такомиллаштириш ва оммалаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Фармони (2020. 24 январь).
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Жисмоний тарбия ва оммавий спортни янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарори (2017. 3 июн). Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами № 23. – Тошкент. 2017. 12 июн.
7. Abidov Sh.U. Yosh futbolchilarning o'quv-mashg'ulot jarayonini tashkil qilish va rejalashtirish. // O'quv qo'llanma. – Toshkent. O'zDJTI, 2011. – 37 b.
8. Ақромов Р.А. Игровые и тренировочные нагрузки в футболе. // Учебное пособие. – Тошкент. 2000.
9. Ақромов Р.А., Талипджанов А.И. Подготовка футболистов высокой квалификации. // Учебное пособие. – Тошкент. 2000.
10. Годик М.А. Физическая подготовка футболистов. – М.: Терра-Спорт, 2006. – 272 с.
11. Железняк Ю.Д., Петров П.К. Основы научно-методической деятельности в физической культуре и спорте. // Учеб. пособие для студ. ВУЗов. – М.: Академия, 2002. – 264 с.

26. Nurimov R.I., Abidov Sh.U., Nurimov Z.R., Davletmuratov S.R. Sport va milliy o'yinlar (Futbol). – Toshkent. ITA-PRESS, 2017. – 180 b.
27. Талипджанов А.И. Юқори малакали футболчилар тайёрлашнинг замонавий тизими. // Ўқув қўлланма. – Тошкент, 2012. – 161 б.
28. Tashpulatov F.A. Jismoniy tarbiya va sport. // O'quv qo'llanma. – Toshkent. "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati", 2019. – 200 b.
29. Холмирзаев Э. Спорт ўйинлари ва ўқитиш методикаси. – Тошкент. DIZAYN-PRESS, 2011. – 244 б.
30. Usmanxodjayev T.S., Isroilov Sh.X., Pulatov A.A., Pulatov F.A. Milliy va harakatli o'yinlar (milliy va harakatli o'yinlar). – Toshkent. Iqtisod-Moliya, 2015. – 268 b.
31. Usmanxodjayev T.S., Pulatov A.A., Tajibayev S.S., Pulatov F.A. Sport va harakatli o'yinlar (milliy va harakatli o'yinlar). – Toshkent. Cho'lpon nomidagi NMIU, 2018. – 328 b.
32. Usmanxodjayev T.S. Sport pedagogik mahoratini oshirish. – Toshkent. Cho'lpon nomidagi NMIU, 2018. – 272 b.
33. Футбол. Дарслик. Р.А. Акромовнинг умумий тахрири остида. – Тошкент. ЎзДЖТИ, 2006. – 438 б.
34. Yusupov N.M., Shermuhamedov A.T., Artiqov A.A., Bektorov O.Yo. Sport pedagogik mahoratini oshirish (futbol). // O'quv qo'llanma. – Toshkent. Iqtisod-Moliya, 2015. – 152 b.

ОГЛАВЛЕНИЕ

	ВВЕДЕНИЕ
ГЛАВА 1:	ИСТОРИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ФУТБОЛЬНОЙ ИГРЫ
1.1.	История возникновения и развития игры в футбол в мире и в Узбекистане
1.2.	Развитие футбола в Узбекистане
1.3.	Футбол в бывшем союзе
ГЛАВА 2:	ПРОВЕДЕНИЕ И СУДЕЙСТВО ФУТБОЛЬНЫХ СОРЕВНОВАНИЙ
2.1.	Проведение и организация соревнований
2.2.	Важность соревнований
ГЛАВА 2:	КЛАССИФИКАЦИЯ ПРИЕМОВ И ТАКТИК ФУТБОЛЬНОЙ ИГРЫ
3.1.	Техника игры
3.2.	Тактика игры
3.3.	Связь между техникой и тактикой
3.4.	Тактика нападения и тактика защиты
3.5.	Базовая классификация системы защиты и нападения
3.6.	Постановка тактической цели в зависимости от овладения приемами игры
3.7.	Действия в нападении и защите индивидуально, в группах и в команде
	ОСНОВНЫЕ ВОПРОСЫ
	ТЕСТОВЫЕ ВОПРОСЫ
	ГЛОССАРИЙ
	ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

MUNDARIJA

	INTRODUCTION	3
CHAPTER 1.	THE HISTORY OF THE ORIGIN AND DEVELOPMENT OF THE FOOTBALL GAME	4
1.1.	The history of the emergence and development of the game of football in the world and in Uzbekistan	4
1.2.	Development of football in Uzbekistan	6
1.3.	Football in the former union	18
CHAPTER 2.	CONDUCTING AND REFEREEING FOOTBALL COMPETITIONS	36
2.1.	Conducting and organizing competitions	36
2.2.	The importance of competitions	50
CHAPTER 3.	CLASSIFICATION OF FOOTBALL GAME TECHNIQUES AND TACTICS	53
3.1.	Game technique	53
3.2.	Game tactics	68
3.3.	The connection between technique and tactics ...	76
3.4.	Attack tactics and defense tactics	84
3.5.	Basic classification of defense and attack system .	94
3.6.	Setting a tactical goal depending on the mastery of game techniques	97
3.7.	Actions in attack and defense individually, in groups and as a team	107
	GENERAL QUESTIONS	121
	TEST QUESTIONS	123
	GLOSSARY	141
	REFERENCES	142

Ilmiy nashr

Ismoilov Turabjon Umirzaqovich

FUTBOL VA UNI O‘QITISH METODIKASI

Darslik

Terishga berildi: 5.04.2023-y.

Bosishga ruxsat etildi: 3.05.2023-y.

Bichimi: 60x90 $\frac{1}{16}$. Xajmi: 9,25 bosma taboq.

Times New Roman garniturasida. Ofset usulida bosildi.

Adadi 100 nusxa. Bahosi kellsilgan narxda.

“Yashin sanoat” xususiy korxonasi tomonidan chop etildi.

Manzil: Namangan shahri, Hamroh ko‘chasi, 71^A-uy.

